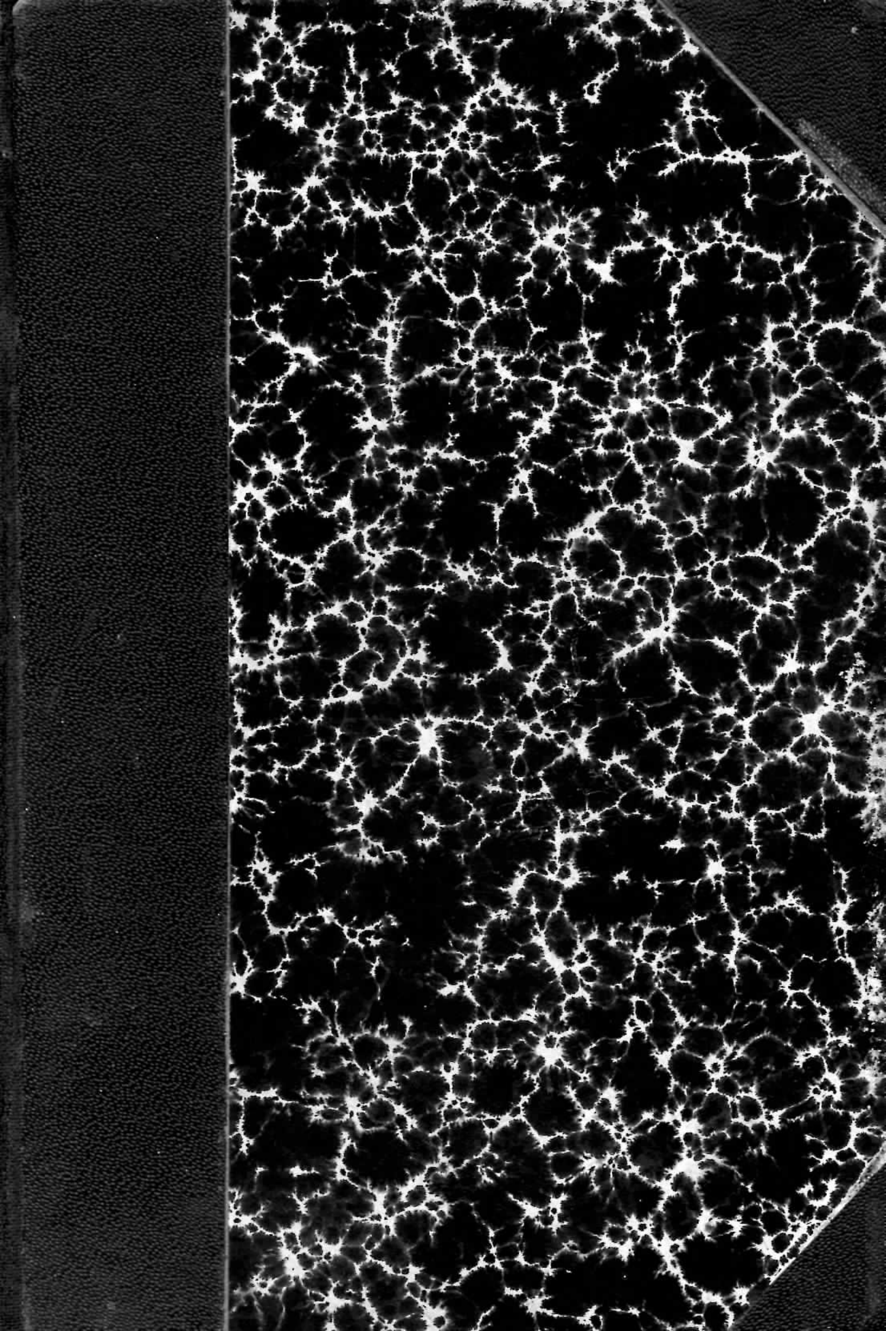

Stanislav ***Przybyszewski***

Djeca Sotone

Roman

Zagreb 1919.
Izdao nakladni zavod Ign. Granitz.

PRVI ODSJEK

KRALJ NOVOGA SIONA

I.

Gordon se sagnuo daleko pred sebe i oštrim, nemirnim pogledom gledao Ostapa.

„Ostape, ti moraš to učiniti, sad ne smiješ više kolebati, kad si jednoć obrekao; sada je prekasno."

Ostap ga je gledao kao da ga ne razumije, zatim kao da se dosjetio, reče:

„Ne, ne mogu! Razumiješ li? Ne mogu!"

Sav je problijedio, a lice mu se trzalo.

Gordon se zavalio u svoj stolac.

„Moraš," rekao je.

„Ne ću!" vikao je Ostap razjareno. „Ne ću! Zar ti nisi čovjek? Ne razumiješ li, da se mimogred radi o mome ocu? Ne razumiješ li: Čim mi oda, kako se otvara blagajna, bit će i on sukrivac!"

Gordon se je smijao.

„Ako nije na putu ništa drugo, nego jedan otac..."

„Što? Što time misliš?“

Gordon se je ponovno smijao.

„Ti si ipak vanredan čovjek. Gdjekada si oštrouman poput lancete, a onda opet sentimentalan, mekan i smiješan poput djevice. Što zapravo znači otac? Zar ćeš mi opet doći s istim razlozima? Sigurno misliš na gospodina, koji te je protiv svoje i tvoje volje rodio? Ha, ha, ha ... Pa ti ga nisi za to molio, što? Život valjda nije takovo pretjerano zadovoljstvo — he? Uostalom nisam nimalo raspoložen za takvo filozofsko raspredanje. Ti moraš to učiniti, pa ćeš i učiniti! Ta upravo je smiješno, to s ocem .. Što želiš čaj ili grog?“

Ostap je sjedio i nijemo buljio u pod.

Dugo su obojica šutili.

Gordon je pušio smotku i neprestano gledao Ostapa.

„Ne, ja ne mogu!“ Ostap je skočio i počeo naglo hodati gore i dolje. „Ne mogu upropastiti sebe i svoga oca.“

„To ne će nitko doznati.“ Gordon je potao nestrpljiv. „Niko živ ne će doznati, da si se domogao ključeva, a niko ne će ni slutiti, da ti je tvoj otac rekao, kako se blagajna otvara ... Tako bedast još nisam, a i ti si mi mnogo potrebniji, a da bi te uništio

zbog ovakve lapalije ..... Kašnje će se blagajna provaliti.“

„Bože moj, ala si prevejan!“ Ostap je porugljivo stao pred njega, ali je u isti čas počeo iznova zamišljeno hodati gore — dolje.

„Uostalom nikomu ne će ni na um pasti, da traži ladicu.“

„Kako, kako?“ mucao je Ostap. „Pa što s njom kaniš učiniti?“

„Ostavi, to je već moja briga; znaj, da ću s takvim malenkostima biti brzo gotov.“

Gordon je nestrpljiv ustao, ali je zatim opet sjeo.

Ostap se zlobno nasmiješio.

„A ako ja ipak ne učinim?“

Srdito se pogledaše.

„Pitaš, što onda?“

„Da!“

„No, konzekvencije su ti baš tako dobro poznate kao i meni ... Evo, pij čaja; ne, radije uzmi ruma ... da li ti je hladno? Ti drhćeš.“

„Da, prehladio sam se. Ta neprestano kiši.“

Ostap je pohlepno pio i dugo si tr'o rukom čelo.

„Baš sam sa zanimanjem promatrao, kako si postao živahan.

„Možda samo zbog tebe . . .“ Gordon se smijao.

Ostap ga je turobno pogledao, ali nije ništa rekao, nego je zapao u tmurno razmišljanje.

„Što ću učiniti s tim psetom?“ nenadano je zapitao.

Gordon ga je pogledao začudjen.

„Pseto?“ No, ipak me veseli, da pomišljaš i na detalje . . . Pseto se mora otrovati. Nešto malo tijesta pečenog na masti, te otrovano s nux vomicom . . . što?“

„Izgleda, da dobro sudiš,“ zlobno se nasmijao Ostap.

„Pa zar još nisi toga opazio? Zar si možda jedan jedini put zapao u opasnost u našem poslu? Uostalom vrlo ti se čudim. Ta još pred dva dana bio si posve sporazuman“.

„Bojiš li se, da ću izdati osnovu?“ pitao je bijesno Ostap.

„Ne, to ne mislim. Ali držim, da si bolestan. Mozag ti je oštećen . . . ona te žena uništava. Postao si slabić . . .“

Gordon ga je pogledao i zamišljeno i vrlo ozbiljno.

Opetovao je: „Ti si slabić.“

Ostap je stajao, te je dugo tužno gledao Gordona.

„Ne . . ., ti . . . ja zapravo nisam slab, nego sam tek vrlo, vrlo umoran.“

„Umoran?“

„Da, umoran! A kad je čovjek umoran, boji se svakoga čina. Dosad nisam imao straha, ali sad sam umoran. Kao da se i nehotice traži izgovor, samo da se preprijeći deranžiranje. Uostalom znadem, da si dobro promozgao cijelu stvar . . . Da, zbilja blagajna je spojena s aparatom za signal . . .“

„Dakle ćeš morati prerezati žice električnog voda.“

„Ja?“

„Da, ti!“

„No, neka ti bude . . . Ali što sam htio samo reći? Da, vidiš, da sam umoran. Pitao sam se, zašto mi to činimo. Zašto?“

Uz bolni smiješak pogledao je Gordona.

„Zašto? Očekuješ li odgovor?“

„Odgovor?“ Hm, ne — zapravo ne . . . Sigurno postoje neki temeljni razlozi, što ne? Mržnja ili ljubav? Da, mržnja ili ljubav . . . ali prema kome?

„Što se mene tiče prema samom sebi.“

„Ali ako se i to izgubilo?“

„Onda treba nastojati, da se to natrag dobije“.

„Ali ako čovjeku nije do toga stalo, da to natrag dobije?“

„Čovjek ne može živjeti bez toga, pa mora propasti. Ako pako čovjek propane, tada je posve svejedno, da još prije toga izvede i takvo djelo. Mislim, da se to može učiniti iz raznih motiva . . . ti znaš.“

„Što ja znam? Ne znam, zašto bih to učinio. Posve sam ravnodušan, da i ne učinim.“

„Naravno.“

„E pa onda ne ću učiniti!“

Gordon je trgnuo ramenima.

„Kako hoćeš! Ako ti je posve svejedno, da li ćeš propasti nekoliko dana prije ili nekoliko godina kašnje . . .“

Ostap je dugo gledao u Gordona kao da nije pri sebi.

„Ti dakle odista držiš, da ću biti maknut, ako to ne izvedem?“

„Da.“

Ostap nije ni slušao odgovor. On se je tresao od zime.

„Ta ti si zbilja naskroz mokar“, pitao je Gordon.

„Ne smeta ništa. Samo dobro ugrij vodu . . .“ Sabrao se . . . . „Gordone, pa ti dobro znadeš, da sve mogu učiniti, ali od nekoga vremena nije samnom dobro. Razumije se, da ću sve učiniti, što sam obećao. Ti nisi ni na čas o tom posumnjao . . Ja sada nemam nikakove vjere, ali slijedim tebe, jer ju ti imadeš . . . Ne znam zapravo, zašto ti za mene značiš tako mnogo, nisam o tomu ni razmišljavao, ali u onaj čas, kad si prije dvanaest godina stupio u razred, pa kad smo izmijenili prvi zao pogled, osjetio sam — čak sam stalno znao, ovaj ovdje je tvoja sudbina! Zapravo ti to nisi postao . . . Ja sam imao samo takovu misao i posve iste zločinačke sklonosti . . . jedino je tvoj mozag bio jači . . .“

Šutio je i gledao Gordona. Gordon je sjedio nepomična lica, te je gotovo ravnodušno zurio pred sebe.

„Ti, Gordone, da li ti vjeruješ u ono, što činiš?“

„Zašto želiš to znati?“

„Hoću da znam! Ne ću da me zaludjuješ.“

„Ne viči toliko! Ti si strašno eksaltiran gospodin . . . Nikada se ne istražuje, da li se vjeruje ili ne. Glavno je, da je vjera ovdje. Vjera se i ne gubi. U to opet ne vjerujem. Ili je čitavo bivstvo, cijela duša i svi njezini instinkti prezasićeno tako izvjesnim načelima i

tako sraščeno s jednom dogmom, da se nešto mora činiti, u snu, silom, nedobrovoljno, protiv svake protivno djelujuće nadmoći, ili opet nema takvog slučaja. U prvom se slučaju to nazivlje vjerom, u drugom ... no da, ovaj drugi slučaj uopće ne opstoji. Milijuni ljudi su teoretski izgubili vjeru u dobro, a ipak čine dobro, jer imadu vjeru u instinktu, jer je dobro vjera ... No ja nisam raspoložen da filozofiram. U ostalom ne ću da te zaludjujem. Ja želim razarati, ne zbog izgradnje, nego jedino radi razaranja. Jer je razaranje moja vjera, dogma, koju štujem. Možda se i varam, možda ja i besvjesno hoću dobro, možda se iza svega toga skriva misao na ljudstvo, no to je meni posve ravnodušno. Ja hoću samo razarati. Uostalom nimalo nisam voljan, da ti još jedamput opetujem, što sam ti rekao već tisuću puta ... Ti razmišljaš i tražiš prikor, jer si zaljubljen ... a ljubav je nešto pozitivnoga za sebe ... To je nagon za srećom, za životom, užitkom i za svim onim, što si još prije pol godine prezirao ... He, he, pa zašto da i ti ne budeš sretan? Samo ne smiješ lagati i drugdje tražiti uzroke tvoga stanja ... No ti si tako blijed ... Hoćeš li se preobući."

„Ne, hvala, ja ću odmah otići."

Ostap je oborio glavu, a onda je glupim smiješkom pogledao Gordona.

„Ti, što ne, da me ona ne ljubi."

„Tko?"

„Hela."

„Ne."

„Znaš li ti to tako sigurno?"

Ostap se promuklo nasmijao.

„Da li je ona još uvijek tvoja ljubovca?"

Gordon je postao nestrpljiv, a oči su mu gorile.

„Da li je?"

Gordon nije ništa odgovorio, ali mu je preko lica prešao lagan smiješak.

„Zašto se smiješ?" vikao je Ostap.

„Ne smijem se. Ne, ne ... samo je to tako vanredno, da svi ljudi u takvom času stavljaju ista pitanja i u istom obliku ... Da, ja poznajem tu srdžbu, koja hoće ženu, palu ženu da okalja najbrutalnijim mislima ..."

„Tako ... i ti to poznaješ? Ha, ha, ha ... kako si iskusan!"

„Odista nema boli, koju nisam proživio," rekao je Gordon tiho i žalosno. Gotovo kao da je govorio sam sebi.

Ostap se vrlo uozbiljio.

„Slušaj, Gordone, ja ću učiniti sve, što ti hoćeš; no hoćeš li mi odgovoriti na neka pitanja?"

„Pitaj samo!“

„Onda, kad je ona otputovala u London, da posjeti neku svoju prijateljicu, kako je rekla, otišla je k tebi, i ako se govorilo, da si ti otputovao u Ameriku?“

„Da, bila je kod mene.“

„Jesi li je htio oženiti?“

„Da.“

„Pa zašto nisi?“

„Jer je prije toga pripadala drugomu.“

„A ti si smogao toliko snage, da je se otreseš?“

„Da.“

„Otkuda ti ta moć?“

„Ona se skriva u meni, u uvjerenju, o kom se ne može raspravljati, nego je jedna činjenica, — strana sila, koja odlučuje o svim činima, a da i ne vodi računa o mom razumu.“

Ostap je neprestano pio, pa je od časa do časa radoznalo pogledavao u Gordona, a onda je oborio glavu.

Dugo su šutili.

„Ti čezneš za ljepotom,“ konačno je rekao Ostap. „Shvaćam te. I ja sam čeznuo za tom srećom, tom jedinom srećom, da se jedna duša rastali i stopi s mojom. No to možemo samo s onakvom ženom, koja je čista, koja

prije toga još nije ljubila, koja nije nikomu pripadala, zar ne? Misliš li i ti tako?“

Gordon je kimnuo glavom.

„A svaka druga ljubav, ljubav sa ženom, koja je već prije bila ljubovca drugoga, tek je jedan surogat.“

„Da.“

„Zašto?“

„Jer je prva sreća ujedno i jedini put, kad je stvorenje lijepo —, lijepo, razumiješ li?“

„Jedini put?“

„Da. Žena svijesno ili besvijesno pripada uvijek prvomu, opeklina prve ljubavi ostaje neizbrisiva u njenoj duši, pa je odvratno uzeti ženu, u čijoj duši živi onaj prvi.“

„Odvratno?“ Ostap ga je gledao neizrecivo bolno.

„Da.“ Gordonov glas bio je gotovo bez zvuka i promukao.

„Ona te mrzi,“ rekao je Ostap nehotice i kao da ni sam ne zna.

Gordon se nasmijao.

„Da li si je prežalio?“ pitao ga je Ostap nakon kratke stanke.

Gordon mu nije odgovorio. Ispio je čašu na dušak. I opet su zašutili.

„Ostape, valjda ne ćeš oboliti? Kako? Ta ti si veoma blijed. Posljednje godine mora da ti je bilo vrlo zlo?"

Ostap se samo trznuo i zurio dalje u njega.

„Smrt tvoga djeteta sigurno te se bolno kosnula?"

Ostap je na smrt problijedio, ruke su mu se počele tresti, a oči su mu se široko rastvorile.

Gordon ga je začudjeno promatrao.

„Ti se strašiš," rekao mu je, „opazio sam, da si uvijek pred nečim u strahu."

„Da li sam u strahu?"

„Da." Gordon se smiješio.

„Zašto se smiješ?"

„Ta ne smijem se. Ja ljubim ljude, koji su uvijek pred nečim u strahu. To je dobro, vrlo dobro."

„Zašto bi to bilo dobro?"

„Jer su ti ljudi . .", Gordon je odjednom prekinuo govor i smijao se.

Na čas su gledali jedan drugomu oštro u oči.

Gordon je poniknuo pogledom.

„Jer su ti ljudi m o j i", rekao je poslije kratke stanke.

„Tvoji?"

„Da. M o j i!"

„Al ja nisam tvoj! Ja ne ću da budem tvoja stvar. Ne ću da me upotrebiš kao svoje orudje!"

Oko Gordonovih usana opazili su se trzaji živaca . . .

„Ti si me krivo shvatio. Nisam tako mislio. Mislim samo, da mi svi zajedno spadamo. Mi . . . ja, koji imamo da što okajavamo, krvavo okajavamo, — koji imamo strah pred nečim, posve svejedno pred kim ili pred čim, bio to žandar ili naša savjest, naš instinkt ili kazniona."

Ostap je ustao.

„Zar ćeš otići?"

„Da."

„Ne ćeš li ispiti još čašu čaja?"

„Ne. Idem kući. Bolestan sam. Uostalom sve ću učiniti štogod hoćeš. Jedino mi je stalo do oca. Znadeš dobro, da je mjesto gradskoga blagajnika skopčano s velikom odgovornošću."

„Ta samo se nemoj za to brinuti!"

Gordon je stajao zamišljen.

„Da, zbilja, —ako sretneš Helu, reci joj, da sam ju pozdravio."

„Izvršit ću," mrmljao je Ostap.

II.

Gordon je dugo sjedio u dubokom razmišljanju.

Sjedio je, pa je ustajao i kao izgubljen hodao ovamo, onamo, hladio si je čelo na prozoru, zatim je opet sjeo i — zaspao.

Odjednoć je ustao uzeo ogrtač i izišao.

Došavši van vrlo se začudio, što je tolika tama. Kapljice kiše padale su mu u lice poput ledenih iglica. Iz predgradja je vidio, kako se svjetlucaju svjetiljke; neko ga je vrijeme zanimalo, kako pred njegovim očima igraju i iščezavaju, no onda je opet sve zaboravio.

Kad je stigao do grada, bio je naskroz prokisnuo. Stresao se od zimnice. Kad bi samo mogao naći kakvu kočiju. Ogledavao se i smijao. Dašto, da je sada ne će naći. Počeo je brzo hodati, prošao je nekoliko ulica,

zakrenuo u malenu pokrajnu uličicu i konačno prispio do jedne malene kuće, koja je stajala odjelita, gotovo osamljena u polju.

Pošao je gore i pokucao.

Vrata se veoma oprezno otvoriše.

„Dobro veče, Pola!"

„Tiho! On spava . . ."

Gordon je polagano unišao.

„Kako je Stjepanu?"

Gledao je djevojci u oči i držao ju za ruke.

„Sve gore i gore . . ."

U isti čas uspravio se na postelji.

„Ah, vi ste Gordone! Bože, kako sam vas očekivao".

Gordon je pristupio krevetu.

„Kako vam je?"

„Sigurno ne će još dugo potrajati . . . Pola, donesi čaj . . . Sad i opet pušim . . . ta sasvim je svejedno. Stari Mizerski došao je jednoć ovamo, pa me je vidio kako pušim. Veselilo me je, kad sam mu u lice otpuhivao dim. Ta on je liječnik, pa bi trebao da mi pomogne . . . Ha, ha, ha, znadete li, što mi je rekao? Pokazavši mi prijazno lice, potapšao me je po plećima i rekao, da sam valjan, mladi

čovjek, rimskoga kova, koji su znali s gracijom umirati . . . Ha, ha, ha, s gracijom . . ."

Kašljao je.

„Prokletstvo je samo to, što se konac tako sporo približuje. Potrajat će još dobre pola godine.

Pogledao je Gordona velikim, strašljivim pogledom, kao da u njega traži utjehe.

Gordon je šutio, pa se činio kao da misli o nečem drugom.

„Da li je kod vas bila danas Mizerska?"

„Ne, on je otputovao."

„Otputovao? Na dugo?"

„Na nekoliko dana. Pola je bila ondje. Gospodjica Mizerska se vrlo ljubezno propitkivala za mene. He, he . . . počimaju učestvovati u mojim bolima. — K vragu, toga mi ne treba. Ja ne trebam saučešća. Vi ste jedini, koga mogu da trpim i vidim,jer ne činite tako jadno lice kao drugi. Sve sam ih k vragu potjerao."

Lice mladićevo sasvim se iskrivilo od besvijesna jada.

„Stjepane, nemojte se toliko uzrujavati. Vi ste tako ogorčeni . . . Da li je gospojica Mizerska pitala za vas?"

„Da."

Gordon, kao da nije očekivao odgovora, nego se rastreseno ogledavao.

„Stjepane, vi ćete se morati iseliti odavde," nenadano mu je rekao. „Zidovi su vlažni i pljesnivi, a to vas ubija."

„Sad je sve svejedno. Neka ta plijesan i gljivice samo dalje lijepo rastu."

„Ali je opasno za vašu sestru."

Bolesnik je nehajno manuo rukom.

„Sve je svejedno. Prije ili kasnije . . ."

Opet se srušio natrag u jastuke i zurio u pokrivalo.

„Sad opet moram ležati," rekao je iza kratke stanke. „Čovjek mora da poludi za tih novembarskih dana. Ha, ha . . . odista je čudna stvar ležati u bolesničkom krevetu s apsolutnom sigurnošću, da ćeš se uskoro upoznati s crvima, koji rastaču lješinu."

Nasmijao se i pogledao u Gordona.

U to je došla Pola sa samovarom.

„Gordone, ta vi ste naskroz mokar. Izvolite, brzo ispite topli čaj . . . Dajte mi ovamo vaš ogrtač, da ga osušim . . ."

Silno je bila uzbudjena.

„Ta mogli bi se grozno nahladiti."

„O, ja sam na to naučen. Jednoć sam spavao na polju, a kiša je padala, kao da se je oblak prolomio . . ."

On se smijao, skinuo je ogrtač i predao ga.

„Možda je bolje, da ga se osuši," rekao je sav rastrešen.

Kad je ona već bila na vratima, rekao joj je bolesnik:

„Ostani u svojoj sobi, jer moram s Gordonom govoriti o važnim stvarima. Nemoj nas smetati."

„Ne, ne!"

„Da li sad mnogo radite?", pitao je Gordon.

„Da, mnogo radim. A radim s vanrednom oštrinom i jasnoćom. No, vi već znadete . . . valjda ste već čuli za tu ominoznu jasnoću . . . Ha, ha . . . Čovjek je uvijek jasan, kad se približuje svršetku . . ."

„Da li ste već dovršili brošuru?"

„Dat ću vam je za dva dana . . . No molim vas dodajte mi čaj . . . Tako. Hvala."

Ispod jastuka je izvukao jednu bocu.

„Želite li konjaka?"

„Zar sad i opet pijete?" pitao ga Gordon začudjeno.

„Da. To daje odvažnosti . . . He, he . . . Ta sve je već svejedno, štogod činim. Sad mi već više ništa ne škodi, ništa. O, ta to vam je vanredan osjećaj, kad čovjeku već ništa

više ne može škoditi. Zar ne? Ako si osudjenik na smrt dan prije smaknuća pokvari želudac tad to ništa ne smeta, zar ne?“

„Ne,“ rekao je Gordon rastrešeno.

Stjepan ga je neko vrijeme tužno motrio.

„Čujte Gordone, ja sam vas tako čeznutljivo očekivao, tako sam vam zahvalan, što ste došli, ali vi niste kod mene.“

„O, jesam uz vas ... Vrlo vas volim Wronski, vrlo ...“

Rekao je to gotovo nehajno.

Wronski je postao nemiran.

„Čekajte, moram ustati, ne mogu misliti kad ležim, a moram da s vama govorim.“

Ustao je iz kreveta i brzo se odjenuo. Gordon je odjednoć oživio. Pomagao mu je, da se obuče i primaknuo mu stolac.

„Ne, hvala. Hodat ću unaokolo.“

No brzo je sjeo i pohlepno počeo srkati čaj, u koji je nalio polovicu konjaka. Obrazi su mu gorili, a oči mu je zalilo neko neprijatno svijetlo.

Gordon ga je zamišljeno motrio, kao da ga ne vidi.

Bolesnik ga je odjednom primio za ruku.

„Čujte, Gordone ... Znadete li, što to znači umrijeti? U mojim godinama umrijeti? Kad je čovjeku tek dvadeset godina? Da li uopće znadete, što znači umrijeti? Noći i noći ležim budan i mislim; pokušavam da do kraja mislim. Ali se ne da misliti ... Vidite, ja sam spreman. Ja znadem, da moram umrijeti. Ali šta to znači? Što znači umrijeti? Recite mi! Vi ste za mene najveći čovjek. Vi ste moj Bog! Recite mi, što znači: umrijeti?!“

„Ne znam.“

„Ne znate? Ali treba da znadete! Vi morate! Uvijek ste mi odgovarali na moja pitanja. Zašto sada ne možete? He, he, ... Čovjek umire! Duša najprije umire, tako se govori. Bože, kolike li nesmislice! duša da umire! Neka to vjeruju kreteni! ... Ha, ha ... Zašto sam uopće ovdje? ... Ha, ha ... svrha opstoji samo za ljudsku samosvijest ... A vi ne znate, zašto sam ja ovdje? Pokušao sam, da to promislim do kraja! Tijelo mi se raspada! Dobro! Moja duša ... neumrlo astralno tijelo ...“

Počeo se daviti od kašlja.

Gordon ga je primio za ruke i upiljio svoj pogled u njegove oči.

Wronski se odmah umirio.

„Vjerujete li u pakao?“ pitao ga je Gordon.

„Ne!“

„Da li si možete zamisliti nešto tako surovoga?"

„Ne!"

„Da li uopće vjerujete u kakve tjelesne muke nakon smrti?"

„Ne!"

„Da li su moguće duševne patnje nakon smrti, koje bi bile veće od patnja, koje sada proživljujete?"

„Ne!"

Gordon je odjednom ispustio njegove ruke i upro pogled u pod.

„Zar imade još većih?" pitao je bojažljivo Wronski.

„Da. Ali vi ih ne ćete nikada proživjeti. Niste li nikada ljubili žensko?"

„Moju sestru Polu."

„Kao ženu?"

„Ne!"

Dugo su šutili.

Wronski je ustao.

„Strah! Taj užasni strah! Danas sam mislio, da učinim kraj sa samim sobom i— i— O, kako je to! Srce lupa, čitavo se tijelo trza, čovjek se kupa u hladnome znoju, vlasi se kostruše... Ali dajte pijte! Učinite mi tu ljubav! Pijte samnom, jer nerado pijem sam..."

„Dobro, vrlo rado ću piti."

„Pijete li rado? Ha, ha... Vi dakle rado pijete... Hm... Gordon! Vjerujete li u Boga?

„Ne, jer je sotona stariji od Boga."

„Dakle je sotona vaš Bog?"

Gordon je šutio i smijao se.

Wronski ga je promatrao.

„Čujte, Gordone, čuo sam o nekoj sekti, koja se moli sotoni..."

Gordon je zamišljen šutio.

„Ne, ja nisam Palladist", rekao mu je konačno. „Uostalom dobro poznajem tu sektu. Medju njima je dosta glupana, kao i svuda."

„Ali takodjer i veličina? Veličina! Tako, kao što ste vi velik?"

„Možda... Ja uostalom nisam nikakov veliki čovjek. Vi me takvim smatrate, jer ste još mlad, pa premalo poznajete ljude..."

„Da li je istina, da ta sekta slavi poput nekoga sakramenta nenaravni blud?"

„Moguće."

„Ali vi ste rekli, da dobro poznajete tu sektu."

„Poznati su mi samo osnovni principi, te mi se svidjaju. Razumijete li? Govorim naskroz estetski. Nešto je istine u tomu, da

smo mi svi djeca sotone. Svi očajnici, koji se boje, kojima je savjest opterećena... Ima nešto i ispravnoga u tomu, da je život sotone bogat: pakao... Poslije smrti ćemo možda dobiti nešto tako glupoga, kao što je raj... Uostalom držim, da je baš protivno istina od svega onoga, što ljudi vjeruju..."

„Da je dakle svakomu poslije smrti siguran raj?"

„Svakomu, koji je ovdje podlegao sotoni..."

„Ne rugajte se!" vikao je uzrujano Wronski. „Nemojte! Razumijete li? Tako sam čeznuo za vama, a sada se rugate mojim patnjama i mome strahu!"

„Ne rugam se. To je moja ozbiljnost!"

Gordon je to mirno rekao.

„Sve je to mistika, estetika! A ja ne ću estetike! Ja treba da umrem! Želim imati činjenice! Vi ste mi razorili moju vjeru. Sve ste mi uzeli, što bi me sada moglo utješiti. Postao sam svećenikom atheizma, koji sam prenio u školu i usadjivao u srca svih svojih drugova, popljuvao sam najsvetije, razarao sam, jer ste mi bili vi moj Bog, jer sam u vas vjerovao, a sada, gdje ležim u smrtnome strahu, želite da me zasitite estetikom, vi..."

Odjednoć je upiljio pogled u Gordona i duboko se zastidio. Došao je k sebi.

„Ne, Gordone," rekao je posve tiho, „to je dašto samo strah, a ja ostajem vjeran svome uvjerenju."

Gordon ga je pazljivo promatrao.

„Stjepane, lezite, vi ste u groznici. Govorite pobrkano. Gradjanstvo imade svoga Boga! Bog je samo sredstvo, da se uredi pojam izmedju „moga i tvoga", da se spriječe prehvati. Ja sam vam razorio samo religiju maloga gradjanina, koji se boji lopova i razbojnika. Boga vam nisam nikada razorio, jer imadem..."

„Kojega Boga?"

„Samoga sebe."

„Zar sam ja Bog?"

„Još niste. Sve dotle, dok se borite s Bogom maloga gradjana i bogatog Židova, ne ćete biti Bog!"

On je šutio, a Wronski je postidjen gledao u pod, ali se je brzo rasplamtio njegov nemir, pa je pio, ruke su mu se tresle i razlio je čaj.

„O, vi ste strašan čovjek. Ja vas se bojim. Uvijek sam osjećao strah pred vama. Rekli ste, da smo svi djeca sotone... Vi ste sam sotona, a ja sam vaše dijete. I vi ste pa-

kao. Sad vas više ne ću slušati. Ja imadem sam u sebi pakao. Sada sam i sam sotona... Ha, ha, ha... Ne, ne, ne! Vi ste angjeo, a ja sam tek siromašni Jakob, koji je Velikomu, Veličajnomu uzmogao oteti njegove grozne tajne... O, kako vas mrzim i kako vas ljubim! No vi ste u meni usadili mržnju... Ugušit ću se i umrijeti od te mržnje..."

Ustao je.

„Daj mi da samo još to j e d n o doživim, veliko uništenje, veliku sreću, taj jedini osjećaj, da sve oko mene samnom propada!"

„Konačno ste me shvatili!" rekao je Gordon posve tiho.

„Ne želim nikakve sreće, prezirem sreću, ali želim da se osvetim, baš zato, jer sam tako nesretan!"

Nagnuo se nad Gordona i šaptao mu posve tiho:

„Znadete li, znadete li, što sam smislio?"

Još je tiše šaputao.

„Zapalit ću gradsku vijećnicu..."

Triumfirajući se uzdigao, ali je i opet klonuo natrag, prignuo se sasvim naprijed, snažno se primio za grudi, kao da je htio zatomiti kašalj.

„Što kanite time postići?" pitao ga je Gordon posve ozbiljno.

Wronski je pobjesnio.

„Zar me smatrate ludjakom? Zar niste vi govorili o takvoj osnovi, zar niste o tomu govorili, da bi se s onim silnim novcem u gradskoj kući moglo uzbuniti i podići čitavu provinciju? Niste li govorili, da se gradsku vijećnicu mora spaliti, kad budu blagajne ispražnjene! Tražili ste samo čovjeka, koji bi to izveo, a sada, evo mene, tu sam i želim da vas usrećim, hoću da vam pokažem, da sam vas dostojan, a vi me pitate za svrhu?!"

Ostao je bez daha — kašalj ga je svalio na krevet. Odjednom je ustao, posve miran i hladan.

„Otkako ste samnom o tom govorili, postao sam posve nov čovjek. Samo sam o tom razmišljavao. O tom i o smrti. Sada zaboravljam na smrt. Ja vas ljubim i želim, da vam se svidim, pa ću gnjev i revoltu propovijedati činima. Moj se pakao uzburkava... Ja moram umrijeti, pa mi je posve svejedno hoću li umrijeti ovdje ili u zatvoru... He, he, moj gospodine, moj majstore..."

Naglo je zgrabio Gordonovu ruku i poljubio ju.

Gordon je istrgnuo ruku.

„Ta vi ste poludili!"

„Učinit ću još i više!" šaptao je Wronski u ludjačkome smijehu. „Osvetit ću se, osvetiti!"

Napao ga je grčevit kašalj, no on se nije na nj osvrtao, nego je govorio, a u ekstazi je zaboravio na boli.

„Svima ću se osvetiti! Moj je otac radio pedeset godina poput vola u plugu, pa je iza sebe ostavio samo ovu bacilima zaraženu rupu. Znadete li, znadete li," — grčevito je uhvatio Gordonovu ruku — „ona jedna godina na sveučilištu . . . O, o . . . Da mi niste pomogli crknuo bi bio kao pseto za plotom. Gladovao sam! Bože — kako sam gladovao! Po tri dana nisam jeo, našao sam komadić kruha u nekom zahodu, pojeo sam ga, jer nisam više bio čovjek . . . A sada ću se osvetiti! Uvijek sam mislio na osvetu, već onda, kad je prije deset godina ovdje izbila pošast gladi od tifusa. Ha, ha, vi mi to ne vjerujte? Vidjet ćete! Ja sam vaš podanik, ali i ja imadem svoje sluge! Jednoć se je taj glupi narod bojao toga, da bude poput Boga, no ja želim da postanem kao Bog. Drhćem od sreće, da postanem onakovim kaošto ste vi . . . Vidite li ondje — onu veliku Cortumovu vilu . . . Ha, ha, ha, . . . vlasnik je otišao, moj bratić je ondje čuvar . . . Gospodine, moj gospodine, za deset dana, kad prodje pun mjesec! . . . Tada ćete imati iluminaciju! Želim proslaviti vaš rodjendan, vi, vi, veliki kneže tmine! Vi treba da imadete svijetla, svjetlosti! Svijetla! Toliko svijetla nije grad još nikada vidio!"

Govorio je brzo i isprekidano.

„Mislite, da sam lud! Ne, ne. Mislite, da želim spaljivati bez svrhe! Gospodine, vi ćete ispuniti svrhu! Ja sam tek puki slučaj, a vi, vi ste umna providnost . . . Ja sam báčva, a vi njezina sadržina . . . Ja ću da spalim, pošto vi ispraznite blagajnu . . . Ha ha ha . . . No što sjedite tako hladni?"

Podivljao je.

„Držao sam, da ću povrh vas otvoriti nebo milosti!"

„Pripovijedao sam vam o Botku?" pitao je Gordon bez primisalja i ustao je. „Ako vam dodje neki čovjek, koji će se prstom dotaknuti vaših prsiju, to će biti Botko."

„Pljujem ja na vašega Botka! Ne želim ga vidjeti! Ja hoću da s vama zajedno radim, jedino s vama!"

„Ja imam važnijega posla. Razumijete li Wronski? Ja vas molim, po prvi put vas za nešto molim. Ovaj put ćete raditi zajedno s Botkom."

Wronski kao da je odjednom sve zaboravio.

„Samo j e d n o“ ... progovorio je, da se je jedva čulo — „samo j e d n o, što mi nije posve svejedno ...“

„... Ta ne mojte još otići ... Moram vam reći nešto veoma važno.“

Gordon je pogledao na sat.

„Sada je deset i pol, dakle mogu ostati još pol sata.“

Ostanite, ostanite ... Vi ste moj dobročinitelj: ja — i moja sestra moramo, da vam zahvalimo, što ne gladujemo ovdje. Ja i moja sestra ...“

Odjednom je zašutio i nemoćno pogledao Gordona.

„Čujte, Gordone“, rekao je umorno ...

„Razumijete li me, ja ne ću da vas vrijedjam ... Ali — noćas — došao sam na strašnu pomisao ... pomisao, koja ... koja ... Čujte Gordone, možete li me saslušati? Hoćete li me razumjeti? Dašto da je ludost ideja manijaka, ali je se ne mogu otresti.“

Uspravio se..

„Gordone! Da li je moja sestra vaša draga?“

„Bio sam spreman na takvo pitanje,“ rekao je Gordon mirno.

„Vi ... Vi ste bili spremni?“

„Naravno! Ta to je posve prirodno pitanje. Pa i vi ste čovjek.“

Gordon se tiho nasmiješio i ustao.

„Sada ipak moram ići, ali ću opet skoro doći k vama ... Vrlo vas volim ...“

„Kako vi to ravnodušno velite!“

„Prije to nisam nijednom čovjeku rekao ... Da li će uostalom vaš bratić razdijeliti i pribiti proklamaciju?“

„Hoće.“

Gordon je pokucao na pokrajna vrata.

Izašla je napolje.

„Gospodjice! Sada moram otići.“

„No vaš ogrtač još nije suh.“

„O, to ne smeta.“

Izišla je napolje.

„Pola vas ljubi,“ šaptao je Wronski; „mislim, da je danas pol dana stajala pred vratima i vas čekala. Nemojte uništiti dijete, ne činite toga!“

Gordon ga je pogledao, ali nije ništa rekao.

„Posvijetlite mi do dolje.“

Kad je s njom silazio, čvrsto ga je primila pod ruku, te se snažno pritisla uz njega.

„O ti, moj Bože, ti!“

On se je smijao i poljubio je u čelo.

Dolje kod vrata su stali.

„Ti sad mnogo dolaziš gospojici Mizerskoj?“ pitao je Gordon.

„Ona mi je tako dobra.“

„Hm . . .“

Činilo se, kao da joj želi nešto reći, ali se predomislio, pritisnuo je k sebi i onda otišao.

III.

Kad je Gordon izišao na ulicu, zamišljeno je stao. Kiša je još neprestano padala, ali se na to nije osvrtao.

Odjednom se sabrao i brzo pošao uzduž nekoliko ulica, te je došao na trg.

Ondje je stao u kapiju jedne kuće, te je dugo i neodlučno gledao u suprotnu kuću.

Da li da podje gore? Stari Mizerski nije kod kuće. Služinčad, dašto, već sva spava.

Razmišljavao je, ali ga je nešto gonilo naprijed; činilo mu se, kao da ne može stvar odgadjati. On mora od nje rastaviti Ostapa jer bi pod konac još mogao postati valjan i pošten gradjanin.

Posprdno se smijao, te je gotovo bojažljivo išao uz kuće.

Ona još nije spavala, prozori su joj svijetli, pa mogu pokušati, mislio je u sebi.

Stao je pred kućom, zatim ušao u vežu, pa je opet stao i dugo ostao zamišljen.

Konačno je pošao polako i oprezno uz stube.

Poslije dugog traženja napipao je dugme kućnoga zvona, ali mu je prst i protiv volje zastao nepomičan.

Da li je odista potrebno?

Nije mogao odgovoriti na to pitanje, naslonio se na zid, pa je tako neko vrijeme snatrio.

Da se ipak vrati natrag?

No u isti je čas pritisnuo puce.

Prisluškivao je. Srce mu je silno udaralo.

Na hodniku je začuo šum, čuo je, kako je zapaljen plin i slijedeći čas otvorila su se vrata.

Pred njim je stajala Hela.

Zurila je u njega kao u sablast, ali se brzo sabrala, te je stupila na stranu i pustila ga, da unidje, a da nije rekla ni riječi.

„Veoma sam mokar," mirno je rekao Gordon, „mogao bi ovdje objesiti svoju kabanicu?"

„Moram s vama govoriti o vrlo važnoj stvari. Oprostite, što dolazim u tako neobično doba, ali sam držao, da se stvar ne smije odgadjati."

Bez riječi otvorila je vrata jedne sobe.

Ušli su i sjeli. Dugo su sjedili, a da nisu progovorili.

On je primjetio, da ga ona promatra u najvećem strahu, a oko usana joj je kao okamenjen lebdio ludjački posmjeh. Medjutim kao da se je sasvim sabrala, a lice joj se razvuklo u mržnji.

„Ti si me zaskočio; nisam mislila, da ću te još kada vidjeti. Što hoćeš?"

On se je nasmijao, a onda ju je ozbiljno pogledao.

„Postala si još ljepšom, već što si bila, ali te ipak više ne ljubim. Ne! više ne!" rekao je poslije neke stanke.

„I to je sve, što mi imadeš reći? Zar zato dolaziš?"

„O ne, ne zbog toga. Možda ipak — ne znam . . . Možda tražim samo kakvu izliku, da te mogu posjetiti . . ."

„Da me mučiš?"

„Ne, ne želim te mučiti. Zašto da te mučim? Ta ti si mi dala sve, što si mi mogla dati . . ."

„Lažeš! Ništa ti nisam dala. Tebi, baš tebi ne! Mislila sam, da ne ćeš biti tako glup, pa da ćeš si utvarati, da sam ti štogod dala?"

„Možda se varam. Možda mi i nisi ništa dala, jer nisi ni imala da mi što dadeš."

„No, vidiš. Odmah si počeo razborito govoriti."

Ona se je ružno smijala.

On ju je tužno pogledao.

„Ono, što si mi dala, nije zapravo ni bilo davanje," rekao je zamišljen; „nije te stajalo ništa, ni boli, ni pregaranja."

Ona je problijedila, ali nije ništa rekla.

„Tvoja je duša pokvarena", opetovao je, „jer ne može ništa dati i jer nema što da dade . . . Ti me mrziš, što sam prvi, koji te je upoznao. Mrzim te tek kadkada, ali te ni ne ljubim."

„Da li još uvijek onoliko trpiš, kao nekada", pitala ga je smijući se.

„Ne. Sada tek kadkada trpim. A i onda samo estetski."

„Estetski?"

„Da. Najveća je ljepota djevojke, da rodi ženu. Mogao sam na tebi izvesti tu najveću ljepotu. Muškarac raste, on uvijek raste. Ženska raste samo kao djevojka. Kad postane ženom, onda je zastoj. To je jedini slučaj u čitavoj prirodi, da se razvitak dovodi do mirovanja, jedini put, da vječnost bivstva nalazi živi završetak, a to je za mene najveća ljepota."

„Ti imadeš okolo sebe na tisuće djevojaka. U njima zaustavi porast, proizvedi kod njih najveću ljepotu, koju uostalom može da proizvede i posljednji sluga."

„Ljepota je samo za onoga ovdje, koji je svijestan ljepote. Sluga ne će nikada biti svijestan ljepote . . . Uostalom ti se varaš: što je na jednoj ženi lijepo, na svakoj drugoj je odurno."

„A ja sam za tebe bila ta jedna žena?"

„Da, ti."

Dugo su šutili.

„Sad možeš otići," rekla mu je konačno tiho i tajinstveno. „Sad si za mjesece razderao moje srce. Idi sada, idi — tako sam grozno umorna . . ." Pogledala ga je molećim pogledom i šuteći.

„Da li si uvijek tako žalostan?" nenadano ga je upitala i približila mu se.

Prečuo je njezino pitanje.

„Nisam došao, da te pečalim", rekao je — „ne. Nego sam došao, da osvježim svoje muke. Sad su mi potrebne velike boli, da uzmognem provesti ono, što hoću i želim!"

„Što kaniš učiniti?" pitala ga je bojažljivo.

Pogledao ju je smješeći se.

„Čudnovato, da je vaš ženski mozag tako uzak. Dašto, da ti je prva misao bila, da ću učiniti samoubojstvo; zar ne? — O ne. To čine starci, djeca i trudne žene... Ti nisi nikada imala dijete?“ pitao ju je zamišljeno. „Jednoć sam htio imati s tobom dijete.... Tada je bilo prekasno... Ipak, što sam samo htio reći...“ Uspravio se... „Da, ti — štedi malo Ostapa. Tvoja je duša tako pohlepna i osvetljiva. Pokvarit ćeš ga. Možda i ne kaniš namjerice. No on te draži, a to je za tebe dosta. Ta ti ga i tako ne ljubiš. To sam mu i rekao, da ga ne ljubiš. Držim, da je bolje, da mu to pošteno rekneš. Zar ne vidiš, kako ga mučiš?“

Ona kao da ga nije ni slušala. A on ju je pažljivo promatrao.

„Jesi li me čula?“

„Ne!“

„Da ti ponovim?“ Ustao je kao da se prijeti.

„Nije potrebno! Ne ću da od tebe čujem ni jedne riječi! Ti možeš govoriti i govoriti, ali ja ne ću čuti ni riječi.“

Sjeo je do nje i uzeo njenu ruku u svoju, ali ju je ona naglo istrgnula.

„Zašto izvlačiš svoju ruku? Ta mi nismo neprijatelji... Sjećaš li se one noći u Londonu? Tada sam ti rekao sve tako nježno i pošteno. Rekao sam ti zašto mi ne možeš biti ljubovcom. Saopćio sam ti sav onaj kal, u kom bi morali živjeti. Rekao sam ti tada, da te moja duša nebi mogla u sebe upiti, jer da je za mene lijepa samo ona ljubav, koja može da u duši muškarca rastvori ženu. Otišao sam od tebe, da te ne okaljam. Otišao sam od tebe, da mogu patiti zbog tebe. Da, ja još uvijek trpim. Otišao sam od tebe, da ne budem brutalan, ako bi se morao sjetiti onoga prvoga, koji je u tebi probudio ženu. Zar da ti sve to još jednoć opetujem? Ti znadeš, da je samo to i jedino to bilo razlogom, zašto sam te ostavio... Pitala si me, da li sam uvijek tako tužan. Ja zapravo nisam tužan. Ta ja ljubim ljepotu, a žalostan sam samo zato, što nisam mogao biti tvoj prvi... Ne, ti — ta ti znadeš sve. Uostalom mi smo tako srodni. Kad sam te prvi put vidio, bilo mi je, kao da sam vidio samoga sebe... Zašto me mrziš?“

Ona je dugo zurila u njega.

„Oh, kako te mrzim, kako te mrzim!“

Opetovala je to neprestance i od jada škripala zubima.

„Ti krvniče, ti! Kako si mi razorio dušu! U svaku žilu usuo si mi otrova. Ogadio si mi svaki komad mene same i to jedan za drugim . . .“

„Dakle me odista mrziš? Nisam htio vjerovati, no sada i sam vidim.“

Gordon je postao još žalosniji, a lice mu je bilo blijedo kao u mrtvaca.

„Sad mi se rugaš i sada mi veliš, da ti nisam mogla ništa dati . . . Bože, Bože! Kako ti je mozak brutalan! Kako si ti brutalan!“

Zgrčila je pesnicu. Duša joj je gorila od mržnje i očajanja.

„Nikada me ne ćeš razumjeti“, rekao je posve lagano i pogledao na sat. „Zapravo me nisi nikada shvaćala. Ti niti neznaš, što je ljepota. Zar bi radije bila samnom i oblaćena? Da sam ostao s tobom, morao bi to učiniti. Otišao sam i mislim na tebe kao na veliku, tužnu sudbinu. Otišao sam, pa te vidim kao zvijezda, koja bludi u magli, koja nagoviješta nesreću, no nesreća je lijepa. A sada, sada . . .“

Naglo je prekinuo, neko je vrijeme razmišljavao i onda tiho rekao:

„Došao sam k tebi, da te zamolim, da ostaviš na miru Ostapa i da ga odbaciš. Možda si mu pružila mali prst, a on je dosta pohlepan, da hoće cijelu ruku. Molim te ne zbog njega, nego zbog mene. Ta ja znadem, da ga ne ljubiš. To je tako beskrajno komično, htjeti imati jednoga muškarca samo zato, da se uzmogneš, osvetiti drugomu . . . Vidiš . . . Prije sam na tebe mislio, kao na palog angjela, i to onim tihim veličanstvom, žalosnom veličinom, koja unosi smrt u srce. A sada te molim: ne budi banalna! Nemoj se praviti smiješna u mojoj duši!“

Ona se histerički nasmijala.

„Lažac!“ vikala je na njega.

„Ti nemaš pravo, kad to veliš“. Oštro joj je gledao u oči. „Još jednoć ću ti sve reći. Gledaj: na vrijeme bi mogao zaboraviti, da si počivala u naručaju drugoga, da si s jednim drugim proživjela strašnu zagonetku postajanja ženom, da si . . .“

Gušilo ga je i trpio je.

„Mogu zaboraviti i to, da si onda, kad sam te upoznao, imala već davno za sobom ovo najveće i najljepše, što može čovjek doživjeti — da si grozu i grč, kad jedna duša prelazi u drugu . . .“

„Lažac! Lažac!“ Vikala je tako, da joj se cijelo tijelo treslo. „Odlazi! Ostavi me! Sotono!“

Upiljio je svoj pogled u njezine oči, a neki divlji, odurni smijeh razvukao mu je lice.

„Mogao bi zaboraviti . . ." uhvatio ju je za ruke i stiskao ih kao da je poludio. „Mogu zaboraviti, da si prvu noć u stravi i strahu zbog najveće tajnosti ležala u njegovom naručaju i da si ga ljubila, jer je posjedovao moć, ali si ga mrzila, jer . . ."

Ona je skočila i pesnicom ga udarila u lice.

On je bez misli u nju buljio. Lice mu je drhtalo.

Ona je sa zgražanjem otskočila.

Gordon se odjednoć smirio, samo mu je glas drhtao. Govorio je još tiše i tužnije. Gotovo je šaptao.

„. . . ali ti nikada ne bi mogla zaboraviti, kad bi poslije mene mogla postati ljubovcom drugoga. Tada bi mi se zgadila, stidio bi se, a ja se nikad nisam stidio, pa ni sada, kad si me udarila po licu. I baš sada ne, jer osjećam, da ti ne bi mogla postati ljubovcom drugoga . . . ljubovcom! Jer ženom se može biti samo jedanput."

Zavladala je duga šutnja. Gordon je nestrpljivo pogledavao na svoj sat. Lice mu je bilo gotovo ravnodušno. Na stolu je ležao nož za rezanje papira, uzeo ga je i rastrešeno se

s njim igrao, a onda je odjednoć pogledao nju i igrajuć se s nožem rekao joj gotovo željeznim mirom:

„A sada čuj još nešto vanredno važnoga. To je zapravo glavni razlog mom dolasku. Radi se o Poli Wronskoj."

Zašutio je, pogledao ju i nastavio mehanički igru s nožem.

„Hoću da se oženim s Polom", rekao je nenadano, kao da je to nešto posve jednostavnoga.

Ona ga je neko vrijeme bez riječi promatrala, a onda se glasno nasmijala.

„To ti ne ćeš učiniti!"

„Da, ja ću to učiniti. Ona je jedina uz koju bi mogao tebe zaboraviti."

„Kunem ti se, da to ne ćeš učiniti."

„Da. Učinit ću. I to za mjesec dana. Ona je već moja žena."

Osobito je naglasio ono „već".

„Lažeš!"

„Ne, ne lažem!"

Pošla je k njemu prijeteći se!

„Reci, da lažeš! Reci mi odmah!"

„Zar ćeš me opet udariti?" Tiho se je smijao. „Ne učini toga; jer ti se mora i samoj zgaditi."

Ona se nemoćno srušila u stolac.

„Vidiš, Hela, to ću ti objasniti, ali samo danas nemam toliko snage. Pa i sasvim je svejedno.

Znadem samo to, da ćeš bilo na koji način doznati za moj odnošaj s Polom. Znadem, da ćeš se s njom sprijateljiti, a znadem i to, da već sada na tom radiš... Ali zašto se smiješ? Jesi li očajna?"

„Ne, ne... govori samo dalje."

„No, nemam ti više ništa reći. Samo ti opetujem, da će ti ostati uzaludni svi pokušaji, da od mene odvratiš Polu. Prištedi si taj uzaludni trud. To će te učiniti samo smiješnom."

Ona se još jače smijala.

On je opet sjeo i dalje se igrao s nožem za papir.

Odjednom je prestala da se smije.

„Sad možeš ići. Ti si i previše, nepristojno dugo ostao u posjetu."

„Da, to sam učinio. Uostalom i tako moram otići. No još jednu riječ. Ako si zbilja dobila volju, da Ostapa privežeš uz sebe, misli uvijek na to, da će on svaki put, kadgod te vidi..."

Naglo je prekinuo.

Ona je stajala blijeda na smrt. Pogled joj je bio prazan.

Pružio joj je ruku.

Ona kao da to nije vidjela.

„Zar mi ne ćeš dati ruke? Šteta. Ja te ne mrzim. Mi smo si zapravo tako srodni..."

Na vratima je zastao.

„Čudnovato, da ne misliš na to, da sam te svojim posjetom mogao kompromitovati. Možda misliš, da me po ovom nevremenu nije niko mogao vidjeti..."

Stupio je u koridor.

„Ja sam uostalom mislio na to, da bi te moj posjet mogao kompromitirati. No znao sam, da je tvoj otac otsutan..."

Odjednoć se je i sam začudio, da može govoriti o tako običnim stvarima. Obukao je svoju kabanicu i pogledao joj u lice.

„Još te nikada nisam vidio tako blijedu. Nikada ti više ne ću doći... I nikada ne ću s tobom govoriti. To je posljednji put. Ostaj mi zdravo i misli na ono, što sam ti rekao!"

Otvorio je vrata i počeo silaziti niz stube. Odjednom je spazio, da je ona zaostala na vratima.

On je zastao na stubama i okrenuo se k njoj.

„Ti mi sigurno želiš dokazati, da se ne bojiš da bi se mogla kompromitovati,“ tiho joj je rekao.

„Nemoj zaboraviti, da na obraze metneš hladne obloge,“ šaptala je zlobno i zalupila vratima.

IV.

Gordon je bio kao slomljen. Naslonio se na zid i čvrsto se zamotao u svoj ogrtač. Činilo mu se, kao da ne može dalje. Sav se tresao od zime.

Kad je izišao iz grada, udario je preko polja, gdje je spazio električno svijetlo golemih tvorničkih zgrada.

Postrance je stajala malena jednokatnica, on je došao blizu i pokucao na prozor. Zatim je unišao u vežu; otvorila su se jedna vrata: ušao je unutra.

„Dobro veče, Hartmane. Ne stanuje li u toj kući nitko do li vi?“ tiho je pitao Gordon.

„Trebalo je dosta muke, dok sam ju našao. Zasad još nitko ne stanuje.“

„Dakle ste konačno dobili mjesto inženjera?“

„Da.“

„To je dobro.“

Gordon je zbacio sa sebe ogrtač, te se sav tresao od zimice.

„Dobro vrijeme za nas. Inače ne bi mogao obavljati svoje posjete. Imate li čaja?“

„Dašto da imadem.“

Hartman mu je natočio toploga čaja.

„Za vas sam kupio i konjaka,“ rekao je nepriličnо se smiješeći.

„Vi ne pijete?“ Gordon ga je promatrao vanrednom pažnjom.

„Nikada.“

Sjeli su. Hartman kao da je sam u sebe duboko zaronio.

„Vi i ne pušite?“ pitao ga je Gordon.

‚Ja. Ne, ja ne pušim.“

„No kad sam vas vidio posljednji put u Londonu, tada ste pušili.“

„Sad više ne pušim.“

„Zašto?“

„Jer ne ću da pušim. Ne ću da imadem potreba. Naprosto ne ću, da išto potrebujem.“

„Jer ne ćete da bude išto, što bi moglo vezati vašu volju? Zar ne?“

„Da.“

Opet je zavladala odulja šutnja.

„Vi niste nikada ni ljubili?“ nenadano je zapitao Gordon.

„Ne, nikada!“ rekao je sasvim ravnodušno.

„Prezirete li žene?“

„Ja ih ne mogu prezirati, budući da ne poznajem spolne razlike, nego samo znadem za ljude, te ljubim sve ljude.

Hartman je polagano i zamišljeno pio čaj, te se pričinjao, kao da nije voljan da se dalje zabavlja. No odjednom mu je lice oživilo. Turobno je pogledao Gordona.

„Ja više ne pripadam sebi. Jedino čovjek, koji više ne pripada sam sebi, može izvesti djelo. Prije godinu dana usmrtio sam jednu mačku, jer je žderala mlade ptičice u gnijezdu. Tada je to bio zadnji put, što sam bio nesretan, budući da sam osjećao, da još pripadam sam sebi i da još nisam zrio za djelo. Sada više nisam nesretan. Nesretan čovjek nije zrio za djela. Djelo mora poniknuti iz mozga, a ne iz osjećaja. Ja prezirem anarhiste, jer su ljudi osjećaja. Ja ne izvadjam djelo zbog osjećaja samilosti ili osvete. Ne! Nego jedino zbog toga, što u v i d j a m, da je nešto d o b r o, i zato hoću to i da učinim.“

Gordon je bio tako umoran, da nije mogao slijediti Hartmana. No zanimao ga je zaključni stavak.

„Vi nemate u svom životu ništa, što bi morali okajati?“

„Ipak imadem. Jednoć sam vrlo lako mogao ubiti nekog posjednika plantaža u Americi, koji je nemilice tukao svoje robove, pa sam propustio tu priliku.“

„Inače ništa?“

„Ne.“

„Ne osjećate nikakve mržnje?“

„Ne.“

„Pa zašto hoćete, da izvedete to djelo?“

„Jer sam uvidio i osvjedočio se, da je dobro.“

Dugo su šutili. Gordon je pio jednu šalicu čaja za drugom, te je tmurno zurio pred sebe. Odjednoć je oštro pogledao Hartmana.

„Sigurno vam je teško izraziti svoje misli?“

„Zašto to mislite?“

„Jer neprestano šutite.“

„Šutim li? Ja i neznam, da šutim. Moje su misli tako glasne, da se njima zabavljam.“

„Sigurno mnogo mislite?“

„Ja uvijek mislim.“

Opet je zašutio. No odjednom je oživio.

„Pročitao sam vaš sastavak. Vašu kritiku opstojeće ekonomske utopije, kako to vi nazivljete. Veoma me je zanimalo, premda nisam nimalo s vama suglasan. Mi dvojica smo zapravo antipodi. Ja vjerujem u moć mozga,

u moć svijesne volje, koja će moći uvesti nove ekonomske sisteme. Vi u to ne vjerujete.“

Pogledao je Gordona pitajućim pogledom.

„Ne, ja ne vjerujem“, rekao je Gordon otresito.

„Vi dakle velite, da mozag ne može ništa učiniti?“ Hartman je nervozno vrtio svoj brk.

Gordon je odjednoć opazio, da on ima prekrasnu ruku. Prsti su bili dugi, šiljati i tako tanki, i čovjek pomislio, da će se slomiti.

„To nisam rekao.“ Gordon je govorio vrlo jasno, kao da se trsio, da navlada svoju umornost.

„Rekao sam, da mozag na osnovu bezbrojnih iskustava može kombinirati, svâdjati nepoznato na poznato i uspostavljati nove, ne nove, nego komplicirane odnošaje; no ja poričem, da je mozag u stanju pregledati milijune sitnih i najsitnijih uzroka. Prema tomu se ne može već unaprijed proračunati, kako će se održati jedan još toliko fino izmudreni sistem. Dopustimo, da bi bio u stanju, da sredi bezbrojne izvanjske slučajnosti, da pomnom statistikom primjerice unaprvo odredi konzum, ali zato nije nikada u stanju, da ovo jedinstveno slučajno, dušu proračuna i šema-

tizira. Prava je i očita glupost, da je naš duševni ustroj produkat ekonomskih odnošaja. Da se prema promjenjenim ekonomskim prilikama dade preobličiti, to je još veća glupost. Pa pošto taj jedini agens svih odnošaja ne može da odredi dušu, za mene je svaki novi ekonomski sistem utopija, četverouglasti kotač ili bič od pijeska."

„Dosljedno tomu je dobro ono, što postoji sada," pitao je nervozno Hartman.

„Ne! Nije dobro, ali je nužno!"

„Ali milijunima stoljeća smo učili, da je dobro ono, što je potrebno."

Gordon se smijao.

„To nismo učinili. Meni je pravo. Neka vrijedi taj stavak. Ali onda se mora razoriti baš zato, što je dobro. Ja hoću da razorim, jer je dobro. Vi hoćete da razorite, što je hrdjavo. Vi želite razoriti postojeće, pošto imadete nov sistem. Ja pako hoću da razorim, da nastane neko novo postojeće, ali nepoželjno, ne proračunato, ali isto tako potrebito i determirano postojeće, kao što je sadašnje. U glavnome izlazi na isto. Razorimo li jednoć postojeće, tada ću rado vama prepustiti, da izgradite budućnost po svojim principima. A onda je moj posao dovršen."

Hartman ga je dugo gledao.

„Zašto vi želite razarati?"

„Jer mrzim!"

„Vi mrzite?" — on se smijao.

„Da, ja mrzim. A moja je mržnja svetija, nego li vaša ljubav, jer vi imadete ljubavi za svoj mozag. Moja je mržnja starija i dublja, jer je bila ljubav prije svega. Lucifer je bio prije svijeta, koji je nastao iz ljubavi."

„Gordone, vi ste previše oštrouman," rekao mu je tiho Hartman. „ja vas ne mogu slijediti, jer mi mozak nije dosta iškolovan za vaše paradokse. Ja ne vjerujem ni u ono, što govorite. To je zapravo samo surogat vašeg pravog mišljenja, to su trijeske, što ih odbacuju vaši moždjani. Iza toga se skriva nešto posve drugoga."

„Mislite?"

„Vi skrivate i zatajujete svoju unutrašnjost, razbacujete se paradoksima samo da ne odate ono najtajnije. Vi ste vrlo nepristupačni. Vi ste aristokrat. Posljednji možda . . . ."

Odjednoć je prestao i zašutio.

„Radit ću zajedno s vama," rekao je nakon duge stanke.

Gordonovim licem preletilo je nešto svijetlo poput munje, ali već čas kašnje bio je i opet ravnodušan.

„To je vrlo razborito,“ rekao je gotovo nehajno.

„Još jučer sam bio protivan tomu. Vaši mi motivi nisu bili jasni. Ni sada mi još nisu. No ja imam u vas povjerenje...“

„Ta vi me i ne poznajete.“

„Ne! Ja vas ne poznajem. Ne poznajem vaše misli, ali poznam vašu dušu.“

„Moju dušu?“

„Da.“

Obojica se nasmijaše u neprilici.

„Jednoć ste u Londonu govorili o ostavljenim i očajnima, o djeci sotone, kako ste ih nazvali.

U toj ideji imade nešto zavodljivoga. Uvijek se vraća. Svi narodi i sva vremena vjerovali su u princip zloga, a vi, da vi ste otac zla, a to je dobro.“

„Zar je to dobro?“

„Da. To je dobro.“

„Zar vam je to tek danas jasno?“

„Da. Nešto prije već što ste došli. Mnogo sam razmišljavao o vama... Sada sam pripravan... Ta vi se tresete... Pijte samo čaj, ulit ću vam konjaka... Tako... Je li dosta?“

„Vi ne stojite pod redarstvenim nadzorom?“

„Ne. Ja nisam bio nikada u kakvom pokretu. Čekao sam na svoga čovjeka.“

„A taj sam ja?“

„Jest. Vi ste!“

Dugo su sjedili bez riječi.

Kad se Hartman prenuo, opazio je, da Gordon spava.

Polagano je ustao, donio je pokrivalo s kreveta i brižno ga pokrio.

Lice spavajućeg bilo je ukočeno kao u najočajnijoj žalosti. Činilo se kao da i ne diše.

Hartman ga nije htio gledati, ali je iznova morao da promatra to očajno lice. Tako je sjedio gotovo jedan sat.

Gordon je odjednom otvorio oči. Posve miran. Kao da ih je baš ovaj čas zaklopio.

„Sad moram ići,“ rekao je, podigao pokrivač i ustao. „Hvala vam. Poznajem samo jednog čovjeka, a taj ste vi. Sutra ću opet doći, pa ću se s vama dogovoriti o detaljima.“

„Hoćete li još čašu čaja?“

Gordon je pogledao na sat.

„Već su prošla tri sata, a još bi rado s vama govorio.“

I opet je sjeo.

„Hartmane, vi ljubite filozofiju?“

„Rado mislim.“

Hartman je neko vrijeme hodao po sobi; češće je pogledavao Gordona, te kao da se teško borio s riječima.

Odjednom je zapitao: „Što zapravo držite o Nietzsche-ovoj filozofiji?“

„O njegovoj filozofiji ništa ne mislim, ali vrlo mnogo držim do njegove umjetnosti.“

„Zar ništa ne mislite o njegovoj filozofiji? pitao je Hartman začudjeno, i opet je sjeo.

„Ne! Njegova me filozofija ni najmanje ne zanima. Kao filozof nije on ništa bolji ni gori, negoli i svaki drugi gradjanski filozof. Da, Nietzsche je gradjanski filozof. Sva dosadašnja filozofija imade svoj koren u etici gradjanstva, u jedinoj etici, što ju imade gradjanstvo, naime svetost i nepovredivost posjeda. Konačno dolazi čovjek do zaključka, da ni život ništa ne vrijedi. Zašto? Razlozi, što ih filozofi navadjaju za zlobu toga života, mogu se konačno svesti na ekonomske temeljne uzroke. Dobro, dakle veli utopista, načinimo bolje uvjete za opstanak. Ali te konsekvence ne smije povlačiti gradjanski filozof, pošto se posjed ne smije taknuti. Što preostaje? Vaš famozni imenjak predlaže spašenje smrću. A što radi Nietzsche? I on je proizišao iz pesimističkih životnih nazora;

on je posve svijestan, da život nije nizašto; a da ne zbrka granice izmedju moga i tvoga i pošto prezire banalno sredstvo spasa smrću, to podučava ljude: Budite nadljudi! Zašto da to budemo!? Da se tješimo nad mizerijom, koju je stvorio posjed. He, he, he! Nema ni dobra, ni zla, a on govori o anarhistima kao o prezrenim psima, koji oblijetavaju sve trgove Evrope . . . He, he . . . Budite nadljudi, to znači, budite plemeniti i mudri, radite i ne brinite se o toku gradjanskog svjetskog reda, nego samo razbijte svoje ploče, dašto na papiru, i prezrite ih . . . He, he, he . . . Još se nikada nije bolje preobukao gradjanski strah, da bi se konačno ipak moglo taknuti posjed. Zapravo je to jedno te isto, što uči kršćanstvo: Ne brinite se za blago, koje hrdja . . . Ha, ha . . . Jedni odlaze u Indiju i uče se kod Brahmana . . ., drugi nastoje, da se očiste i oplemene sredstvom čistoga čovještva, a treći su čak nadljudi! . . .“

Gordon je neobično podivljao.

„Smiješno, taj drhćući strah, koji je nastao samo za promjenu nadljudima. Strah, strah, razumijete li, — strah malogradjana, da bi ga anarhista mogao dignuti u zrak. Ja mrzim tu lažnu ideologiju gradjansku još više, nego li Napoleon . . .“

Odjednoć je prestao i gotovo u neprilici gledao u Hartmana. Pričinjalo mu se, kao da je previše rekao.

„Vi presudjujete strašno lakomisleno i jednostrano“, rekao je Hartman poslije duge šutnje. „Vi se titrate s čovjekom kao što je Nietzsche, kao da je to kakvo djače...“

„Možda činim tako... Da, ja to zbilja činim. Ja sam jednostran, ja sam fanatičar. Imadete pravo... To je uostalom moja stvar. Jedini filozof, koga poštivam, jeste Napoleon. Ja se ne brinem za sreću. Ne tiče me se čitava etika sa svojim zašto i čemu. Ali jedino što ostaje, što je lijepo... razumijete li? lijepo, to je moć, moć, moć!“

Hartman ga je tmurno pogledao.

„Znao sam da su hrdjavi vaši motivi čina.“

„Što vas se to tiče, da li su dobri ili zli? Uostalom moć niti je dobra, ni zla, nego je samo lijepa! I sam Napoleon bio je smiješni ideolog; on je bio malen čovjek, jer je težio za vlašću, da ju uživa; on je htio iz moći načiniti svoj posjed i to za sebe...“

„A vi?“

„Ja želim moć uživati samo u činu; moć kao posjed isto mi je tako smiješna, kao i ono traljavo, prezaduženo imanje na kom boravim. Da je Napoleon razarao svijet, samo poradi razaranja, da je rušio prijestolja, da ih ne daje nanovo zaposjedati, da je uništio red stvari, ali da nije stvarao nove forme, onda bi on bio za mene Bog! Ne! ne Bog! Jer Bog je samo za to ovdje, da zaštiti posjed dobra i života... ali on je bio za mene Sotona! najviše! Onaj, koji ništa ne posjeduje, komu je život ravnodušan, taj ne treba Boga; tada je Bog suvišan za njega, ali mu je potreban Sotona, Bog koji progovara iz djela i koji goni na djelo..., uostalom ja prezirem i Napoleona...“

Dugo su šutili.

Hartman je polagano ustao.

„Sada idite. Bili ste vrlo pošteni. Spram vas nemam ni najmanje simpatije. Za vas ništa ne osjećam, jer niste čovjek. Čovjek, koji je samo čin, nije čovjek.“

Gordon se prezirno smijao.

„Dragi Hartmane, vi imadete previše gradjanskih predrasuda. Držao sam, da je vaš mozag bolje školovan. Morat ćete još vrlo mnogo raditi na svome mozgu.“

Gordon se je odjednom vanredno ražalostio, čelo mu se namrštilo, a oči su mu bile kao zasjenite.

„Vi još previše poštivate pojam, što ga je gradjanstvo izmislilo za zaštitu posjeda. Pojam „ljudstva“ zagrijava vaše srce. Ali zar ne shvaćate, da je taj pojam tek skupno ime za zaštitu kolektivnog posjeda? To je baš ono, zbog čega prezirem anarhiste. Vi želite dokinuti posjed, a obožavate ljudstvo. Ljudstvo prestaje zajedno s posjedom. Ja se smatram samo u toliko komadićem ljudstva, što imadem nešto zajedničkoga s vama: posjed. Imadem li posjed, imam i ljubavi za ljudstvo i ne smijem razarati . . .“

Odjednoć se je nasmijao.

„A ne smijem li razarati, tada sam ideolog i gradjanin. A sada zdravstvujte, Hartmane, pa ne mojte zaboraviti, što ste mi obećali.“

„Ja nikada ne zaboravljam, kad što obećam.“

Hartman ga je turobno pogledao.

„Bili ste vrlo pošteni“, rekao je tiho. „Vi ste jedini, kojemu sam sve to rekao.“

Gordon mu je pružio ruku i nasmijao se.

„Čim bude sve razoreno, ja odlazim, pa ćete vi dobiti mjesta za novu izgradnju.“

V.

Hela je stajala kraj prozora i hladila si usijano čelo na staklu.

Vani je neprestano padala kiša.

Nije ni na što mislila. Bilo je to stanje razbitog i rastrešenog razmišljavanja iz koga se svaki čas prestrašeno trzala.

Ona je to poznavala.

Mračilo se i brzo je nastala tama.

Zapalila je svjetiljku, sjela u naslonjač i obim rukama pokrila lice.

Dugo je tako sjedila. Odjednoć je skočila: netko je kucao.

Unišao je Ostap. Bio je sav zbunjen, preplašeno se osvrtao i sjeo, a da nije ni riječi rekao.

Ona je ustala i čekala.

On ju je u neprilici promatrao.

„Ti si me sigurno čekala. Tako sam se teško odlučio, da dodjem. Imam groznu gla-

voblju. Što mi to imadeš reći? Bože, kako izgledaš ozbiljna. Što je dakle?"

„Da li si bolestan?" pitala je ona.

„Nisam. Tek sam napit. Sada sam uvijek napit", mrmljao je Ostap.

„Da li možeš barem razumjeti, što ću ti reći?"

„Govori samo, govori!"

„Čuj me dakle, nikada te više ne ću vidjeti. Zaključila sam, da s tobom sve prekinem."

On je skočio i glupo ju gledao.

„Ne smiješ me prekidati, jer ću inače otići, a da ne reknem ni riječi. Uostalom ti lažeš, da si napit. Uopće nisi pijan."

„Ne!"

„Da li si bolestan?"

„Ne, ne! Govori samo, govori!"

Postala je još ozbiljnija.

„Ti se smiješ! Držiš, da govorim u nastupu mojih običnih neraspoloženja. To nije. Nikada nisam bila tako ozbiljna. Tek sam sada postala tako ozbiljnom..."

Zastala je, kao da nije imala više snage, da dalje govori.

„O, ja sam tako ozbiljna", opetovala je kao izvan sebe.

Sabrala se je i sjela pokraj njega.

„Ostape, lagala sam ti, kad sam rekla, da bi mogla biti tvoja. Tvoja je ljubav bila tako žestoka, da sam se omamila na toj ljubavi. Bila sam tako sretna. Ti si prvi, koji me ljubi, ali ja ne ljubim tebe."

„Ti me ne ljubiš?"

„Ne! Mislila sam, da ću pokraj tebe moći sve zaboraviti, — sve zaboraviti. — No ti nisi dosta jak. Ja moram oko sebe imati jakost i strašnu snagu, jer ću inače pasti..., da, pasti ću, — pasti. — O, ta nema čovjeka, koji bi bio dosta jak za mene. Ja moram oko sebe osjećati snagu, u koju se moram survati poput točke. Snagu, koja me može tisućstruko obuhvatiti, tako da se sama zaboravim i da se osjećam kao bespomoćno dijete i da opet postanem dijete... Ti nisi takav čovjek. Ti si i sam slab i uvijek si u strahu. Ta ti se više bojiš, negoli ja..."

Šutili su.

Pograbio ju je za ručni zglob, bolno ga stisnuo i promuklo rekao:

„Dalje, dalje!"

„Pusti, pusti me:.. To boli.. Mene treba nositi, moram osjećati, da sam povučena, pa se tek tada opet osjećam djetetom i mogla bi zaboraviti ogavnost... Ali i ti se sam gadiš, nad sobom i nadamnom."

„Ja te ljubim!" rekao je Ostap. „Nikada mi se nisi gadila."

„Lažeš! Lažeš! Ja ti se često gadim. Vrlo često. Hoćeš li, da ti reknem, kad si osjetio to gadjenje? Sjećaš li se kad smo stajali na peronu željezničke stanice? Neki je čovjek poljubio jednu djevojku, koja se prestrašeno obzirala na sve strane. U nje je bilo mnogo straha, mnogo ljubavi i mnogo boli, što je on morao otputovati. Zar nisi tada pomislio: Ah, tako je i ona jednoć sprovela svoga ljubavnika, kad je morao otputovati. U strahu, da se to ne primijeti, na smrt tužna, što je on morao otići?! Nisi li to mislio o meni? Zar misliš, da to nisam primijetila, kako si se od boli previjao? Boli te i najmanja malenkost. Sve na meni i oko mene tebe žalosti. Svaka kuća, svaka ulica, svako sjećanje samo je muka za tebe. Kudagod pogledaš prati te misao: O, da li je ovdje ona kuća, u kojoj je ona postala ženom? Da li je ovdje, gdje je ona s njim sjedila i raspredala o ljubavnoj noći? ... Vidiš li, to ne mogu da podnašam! Meni se tako beskrajno gadi moja prošlost ... Pa ne ću da me se neprestano na to sjeća. Ne! Ne! ... O, ja sam tako umoran!"

Umorno je spustila ruke.

„Ti me se hvataš", rekla je poslije duže stanke. „Ti se toliko bojiš. Misliš da ćeš u ljubavi zaboraviti svoj strah. Ja sam mislila, da te uhvatim za ruke i u tvom strahu da iščezne moja odurnost. Ali ja nemam snage za to ..."

Opet je zašutila; oči su joj bile pune suza.

Ostap je pokušao da govori, ali je iz sebe istisnuo tek mukle glasove.

Ona je sjedila i gledala ga pitajućim pogledom.

Njegove se oči raširiše u bolnome strahu.

„Ne ostavljaj me! Ne ostavljaj me ... Bez tebe će me nestati. Otkako sam te ovdje sreo, ... otkako te ljubim, mnogo mi je bolje ... Moja ljubav me je ojačala ... Sad više nemam onih užasnih snova ..."

Uhvatio je njezine ruke.

„Pružila si mi nade ... a ja sam se toga čvrsto prihvatio ... Ja te ljubim. Sve ću zaboraviti. Postat ću sila i snaga, koja je tebi potrebna i koju želiš imati ..."

On je ridao kao dijete.

Ona je postala nestrpljiva.

„Ne, ne! Ti ne možeš postati jakim! Nemoj sam sebi lagati! Ne oteščavaj mi rastanka. Sad si već zaboravio našto si mislio

prije pet časaka... Zar ti odista nije jasno, da sam bila ljubovca Gordonova, a prije njega ljubovcom nekoga smiješnoga djaka? Ovdje, da ovdje u ovome gradu! Hoćeš li samnom poći, da ti pokažem kuću, u kojoj sam proživjela duge i duge časove ljubavi."

Ona se porugljivo smijala.

„Zar si ne možeš predstaviti onu odurnost i zar ju ne osjećaš, kad bi uzeo ženu, oko čijega tijela su se savijale tudje ruke? Ha ha ha... Od toga ne trpe samo dječaci potrebni ljubavi... Ja ne ću da te vidim. Neću da te ikada vidim! Ne ljubim te!"

Ostap kao da je izgubio ravnovjesje. Opet ju je pograbio za ruke i čvrsto ih stiskao.

„Kraljice, dozvoli barem da vidim. He, he... Ti si moja kraljica. Tako se osjećam jakim uz tebe. Hoćeš li da ti g a dovedem, razumiješ li, n j e g a, kralja. Da li da ti dovedem Gordona? Samo me nemoj otjerati! Smjesta ću ti ga dopremiti..."

Ludjački se je smijao...

„Znadem jednu čarobnu riječ. Odmah će doći. Njegova ljubav za moći veća je od ljubavi za tebe..."

Ona je lupkala nogom.

„Ne ću ga! Ja ga mrzim!"

„Zato, jer ga ljubiš, kraljice. I ja ga ljubim... Ljubit ćemo ga i ja i ti. Mi ćemo obadvoje da budemo u njegovoj snazi mali i sretni, ha ha ha... i bez straha... Ha ha ha..., ja sam tako u strahu."

Ona je ustala.

„Odlazi! Mi smo svršili! To mi je posljednja volja! Ne ću da vidim ni tebe, a ni njega. Želim biti sama. Gordon je lažac. On nikoga ne ljubi. On pokušava, da si utvara, da ljubi, ali to ne čini."

„Da, tebe, tebe on ljubi, tebe, jer ti... jer ti..."

Ustao je i posrnuo.

„Čuj, Hela... Dopusti mi barem... Da, samo jedno... Dozvoli mi, da mogu doći, da te vidim..."

„Ne! Neću! Vi me kaljate svakim stiskom ruke, vašim očima, zvukom vašega glasa... Svi me se hvatate s pritajenom mišlju, da me je lako imati, jer sam već pripadala ovomu i onomu. Gadite mi se vi! Odlazi! Odlazi!"

On se je ludjački smijao.

Ona se prestrašila kad je spazila divlji izražaj i zdvojni strah na njegovom licu.

„Čega se bojiš?" šaputala je i nehotice se natrag trgnula.

On je pošao k njoj.

„Čega se bojiš?“ ponovila je pitanje.

Odjednom ju je pogledao jasno i ozbiljno.

„Dodji ovamo, reći ću ti. Hodi, sjedi uz mene.“

Poslušala ga je.

„Ja se bojim, jer — jer . . .“

U isti mah obuhvatio je njenu glavu i ugrizao ju u vrat.

Ona je od boli zavrisnula.

On se na to osvijestio. Otskočio je daleko nazad i ostao stajati, a ruke su mu visile.

Prošlo je dosta dugo vremena. Ona se je tresla i drhtala, te se strašljivo pritisla u jedan kut sobe.

On ju je neprestano gledao uz ludjački posmjeh. Preko lica kapale su mu krupne suze, a da mu nije trznula ni jedna jedina mišica na licu.

Konačno kao da se osvijestio. Okrenuo se prozoru, te je dugo stajao i gledao kroz prozor. Zatim se polagano okrenuo za njom.

„Ja sam te odista silno prestrašio“, pitao ju je posve ravnodušno. „Od vremena do vremena dobivam ovakve napade . . . No da . . .

. . . Naravno, ja idem . . .“

Sjeo je, a onda je i opet ustao.

„Reci mi, zar zbilja ne ćeš, da ti dovedem Gordona.

Dugo ju je promatrao, a onda se nasmijao.

„No, dakle zdravo! . . . — ti imaš pravo. . . . . Ja sam mnogo trpio zbog toga . . . zbog — zbog — No da . . .“

Vrškom prstiju dotaknuo se njezinih ruku.

Pred vratima se sreo s Polom Wronski.

Vani se morao držati, da ne padne.

Poslije nekog vremena počeo je silaziti niz stube, ali mu je ponestajalo snage.

Sjeo je na stube, a oko njega se počelo sve vrtiti, veliko nebo bilo je u plamenu, žute su munje udarale u sunce . . .

Izgubio je svijest.

VI.

Kad se je Ostap probudio, vidio je Gordona gdje sjedi za stolom. Bio je zaposlen oko samovara.

Ostap je smjesta zatvorio oči, ali se za čas digao i sjeo u postelji.

„Da li su me našli gore, kod nje?"

Gordon ga je pažljivo promatrao.

„Ta ja sam odmah rekao, da to ne znači ništa. Svi su bili toliko u strahu zbog tebe. Ako se ne varam, ti si češće imao ovakve napade."

Ostap je nepovjerljivo gledao Gordona. Ovaj inače nije bio tako razgovorljiv.

„Ti znadeš, onda na abiturientskoj veselici, takodjer si pao tako iznenada. Za dva dana bio si već opet zdrav. Osjećaš li se dobro? To je bila neke vrsti živčana groznica, zar ne?"

„Zar su me našli gore, kod nje?" pitao je Ostap gotovo prijeteći.

„Da, naravno. Nastala je velika uzbudjenost. Slučajno sam bio u gradu, pa sam odmah došao ovamo ... Ti si uostalom mnogo buncao ...“

„Zar sam buncao?“

U Ostapovim očima pojavio se strah.

„Da. Govorio si tako nesuvisle stvari, kao da si u groznici.“

„O čemu dakle? O čemu?“ Ostapov je strah postajao sve veći.

„No naravno o izgubljenoj ljubavi i tomu sličnim osjećajima.“

Ostap se okrenuo zidu, ali nije imao mira.

„Sigurno si se bojao, da ne bi u groznici izdao tvoje famozne zavjereničke osnove?“ pitao ga je ironički.

„Pa naravno. Kod pijanca i kod onoga, koji je u groznici sve je moguće.“

„Ha, ha, ha ... Tvoje dječje zavjereničke osnove ...“

Ostap se smijao sve većom razdražljivošću.

„Vjeruješ li zbilja, da ćeš ti razoriti svijet, kad porobiš nekoliko tisuća maraka?“

„Ne, to nisam nikada ni mislio.“

„Pa zašto hoćeš da ih imadeš?“

„Da izobrazim ljude.“

Ostap je afektirano zijevao.

„Što se mene tiče, možeš činiti što hoćeš. No ja ne ću ni prstom maknuti. Uostalom, sutra ću otputovati.“

Gordon se smijao.

Ostap je nastojao, da bude po mogućnosti što mirniji.

„Stvar sa Helom vrlo me je pečalila. Sad mi je, kao da mi je pao sa srca mlinski kamen. To je zapravo bila samo tvoja sugestija ...“

Odjednom je prekinuo i zapao u duboko razmišljanje. Bio je sav utonuo u misao, pa je široko rastvorenim očima bludio po sobi.

„Moj otac ne zna ništa o tomu?“ nenadano je zapitao.

„Ne, tvoj je otac nekamo otputovao na nekoliko dana.“

Proteklo je nekoliko časaka. Ostap kao da je spavao. Odjednoć je nepouzdano pogledao u Gordona, pa se je i opet njegovim licem prelio strah.

„O čemu si govorio?“ rekao je Gordon i zamišljeno ga pogledao.

Ostap je prestrašen skočio.

„Zar sam te sada pitao, o čemu sam govorio?“

Drhtao je.

„Ne! Ali ja sam na tvom licu pročitao to pitanje.

Ostap se slomljen srušio u krevet.

Počelo se mračiti. Mjesec je bacao sliku prozora na pod. Gordon je zurio u široke, crne obrube, što ih je mjesečevo svijetlo dijelilo u velike četvorine.

„Veseli me“, odjednoć je rekao Gordon, „što je taj tvoj napadaj tako brzo prošao. Mi već nemamo mnogo vremena. Čim prodje pun mjesec, moramo početi.“

Ostap je ljutito lupao šakom o stol.

„Ja ne ću! Ne ću ni prstom maknuti! Proklinjem te, Sotono, krvniče! Razorio si mi život, pa sad hoćeš da me spraviš u kaznionu.“

Gordon kao da nije ni pazio na te riječi. Govorio je kao u dubokom razmišljavanju.

„Nadam se, da si svijestan o onomu, što imadeš učiniti. Za nedjelju dana će se početi.“

Mirno je gledao Ostapa.

U to se je pomaknulo mjesečevo svijetlo, pa je mogao vidjeti Ostapovo lice puno straha i patnje. Usta su mu drhtala i micala se; konačno je teškom mukom promucao nekoliko riječi.

„Što ti misliš? Što? Što?“

Gordon nije odmah odgovorio.

„Čudnovato“, konačno je rekao, „čudnovato, da su gotovo svi ljudi posve slični u najvećem uzbudjenju. Ti si sad tako sličan malome Stjepanu, koji umire od sušice.“

„Zar me zbilja kaniš prisiliti?“ šaptao je Ostap.

„Ne ću te siliti!“

„Ti ćeš me siliti!“

„Ne! Ti treba samo da htjedneš.“

Dugo su šutili.

Kad je Ostap opet počeo govoriti, izgledao je sasvim miran. Govorio je glatko, kao da je dugo razmišljavao, što će reći.

„Misliš li“ — šaptao je — „misliš li, da ćeš me ti zastrašiti? Misliš li, da me možeš siliti prijetnjom zbog potajnog umorstva? Zar to zbilja misliš? He he . . . Sada, gdje si mi sve, sve razorio . . .“

Prekinuo je i gledao u Gordona najvećom mržnjom.

„Ti si dakle to učinio?“ teško je izgovorio.

„Da, ja!“ Gordonu kao da je sve bilo posve ravnodušno. — „Nisam mogao gledati, da jedna glupa žena vuče za nos čovjeka, kao što si ti . . . Hela nije doduše glupa, ali je histerična . . . Budi barem malo razborit . . .

To smiješno uzrujavanje! Nikada te nisam vidio drugačijeg, nego uzrujanog.

.... Uostalom, ja moram otići. Dakle dobro promisli, za nedjelju dana moramo početi."

„Možeš ići do vraga!"

Odjednom se strašno uzrujao.

„O, kako te mrzim! Ne možeš si ni predstaviti, kako mi se gadiš. Svaka moja mišica, svaka vlas na mojoj glavi tebe mrzi. Uništio si mene i nju, da nju si razorio. Nju! Nju! Ne vjerujem, da si zbog nje stradao. To je laž. Ti si ju htio samo uništiti. Predstavljanom mukom, koju uopće nisi osjećao, razdraživao si je, i uz sebe vezao, a onda si joj razorio i posljednji živac. Ti si joj ucijepio u krv otrov, koji ju sada rastače. Konačno sam te progledao. To je tvoje djelo, da njena duša propada i gnjije. Sad je možeš mirno odbaciti, jer si postigao svoj cilj."

Neko je vrijeme šutio.

„Ja sam sada gotov sa životom. Sve ću učiniti i uz opasnost, da i sam pri tom stradam. No — ne ću da umrem u kaznioni."

„Kaznioni? Zašto bi ti umro u kaznioni?"

„Ne rugaj mi se! Zar nisi..."

Ostap je odjednom zašutio.

„No" — smijao se, „pa zar se nismo dosta često doticali kaznione! Ti i ja? Što?"

Gordon se tajinstveno smijao.

„Zašto se smiješ?"

„Nije to ono, zbog česa se ti bojiš kaznione. Nije to ono, što smo zajednički činili."

Jedan se čas činilo, kao da će Ostap navaliti na njega. No odjednom mu se mozak olakšao, pa je legao na postelju.

Gordon si je iznova natočio čaja.

„S tobom je upravo fatalno", rekao je vrlo tužno. „Čovjek nikada nezna, što je s tobom."

„Ne rugaj se", rekao je Ostap umorno, „ti dobro znadeš, da sam na sve spreman."

„Baš si to isto rekao prije nekoliko dana."

„Sada možeš biti siguran. Oteo si mi i posljednje, Helu si mi otrgnuo. Uostalom ti moraš sada ići. Ne ću da te vidim."

Gordon ga je tužno pogledao.

„Ostape, vrlo mi je žao, što me tako slabo poznaješ. Upravo me čudi, da me ni jedan od vas nepoznaje. Vi svi previše toga nazrijevate iza mene. Drugačije si ne mogu protumačiti vaše nepouzdanje. Ja ili sam vaš kralj i vladar, ili najinfamniji lupež."

Ostap je umorno mahnuo rukom.

„Idi samo, idi! Učinit ću sve, što mogu. Ti znadeš već od prije, da se na mene može osloniti. Samo mi pošalji čovjeka s kojim trebam da radim ... Samo ne ću, da me ti strpaš u kaznionu."

Gordon ga je dugo gledao.

„Uostalom ja uopće ništa ne držim do tvojih ideja. Sve je to doktrinarstvo ..."

Pljunuo je.

„Da, ti, ti, kako god ovdje stojiš, tako si tek hrpa doktrinarskih prnja, što si ih sabrao na svim smetištima evropskih glavnih gradova."

Gordon se nasmijao.

„Do vraga! Koliko je bjesnila u tebi!"

„Ti si farceur! Snob! Blagueur!" vikao je Ostap izvan sebe.

Nó Gordon ga nije slušao. Stajao je na vratima, te je rekao ozbiljno, da nije bilo ni traga razdražljivosti:

„Ne želim te više nikada vidjeti. Prezirem te. Ti si zapravo još dječak. Ljut si na mene, što nešto tražim od tebe, pred čim te je strah, pa si kukavan, a da me se ne bojiš. Nažalost ja te trebam. Ne bi te rado htio upotrebiti, ali ti ćeš morati izvršiti. Moraš Razumiješ li? Uskoro ću ti poslati čovjeka, s kojim ćeš zajedno raditi ... Zdravo!"

Ostap je s obim rukama čvrsto držao glavu, kao da ništa ne čuje.

„Do vidova! Odmori se, sutra ćemo se opet vidjeti."

Kad je već bio u vratima, Ostap je odjednom skočio iz kreveta, te je stao pred vrata.

„Ti ne ćeš ići. Što, što ti znadeš? Što sam rekao u groznici?"

I kao da mu se glas slomio, on se zasopio.

„Zar još nisi primjetio, da ja sve znadem?" šaptao je Gordon. „Znao sam već odavna, da si i ti dijete Sotone. Samo mu se ne smiješ iznevjeriti ... To se osvećuje".

VII.

Kad je Gordon došao na ulicu, zaboravio je na taj sukob. Brzo je stupao glavnom ulicom, a onda je udario poljskim putom. Noć je bila tako jasna, da je čuo, kako škripi snijeg pod njegovim čizmama. Nije mislio ni našto drugo, osim na jasnu noć i na škripanje snijega. Odjednom je u maloj udaljenosti zamijetio kako se prema njemu približuju saonice. Nehotice je skočio preko jarka i htio udariti poprečnim poljskim putom. Bio je mnogo bliži put.

U to je čuo zov: „Gordon! Gordon!"

Trznuo se. Bio je Helin glas. Htio je poći dalje, ali se predomislio i vratio.

„Gordone, ta dodji ovamo!"

On je pošao do saonica.

„Aha! ... Htio si izmaknuti poput tata, ali te tvoja pojava odala ..."

Gordon je pozdravio. Uz Helu sjedila je u saonicama Pola.

„Bili smo kod tebe. Htjeli smo te iznenaditi . . ." Hela se nervozno smijala . . . „Vidjeli smo na tvojim prozorima svijetlo, pa smo mislili, da si se sakrio . . . Svoje si sluge sigurno sve do jednog — rasprodao. U čitavoj kući ni žive duše . . ."

Gordon se ljubezno smijao, pa je mirno dopustio, da se nad njim izlije bujica riječi.

„Čudnovato, čudnovato!" rekao je učtivo.

„A kako je s tvojim obrazom?"

Gordon je čuo, kako se Pola zlobno nasmijala.

„Nije li oteklo? Ne? No to je bila samo šala!"

Pola se i opet nasmijala izvještačenim smijehom.

„Ne! Udarac je bio preslab. Pa i kako bi mogla ta ručica, koja je dosad samo dragala tolike sretne . . ."

Opazio je, kako je odjednom zamanula bičem, pa je naglo otskočio i izmaknuo udarcu.

„Adieu!" rekao je i duboko se naklonio skinuvši šešir. Još je samo vidio, kako su odjurile saonice.

A Pola je sjedila u saonicama. Dakle se je dogodilo sve onako, kako je on mislio.

Osjetio je beskrajnu umornost. Raskopčao je ogrtač, te je išao, išao. Kratki put od grada do njegovoga imanja bio mu je beskrajan.

Konačno je došao kući. U njegovoj je sobi sjedio jedan čovjek.

Gordon se vrlo obradovao.

„Od kuda ti ovamo, Botko?"

Srdačno se zagrliše.

„O, kako je dobro, što si došao."

„Držao sam, da je već vrijeme, da dodjem. Došao sam ravno iz Londona. Ta ti stanuješ kao pustinjak u toj velikoj kući."

„Da. Osim mene još samo stari Maciej sa ženom. Oboje bi pošlo za mene i u vatru. Obožavaju me više nego li svetu sliku."

„Ja sam dakle ovdje kao kamen bačen u vodu?"

„Sasvim tako. Kuća je prepuna rupa i skrovišta. Dobit ćeš sobu, u kojoj te ne mogu pronaći ni uz najpomniju kućnu premetačinu. Uostalom obadvoje starih dalo bi si prije vrat presjeći, nego li da štogod kažu, što ne smiju reći."

„Čini se, da je stara žena vrlo diskretna. Drži se tako, kao da me poznaje već deset godina."

„Opisao sam joj, kako izgledaš... No reci, Botko, zašto... da, a to je glupost, htio sam te pitati, zašto dolaziš tako kasno, a kad tamo ti si došao još i prerano...“

„Zar dalje ne ide?“

„O, napreduje, ali sporo, vrlo sporo...“

„No, a koga imaš ovdje?“

„Poznaješ li Hartmana?“

„Vidio sam ga nekoliko puta u Parizu i teškom sam ga mukom ovamo dopremio. Vraški je spretan. Inače ljubi filozofiju i svoj mozag.“

„Da, da... Znadem... A koga još imaš?“

„Ostapa. Toga poznaješ. On je sasvim lud.“

Gordon je razmišljao.

„Zapravo ga vrlo ljubim. On je u nekom užasnom strahu. Mora da je učinio nešto strašna. Hm.... Bojim se, da znadem za njegovu tajnu. To je dobro. Jedino zbog toga straha mogu da ga uzdržim uz sebe. Ovih je dana imao neki napadaj, po svoj prilici epileptičke naravi. Sad je u strahu. On je sve odao, kad je buncao u groznici. On dobro znade, da se ne ću poslužiti njegovom tajnom, ni u kojem slučaju, ali se taj strah ne može zatajiti. He he... Ti znadeš, kako se

obrazovan čovjek boji kaznione... Da je to sluga, još bi riskirao, da se sam prijavi, da sebe i sve naglavce strmoglavi, no od nas jedan deset put će radje počiniti novo umorstvo, prije nego li se nadje u kaznioni. Meni se ta cijela stvar u najvećoj mjeri gadi, no Ostap je glavna osoba...“

„Tko još?“

„Jedan sušičavi djak, koji će podmetnuti požar. To je vanredno dobro. Požar, koji će u isti mah izbiti na više strana, veoma je uspješno sredstvo.“

„Pa ti želiš sve to izvesti s tri čovjeka?“

„Zar to nije dosta? Trojica! Ta to je i previše. Najradje bi sve sam obavio, no moram čekati. Ja imam da obavim veće, mnogo veće stvari.“

Gordon se upalio.

„Razorit ću jedan čitav komad zemlje. Ja sam. Možda jedino uz pomoć nekoliko ljudi. Pogledaj si samo te ljude, tu trojicu siromašnih ljudi. Svi su moji. Dječak, koji je u plesnivoj sobi s bolesnim očajem, pa drži, da mu nema spasa i da mora umrijeti, a usto ga prožima divlja, fanatična mržnja protiv svega onoga, što ga je uništilo, taj je eto moj! Onaj drugi, koji je počinio nekakav zločin, te se je htio spasiti ljubavlju, koju sam mu ja

razorio, takodjer je m o j! Filozof, komu je mišljenje ispilo mozag je m o j! Žena, koja odjednoč počinje ljubiti, te se zgraža nad svojom prošlošću, m o j a j e! Svaki, koji je u strahu, svaki, koji je očajan, koji u nemoćnom jadu stišće zube, svaki, koji se dotiče kaznione, svaki, koji gladuje i koji je potišten, rob i sifilitični gospodin, bludnica i djevojka, koja je zanijela, te koju je ljubavnik ostavio, kažnjenik i tat, literat, koji nema uspjeha, glumac, koji je izžviždan, — svi ovi, svi su m o j i. Svi oni rade samnom ruku o ruku. Oni pripravljaju očaj i stravu, te bunu. Oni siju za mene, a ja meljem njihovu žetvu. Sve ih ne trebam; oni stoje iza mene . . . Svi oni, mi svi usko smo spojeni jednim vezom, jednim zločinom: očajanjem. Jedan ne zna za drugoga, no svi smo braća."

Pohlepno je pio.

„Da li sam lagao, lažem li, kad sam trojici mojih sluga rekao, da su jedna legija, koja radi u smislu jedne goleme zavjere, koja je preplavila čitavu zemlju? Lažem li? Ne! U svakom mjestu, u svakom gradu imadem svojih zavjerenika. Jedan ne zna za drugoga, ali ja znadem za sve."

Nervozno se je trznuo.

„O Bože, kako oni rade! Onaj, koji Boga proklinje i propovijeda atheizam, onaj, koji

unesrećuje drugog čovjeka, te naučava bezvrijednost vrijednosti, da umiri svoju zlu savjest, onaj, koji ne nalazi prostora za svoje častohleplje te želi survati red stvari, ojadjeni i nezadovoljni, — svi oni rade za mene! Pa kad bude sve razoreno, otrovano i okuženo, tada ću Hartmanu predati svijet, da ga reformira. Hartmanu samom! On će biti Lykurg i Drako, Cromwell i Calvin novoga svijeta. U ime svoga razuma i pravednosti počinjat će umorstva i zločinstva, pa će iznova ucijepiti svijetu otrov i kugu. Hartman je Saint Just, krijeposni Robespierre . . . Ha ha ha . . ."

Botko je dugo gledao Gordona.

„Ti si previše razdražljiv. Čuvaj se!"

„Ne, ne! Ja potpuno vladam sa sobom. No pomisli, da nisam već godinu dana govorio. Razumiješ li? Godinu dana."

„Kad budeš ovdje gotov, što kaniš onda?"

Gordonovo se lice sablasno zasjalo.

„Imadem jednog svećenika," šaptao je triumfirajući. „Razumiješ li, šta to znači? To je najjači adut. To je šizma, novi Avignon!"

Pohlepno je pio, ali se odjednoć srušio. Oči su mu se zatvorile. Zaspao je.

Botko ga je dugo promatrao i kimao glavom.

DRUGI ODSJEK

U PREDVEČERJE

I.

Wronski je sjedio uz peć i buljio ludim očajem u vrata.

U sobi se je mračilo, pa se sjajni odsjev snijega stapao s odrazom vatre u tmurno, beznadno raspoloženje.

Upro je laktom o koljena, podbočio glavu obim rukama, te je prste zarinuo u jabučice ispod očiju.

Pola će stajati ovdje, — ovdje, pred mojim krevetom . . . Čelo glave zapalit će mi svijeće, a možda će mi i raspelo utisnuti u ruke . . . Sve ću si morati dopustiti, jedino ću u nijemoj agoniji u sve buljiti, zatomit ću u sebi krik grčeva, budući da ne ću imati dovoljno snage, da kriknem . . . O, kad bi tada mogao barem vikati! Možda ću plakati, — i bez glasa u sebi krvariti . . .

Srce mu je tuklo i udaralo; drhtao je i tresao se od jeze.

Moj Bože! Moj Bože! Ustao je, pa je kolebajuć hodao gore, dolje po sobi.

I ovdje, ovdje ... baš, gdje sada stojim, za nekoliko će nedjelja stajati lijes.

Jasno se je vidio: mrtva, ukočena masa, lice poput maske s plavim usnama i crnim kolobarima oko upalih očiju.

Spopao ga je bolesni, ludjački strah.

Čuo je kako padaju na njegov lijes smrznute grude zemlje. Čuo je, kako su žestoko odjekivale tanke daske mrtvačkoga lijesa i kako su se savijale i lomile pod svakim bačenim grumenom zemlje.

Jedan metar zemlje nad sobom! ... Hu, hu, ... osjetio je kako mu iskaču oči, ruke su mu lomatale ovamo i onamo, prsa su mu bila kao utegnuta, da nije mogao doći do daha.

Zatim se je nasmijao, pograbio je boću i pio dugim, pohlepnim gutljajem.

Samo ne misliti, ne misliti! mehanički je opetovao i sam sebi govorio.

Odteturao je do prozora i hladio si na staklu grozničavo čelo.

Moj kralju, moj sotono, bit ćeš zadovoljan. Ha, ha, ha ... Ovako nije još niko umro! Ja palikuća! He he ... Ja sam pravednost, koja izjednačuje. Oko za oko! Tako mora da bude! Tako mora da bude!

Naprezao se je, da dalje misli. Pokušavao je, da si predstavi, kako će izvesti. No ipak ne! Danas ne! Tolikò je o tomu razmišljao. Nije htio da dalje o tom misli. Misli su crvi, veli Schopenhauer, pa bi mu lako mogli proždirati njegovu volju ...

Ha ha ... Umrijeti! Jadikovati, što se mora umrijeti, tiho jadikovati, resignirati, u svome srcu do konca sačuvati ljubav i ovdje ležati, pa onima, koji stoje unaokolo, najdražima nježno ruke stiskati ... davio se je od silnoga smijeha, ... govoriti mudre i duboke riječi o zemaljskoj prolaznosti, što više možda i lako nagoviještati i upozoravati na nebesku budućnost ... O! o! kolikog li ideala gradjanske smrti!

Škripao je zubima.

Ne ću da umrem gradjanski; hoću da se osvetim, hoću da razaram ... Čekaj malo ti pseto! Molio sam te za stotinu maraka, za stotinu maraka mogao sam odmah doći u bolnicu, pa sad ne bi morao umrijeti! Čekaj, ti pseto bez srca, sada ćeš izgubiti tisuće. Priredit ću ti skupocjenu iluminaciju!

On je vidio, kako strašni mlazovi plamena raskidaju krov i kako vila iščezava u

strašnome moru plamena... Kroz prozore i vrata sukljaju oblaci dima, vidio ih je kako se valjaju tamo i amo, te konačno, kako su postali silni stupovi vatre.

U njegovom je tijelu bijesnila groznica. To je bilo premalo, išlo je suviše sporo, nije bilo dosta snažno! On bi htio iz zemlje čupati kuće i bacati ih u vatru, jedan čitav svijet morao bi nestati u vatri, tada bi tek bilo njegovo srce zadovoljno...

Bježao je po sobi. Čitav grad je vidio, kako iščezava i propada u vatri. Zemlja se otvorila na tisuću mjesta, iz svakoga kuta, iz svake pukotine sukljao je plamen i visoko se dizao, pukotine su postajale provaljenim ždrijelima, čitava je zemlja postala vulkanski krater, vatra se je izlijevala u gustoj masi, valjala se u šume, preko polja i gradova, zaglušila ga je lomljava, praskanje i tutnjava, oči su mu oslijepile od silne vatre: sklopio je oči i lebdio je u pustome orkanu razaranja.

Prestrašio se. Učinilo mu se, kao da se njegovo srce otrgnulo od tijela. Bilo je svuda. Čuo ga je kako kuca u svakoj žilici, u svakoj pori njegova tijela: u sljepočicama, u čelu, u grlu... Sad je opet u prsima, ovdje...

da... Ne! Sad opet gore, sasvim gore, mogao bi ga ispljunuti.

Očajan se bacio na krevet, te je snažno s obje ruke držao svoja prsa. Osjetio je, kako mu srce kuca u tankoj ruci i kao da nešto drži u svojim rukama, što živi samostalno za sebe, nešto, što će u slijedećoj sekundi letiti tamo i amo.... i..... možda zaviknuti!

Ta ideja, da li bi njegovo srce moglo zaviknuti, odjednom mu je došla tako razumljivom, da je skočio s kreveta i zastao usred sobe.

Ta pij! Pij! sjeklo mu je kroz glavu.

A on je pio požudno i kašljao do iznemoglosti; sile su ga ostavile, pa je klonuo na krevet.

Odjednom se osjetio tako vanredno jakim. Tako jakim nije se već godinama osjećao. Opipavao je svoje tijelo, kašljao je, ali mu je kašalj bio slobodan i bez boli. Kašljao je uopće samo zato, da osjeti, da li je odista jak i zdrav.

Ustao je.

Čudnovato, da ipak nije osjetio nikakve sreće! Bilo mu je, kao da malo želi, da mu se vrati njegova bolest.

Osjećao se je samo jak i ništa više nego li jak! Kretao je ovamo, onamo s rukama, gombao se, ali ni traga umornosti.

Začudio se i bio je veoma miran.

U svojoj je duši osjećao beskrajno ogorčenje i snagu. On je morao ići, kamogod ići, ali nije znao zašto, ni kuda.

Izašao je na ulicu i pošao u polje. Hodao je vrlo dugo i vrlo brzo, ali se nije umorio.

Odjednom je pred sobom opazio daleku, staru zgradu, koja mu se učinila vanredno poznatom. Naprezao se, da ju prepozna. Hodao je okolo, brojio je prozore na prvome spratu, gledao je u željeznim rešetkama okovane prozore u prizemlju i odjednoć ju je prepoznao: to je bila vijećnica!

U njemu je udarao svaki živac, a strah mu je stegnuo grlo: bio je na cilju.

U to se je sjetio, da bi ga mogli prepoznati, kad bi tako unakolo hodao. Bilo je tako jasno. Snijeg je svijetlio, a mjesec — ne! nije bilo mjeseca, ali je nebo bilo usijano, kao da će se rasplinuti u vatri . . .

Tražio je sjenu, ali je na svoj užas primijetio, da ta kuća ne baca sjene.

Lutao je naokolo, svuda je čuo korake, osjećao je oko sebe goleme mase ljudstva, koje su ga opkolile i pokušavale zaustaviti

poput divlje zvijeri. No on nije vidio ni jednog čovjeka.

Ne! Nijednog čovjeka! Sve je to, dašto, bila sablast njegove duše, koja ga je strašila. Naravno! Odjednom se smračilo; opazio je i neko debelo stablo, pa se sakrio iza njega. S crkvenog zvonika čuo je izbijati deset sati.

Sad je morao raditi! Čuo je zviždук noćobdije. No tako je drhtao, da se nije mogao maknuti s mjesta. Konačno se sabrao i oprezno otšuljao u gradsku vijećnicu, te se sakrio iza stubišta. Odjednoć se žestoko prestrašio: spazio je svijetlo! Sada je bio otkriven! Čvrsto se je priljubio uz zid, ovaj je popustio i sve se natrag pomicao, otvorio se i zatvorio iza njega, čuo je zveket ključeva: u njemu se rasplamsala nesavladiva, životinjska radost.

Pošao je dugim, dugim stubištem gore. Konačno se našao na tavanu usred velikih gomila papira. Kudgod je pogledao, svuda je bilo neizmjerno mnoštvo požutjelih spisa, nabacanih jedno preko drugoga. Ležali su svuda unaokolo, pa se je češće spotaknuo o gomile papira.

U sebi se je tiho nasmijao. Osjetio je u sebi radost, da glasno zavikne, ali se predomislio i sjetio, da bi ga onda mogli otkriti.

Još nikada nije osjetio tako beskrajnu radost; upravo se raspadao u toj ekstazi, pa je teškom mukom zatomljivao divlji krik triumfa.

Donio je veliku posudu petroleja i izlio ga po papiru; s njom je vitlao u velikom luku. Osjećao se kao svećenik, koji svetom vodom škropi svoje vjernike. Kad je vidio, da je prazna, zavitlao je s njom kao pomaman, zatim se vratio i bacio goruću žigicu.

U tili čas prosukljao je plamen u vis.

Oko njega se vrtila ljubičasta i zelena atmosfera vatre.

Spopao ga je užasan strah. Htio je pobjeći, ali nije mogao. Čuo je lomljavu i prasak, vatra mu je zahvatila odijelo, na njega su se rušili balvani, ispružio je ruke, da se zadrži, zavrisnuo je i probudio se.

Pogledao je po sobi.

Opazio je, da pokraj peći sjedi neki čovjek.

II.

Wronski si je protrô oči. Ne! To nije bio san. Odista je ondje sjedio čovjek. No bio je tako zbunjen, da nije mogao svoje misli sabrati. Samo je buljio u stranca i uzalud se naprezao, da svrati svoj mozag na njega.

Pogledi im se sukobiše. Stranac je ustao i došao do kreveta.

„Ja sam Botko," rekao je prijazno. „Vi već znadete, tko sam. Kucao sam; no vi sigurno niste čuli. Odmah sam pomislio, da spavate. Unišao sam veoma oprezno... Kako vam je? Čuo sam, da ste vrlo bolesni."

Wronski je ustao, kad je čuo ime Botko. U tili čas je bio pri sebi. Njegovim se mozgom proširila neobična jasnoća i odjednom ga je spopao neki strah. Bilo mu je, kao da sjedi u kakvoj ćeliji, pa će ga ovaj čas odvesti, da ga smaknu. Sada je osjećao bolnom sigurnošću, da se zbilja počinje ostva-

rivati ono, na čem se je napajao u svojoj mašti.

„Gospodine Wronski, vi kao da ste silno uzrujani. Sigurno ste se naglo probudili, pa se sad ne možete pravo snaći . . .“

„Da tako . . . da . . . da . . . znadem . . . Molim . . ., ja sam bolestan . . .“

Wronski se još više zbunio i počeo tapkati nogom.

Nastupila je stanka.

Botko se ogledao, izgledalo je, da se previše zanima za tu sobu.

„Stan je veoma vlažan. Mogli bi se iseliti. Gljive i plijesan na zidu dostatan su razlog, da se iselite . . .“

„To je moja kuća.“ Medjutim se Wronski sabrao. „To je jedino, što sam naslijedio od oca.“

„Stanujete li sami ovdje?“

„Da. Naravno, da niko ne će ovdje stanovati.

Wronski je nehajno mahnuo rukom, pristupio je k stolu i nategao bocu na usta.

Odjednom mu je palo na um, da još nikada nije bio ovako nenaravan i usiljen. Ta k vragu, on nema nikakvoga straha! Podozrivo je pogledao Botka, no Botko kao da nije ništa primjetio.

„Ovaj jarak pred vašom kućom sigurno vodi ravno u blizinu gradske vijećnice?“ pitao je Botko sasvim nenadano. „Opazio sam jedan most u nekoj maloj ulici . . .“

Wronski je bio vrlo neugodno dirnut. Nastojao je, da svlada unutrašnji nemir.

„Da, gotovo do vijećnice. Vi mislite gradsku vijećnicu . . . Sigurno ste opazili, da je jarak obrašten vrbovim grmljem . . .“

„Da, opazio sam.“ Stranac je ljubezno gledao Wronskoga i smiješio se.

„Čovjek bi se mogao dobro sakriti u grmlju, da ga se ne opazi . . . Mislim, da je čovjek dobro zaštićen, ako ide duž jarka . . .

„Da, posve ispravno.“

„Na taj način moglo bi se doći do mosta, o kom ste govorili . . .“

Wronski se odjednom smirio. Mašta mu je počela raditi.

„Zamišljam, da bi najbolje bilo ići ispod mosta . . ., jer kuće, koje su uz jarak, nemaju prozora sa strane jarka. S obje strane samo su visoki, goli zidovi. Da li ste ih opazili?“

„Posve ispravno.“

„Dakle se može posve neopaženo doći tik do vrtnoga zida vijećnice . . .“

Botko ga je prekinuo.

„No, čaj će sada valjda već biti gotov?"
Nalio si je čaja.

„Vi ste bili na sveučilištu u Zürichu?"

„Da, poldrug godine."

„Mnogo ste se kretali u revolucionarnim krugovima?"

„Da, bio sam tajnikom „Slobode".

Wronski je to rekao gotovo ponosno i radosno uzbudjen. Medjutim je primjetio, da taj ponos previše dječinski ističe. Nepovjerljivo je pogledao u Botka. No Botko je bio ozbiljan i zamišljen.

„Vidio sam vas jednoć u klubu."

„Tako?"

„Tada ste izvrsno govorili. Razvili ste osnovu, koja mi se neobično svidjela. Rekli ste, da valja poći u svećenički seminar, jer se samo kao svećenik može čovjek domoći velike moći nad pukom u zemlji, pa tako mase revolucionirati. I sretstvo je bilo vrlo dobro. Zar ne? Mislili ste na komunističke principe prvoga kršćanstva, što bi trebalo propovijedati narodu? To ste mislili, je li?"

„Da."

„Upozorili ste i na slučaj svećenika Sciegienny-a, koji je slično radio . . ."

„Da. No Sciegienny je bio nespretan. Uostalom to nije ni bila moja ideja. Ja sam

mislio na nešto slično, no osnovu je dao Gordon."

„Sad se ne radi toliko o tomu. Sličnih se misli svuda nalazi. Ali način i sretstvo, kojim ste raspravili osnovu, pokazaše mi, da ste se s njim veoma sprijateljili."

„Da, ja sam htio postati svećenik."

„Želite li još?"

„Ja moram umrijeti!"

„No, to još nije tako stalno."

Wronski je postao neraspoložen.

„Kanimo se toga! Još možemo doći do stvari."

„O, to nije potrebno. Ja vidim, da ste najpomnije razmislili cijelu osnovu."

Wronski ga je opet nepovjerljivo pogledao, ali je Botkovo lice bilo mirno, ozbiljno i pošteno.

„Vi ste se mnogo bavili arheologijem," rekao je Botko poslije kratke stanke. „Kod Gordona sam čitao neku vašu historijsku radnju — o povijesti utemeljenja ovdjašnjega samostana."

Wronskoga je prošiknuo neki radosni osjećaj.

„Poslužili ste se ovdašnjim arhivom. Čini se, da je veoma bogat. Da li je smješten u gradskoj vijećnici?"

„Vijećnici?“

„No, kad je materijal dragocjen...“

„Ne! U viječnici je samo bezvrijedni materijal... Tamo leže čitave gomile papira... Došao sam na misao, da sve to polijem petrolejem...“

Wronski je to rekao gotovo zlobno.

„Sanjao sam to... Nije li to ono, što ste htjeli znati?“

„Ne! Bilo bi dobro, kad bi se gore odnijelo petroleja. Vi ćete ga tamo, dašto, naći...“

Wronski je uzdrhtao. Prestrašila ga je sigurnost, da će se njegovi snovi odista ostvariti.... Krv mu je jurnula u glavu, osjetio je kako se talasa groznica.

„Oni psi su me uništili!“ rekao je sasvim nenadano. „Sad ću im se osvetiti. Treba da se osvetim! Zar ne? Što? Zar osveta nije najplemenitije čuvstvo? Baš protivno od ovoga, što ga nauča gradjanski moral? Još pred jedan sat osjećao sam strah. U najtanji živac zavukao mi se taj prokleti gradjanski moral. Ali o n a j je Bog, koji znade prezrijeti o n o, pred čim ga je strah. Tako prezrijeti, da za njega prestane opstojati. Mislim t a k o eksistirati, da je u stanju stvarati osjećaj. Vidite, gledajte, ja hodam okolo i mislim,

borim se sam sa sobom. Nietzsche je na papiru vrijednost učinio bezvrijednom. Ja ju u sebi preinačujem. Ja želim zlo, takozvano zlo, činiti s onom istom samosviješću, kojom Müller ili Schulze čini dobro. Ne ću prije mirovati, dok ne budem spalio ono par čatrlja s tako istim mirom i blaženom, dobrom sviješću, kao što dajem prosjaku komadić hljeba. Da, to hoću, ja, ja, razumijete li me?“

Sjeo je na krevet. Oko Botka spazio je unaokolo vatrene kolute, koji su se sve brže vrtili. Konačno se pred njegovim očima počeo i Botko vrtiti. Mozag mu se prenapeo. Nije bio u stanju, da misli.

„Da li vam je mučno?“

„Ne, ne! No otkad imadete tako elegantno odijelo?“

‚Ne smijem da upadnem u oči.“ Botko se smijao.

‚Ako je čovjek otmjeno odjeven, nije nikomu napadno. U ostalom vi ste umorni, pa trebate mira...“

„Ne, ne!“

Duga stanka.

„Da li ste mislili i na ljetnikovac, na jezeru?“

„Ljetnikovac? Da! Ljetnikovac!“

Wronski je prešao rukom preko čela.

„Znadete ... Ni sam ne znam, kako sam došao na tu misao. Nečuveno veličajna ideja! Ideja, kakve nije imao još nijedan čovjek prije mene.“

Uhvatio je Botka za ruku.

„Znadete li, zašto moram umrijeti? Shvaćate li to? Radi stotinu maraka! Zbog stotinu maraka moram sada crkavati!“

„Zbog stotinu maraka?“

„Da. Obolio sam od influence, pa sam dobio upalu pluća. Bio sam vrlo oslabio i trebao sam poći u bolnicu. Pisao sam posjedniku ove vile. Znadete li mi što mi je odgovorio? Da ni sam nema stotinu maraka! Ha ha ha! Sad ću se osvetiti! Tamo gore imade neprocjenivo blago ... Osvetit ću se! Svi mi treba da se naučimo osvećivati. To neka nam bude najmoćniji socijalni nagon. Utopiste hoće sreću! Ja hoću osvetu! Neka mi osveta priskrbi sreću!“

„Pa šta je onda bilo s vama?“

„Gordon mi je poslao novac, ali sam već počeo bacati krv ...“

Šutili su.

„Da, zbilja! Moja ideja .... Moja veličajna ideja! .... Vjerujete li, da želim ovdje komad po komad da istrunem? He he ....

Sad mi je dosta. Jednim pokretajem, tamo u vilu, u more plamena ...“

Šaptao je.

Shvaćate li, šta to znači, imati nad svojim lijesom jedan metar smrznute zemlje? Ne, naravno ne preko lijesa. Lijes će se medjutim u komade raspasti, ali ... he he ... ne razumijete li, da će ta gomila smrznute zemlje zgnječiti moje tijelo?“

Botko mu nije ništa odgovorio.

„Ne shvaćate li?“

„Da, shvaćam ...“

Stanka.

„Vi ćete se dakle spaliti u vili?“

„Da!“

Botko je ustao i srdačno stisnuo ruku Wronskome.

Wronski je odjednom postao neraspoložen. Osjećao je srditost i stid spram sebe, što se je tako odao. Njegovo se nepovjerenje spram Botka još povećalo. Samo kad bi već htio otići.

„Što se mene tiče, ne trebate se ništa bojati,“ rekao mu je osorno.

„O, kako ste nepovjerljivi!“ Botko se smijao.

„Samo kad bi imali više ljudi vašega kova ... Kad se snijeg otopi ... Novembar-

ski se snijeg nikada ne drži. Uostalom već se i otaplja."

Wronski se sjetio, da je sanjao o snijegu.

„Snijeg se svijetli!" rekao je zamišljen.

„To nije najgore, ali se na njemu vide tragovi nogu..."

Wronskomu se učinilo, da je opazio, kako ga je Botko pogledao porugljivim smiješkom. Upravo kao kakvoga dječaka iz škole.

„Zar me držite ludjakom?" pitao ga je razjaren.

„Bože moj, kako ste sumnjičav. Vrlo se radujem, što sam vas upoznao. Uostalom, vrlo sam pošten. Zdravstvujte! Uskoro će vas Gordon posjetiti.

III.

Wronski je bio vrlo uzbudjen.

Ovaj čovjek kao da me odista smatra dječakom. Smiješno! Oni mi, dašto, ne vjeruju, da sam u stanju izvesti svoje osnove. He he... Drže, da se pravim interesantnim.

Ljutito je zgrčio šaku.

Vidjeti će!

Zapao je u grozničavu uzbudjenost. Mozag mu se htio raspasti i misli mu se rasipale. Nije se mogao sabrati. Sve, štogod je mislio, dolazilo mu je poput kakvog dugačkog stavka, raskidanog uslijed tisuće uslova, tisuće relativnosti... Nije mogao pregledati stavka. Jedino je opazio, da neprestano nešto traži.

Ostao je stajati usred sobe, pa je dugo razmišljao, što zapravo traži.

Aha! Ako hoće preko vrtnoga zida, morao bi imati dlijeto, ili što sličnoga...

Odjednoć je na sve zaboravio. Više nije bio gospodar svoga mozga; pošao je do vrata i pozorno ih otključao; neugodan osjećaj hladnoće po nogama opet ga je prizvao k svijesti.

Čizme, čizme! Ta morao se je obuti, ako hoće izaći.

Tražio je obuću, uzeo je šal i omotao ga oko vrata i odjednom se sjetio samoga sebe.

K vragu, ta jesam li poludio! Što hoću zapravo. Na čisti zrak ... naravno ... Ovdje ću se zagušiti, ta moram disati i jednoć valjano odahnuti.

To je neprestano opetovao. Neopisiva je radost napunila njegovu dušu, što će se opet jednoć moći pošteno nadisati.

Odjednom je zastao.

Da, zbilja, ta mora Poli ostaviti nekoliko riječi, da će se uskoro vratiti.

Tražio je tintu i pero, ali je opet bio rastrešen. Kad je došao k sebi, sjedio je za stolom i s obje ruke podbočio glavu.

Bio je ljut. Ta valjda neće poluditi! To liko je još imao kontrole nad sobom, da je znao, što čini.

Izišao je, polako se šuljao preko stuba, te je stao u kućnim vratima. Vani je bio proljetni uzduh, tako mio i blag. Istom pali snijeg počeo se topiti.

Izišao je na ulicu. Smetao ga je pun mjesec. Valja ostati neopažen! Bojažljivo se osvrtao. Ni čovjeka nigdje! Prisluškivao je: bilo je tako mirno. Ni glaska ...

Pošao je preko ceste i brzo stigao do jarka.

„Da, vrbovo grmlje bilo je dosta visoko. Ono će ga sakriti. Ali je bacalo sjenu u jarak. Morao je, dašto, ostati u sjeni. Teško je išao, jer je grmlje bilo strmo, a zemlja se raskvasila od blagog vremena. Svaki čas je skoro pao, jednoć se pače morao baciti na ledja, da se ne strmoglavi u jarak.

Čvrsto se je držao vrbovih grana, isprva je bio u najvećem strahu, da se polome, ali se je ipak uvjerio, da su vrlo elastične.

Tako je došao u blizinu mosta.

Prisluškivao je. Da sad idu ljudi preko mosta, sigurno bi ga opazili ...

Kako je kasno moglo biti? Ne preko deset. Ne, ne. Nemoguće.

Htio je dalje poći, ali se nije usudio ni maknuti.

U to mu je glavom sinula strašna misao. Ako ga je konačno ipak tkogod opazio, pa

se za njim polagano šulja! Imao je groznicu; šum u glavi sprečavao mu je sluh.

No odmah se je umirio.

To je nemoguće! Kad imadem groznicu, tada su mi naravno i živci oštriji negoli inače, pa bi morao sve čuti i vidjeti.

Nagla energija ispunila ga je novom snagom.

Prikrao se je mostu, uzverao se na jedan balvan stupova, protisnuo se do sredine, gdje je naišao na jedan poprečni balvan, pa je lagano došao na drugu stranu i počeo se spuštati, ali je sada stvar postala znatno težom.

Obala jarka spuštala se gotovo okomito, a s obje strane zidovi kuća, tako da su sa obalom tvorili okomitu crtu.

Polagano se je licem okrenuo prema zidu, pa se pomalo potiskivao naprijed.

U to je osjetio, kako mu smalaksavaju sile, ostavljale su ga sve više svake sekunde.

Ako se sada onesvijesti, morao bi se neminovno survati u jarak.

Sabrao je sve svoje posljednje sile; očajnim naporom konačno mu je uspjelo, da se domogne vrtnoga zida. Ovdje se je osjetio sigurnijim, jer se zid nije izravno doticao jarka. Bila je prilično velika udaljenost.

Disao je sav izmoždеn. Sva su mu uda drhtala.

Ne bi mogao još jednoć to isto učiniti.

To ne bi mogao. U tako istrošenom stanju ne će ništa postići.

Vrlo se rastužio. Iz svih se sila susprezao, da ne zaplače.

Pred sobom je našao jedan kamen, pa je sjeo.

Ne, to nejde! On bi morao neopažen proći kroz grad i ušuljati se u gradsku vijećnicu, gdje bi se morao dati zaključati. Radost i uzbudjenje dati će mu dosta snage . . . Da, da . . . onda će već imati dovoljno snage . . . He he . . .

Odjednom mu je sunulo glavom:

Ali, moj Bože, ta jesam li poludio? Stotine bi ljudi moglo se postaviti na mostu i gledati, kako se on vere po zidovima vrta uz kuće jarka, a on nije ničim zaštićen. Ta sasvim točno mogli bi ga vidjeti . . .

Bože! Bože! Da li je zbilja sasvim poludio, kad nije na to mislio? Da li mu se mozak okamenio? Da li je slijep? Čemu ta smiješna opreznost, kad ga je mogao čitav svijet vidjeti?

Žestoko je drhtao.

U njegovom su mozgu iskrsavali brojni opisi, što ih je čitao o zločincima. Dakle je ipak istina, da se zlikovci odaju najglupljim stvarima, unatoč najpomnijem oprezu. Da li je zločin dakle bolest, jer se uz zdrav razum na tako štogog misli najprije . . .

Morao je paziti sam na sebe. Morao je svaki korak stotinu put dobro promisliti, morao je i najmanju malenkost najtočnije ispitati . . .

Sabrao se.

Čovjek mora biti bistar i hladan: dostatan je dokaz jedan komadić otpaloga zida, ako se prilijepi na odijelo.

Počeo je misliti s dva mozga. Iza djelatnosti svojih moždjana osjećao je još jedan drugi mozag, kako je grozničavo bio u strahu i drhtao, pa je neprestano sam sa sobom govorio i nije dopuštao onom drugom mozgu, da prodre.

Sada mora pretražiti zidove, da zna kamo će stati.

Pipao je rukama i pipao prstima po pukotinama.

No njegova je energija iščezavala, opet je postao rastrešen i tako slab, da je morao sjesti.

Zadubio se sam u sebe.

Ta ja uopće ne mogu već ni misliti. Ne mogu već da svladavam tu beskrajnu rastrešenost. Odat ću se prvim korakom, pa će me uhvatiti, još prije nego li što učinim. Linčovat će me!

Odjednom mu je postala jasnom ideja, da će ga linčovati. Već je vidio, kako ga je opkolilo mnoštvo svijeta. Poput kiše padali su po njemu strašni udarci. Zgurio se je, htio je pobjeći, ali ga je jedan snažan udarac zahvatio u zatiljak . . .

Pobrzao je. Osjećao je, da se kupa u znoju. Gotovo bez svijesti dobježao je do malih vrata vrta i s njima prodrmao. Bila su zaključana.

Jednim pokretom uočio je svoj strašni položaj. Svega si je bio svijestan.

Morao je natrag! Da. Natrag! Stajao je. Sad je bio zatvoren. S obje strane vrtnoga zida opazio je kako se uzdižu kućni zabati. Nije više imao snage, da se vrati uzduž jarka. Sad bi ga sigurno vidjeli.

Počeo se smijati; začepio si šakom usta, da ne bi glasno zaviknuo, ali ga je i opet uhvatio očaj i strah.

Zubi su mu glasno cvokotali, a tijelo mu se trzalo u groznici. Trčao je bezglavo tamo

i amo, te je gledao jarak. Bilo je nemoguće! Sigurno bi se strovalio i utopio.

Mora se uzverati preko. Mora! Stisnuo je zube . . .

Mora!

Naišao je na veliki kamen na zidu. Ne promišljajući dugo, stao je na nj, te je nadnaravnom snagom poskočio i dohvatio se žlijeba . . ., još jedan okret: sjedio je gore i skočio dole u vrt.

Sve mu je bilo nepojmljivo. Nije razumio, kako se to dogodilo.

Jedino je morao pritajiti kašalj. To ga je stalo velikoga truda. No odjednom ga je napao kašalj s tolikom snagom, da ga više nije mogao zadržati. Strpao je u usta džepni rubac; mislio je da će mu od muke popucati sve žile u mozgu.

Više nije osjećao straha. Duša mu je otupila u zdvojnosti.

Ako još nije deset sati, tada će moći kroz koridor viječnice doći na ulicu. Ako je kašnje, morati će lupati. To je bilo jasno; nije mogao cijelu noć proboraviti u vrtu. Napokon je bilo sasvim svejedno, što će raditi.

Ali unatoč tomu ostao je oprezan, da bude u sjeni.

Vrata viječnice od vrta nisu bila zaključana. Došlo mu je to tako razumljivo. što nisu zaključana. No kad je došao u dugi koridor obuzeo ga je strah.

U prizemlju je stanovao sudbeni podvornik. Ako sad nenadano izadje napolje, biti će izgubljen.

U to se sjetio, da u viječnici stanuje Ostap, ali s njim je bio u neprijateljstvu. No . . . u najgorem slučaju pitat će za njega.

Šuljao se na prstima, nije se usudio disati, a mučio ga je ponovni napadaj kašlja . . . Iza jednih vrata čuo je glasan govor, pa je odjednoć izgubio moć nad sobom i glasno zakašljao i užasno se prestrašio; vlastiti njegovi koraci odzvanjali su mu u glavi poput grmljavine . . .

U isti su se mah otvorila vrata. S ulice je dopiralo jasno svijetlo svjetiljaka. On se prestrašeno natrag trgnuo.

Na vratima je stajao Ostap.

IV.

Bez riječi su gledali jedan drugoga.

„Wronski!“ odjednom je viknuo Ostap.

Wronski se osvijestio.

„Da — Ostape! Zar ne? . . . Ja . . .

„Ali od kuda vi ovdje?“

Wronski se teškom mukom sabrao, ali je osjećao da mu glas podrhtava.

„Pošao sam šetati . . ., pa sam postao umoran . . .“

„No, pa dajte dodjite k meni gore“, rekao je Ostap, zapalio je žigicu i pošao naprijed.

Wronski se čvrsto držao ograde; teško je disao. Prsa su mu bila kao stegnuta.

„No, eto nas . . . počekajte jedan čas. Samo moram govoriti s mojim ocem“.

Ostap je izišao napolje.

No sada se moram dobro sabrati! Wronski je drhtao na pomisao, da bi mogao opet

postati onako bolesno rastrešen. Pokušao je da obrati svu svoju pažnju na pojedine predmete, pomno je promatrao policu s knjigama; ustao je, dao si je truda, da po mogućnosti ne bude izgledao zatečen. Čitao je naslove knjiga, pače je uzeo jednu u ruke, pa ju je stao prelistavati.

Ostap se vratio s malim aparatom za kuhanje.

„Počekajte, nešto ćemo piti ... Ja vrlo rado pijem, gotovo uvijek u to doba ... Opojnost ulijeva ljepotu u život, smatra se poezijom ... He he ... Ja mrzim trijeznost! Trijezan biti! Brr .. To bi me moglo stati života ... Čujte, bio sam pijan, a jedan moj prijatelj još pijaniji, imali smo novaca, pa smo se dogovorili, da otputujemo u Australiju ... Vi možda i ne znate, da je Australija za koga od nas blagoslovljena zemlja ... Sve je bilo odredjeno! Da smo tada barem odmah otputovali! Razumijete li? Da sam otputovao, bio bi danas sretan čovjek. No mi smo čekali do drugoga dana, a onda smo se otrijeznili, pa smo se smijali toj pustolovnoj osnovi ... Vidite, to vam je ta prokleta trijeznost! U mamurluku se sve čini. Trijezne moždjane treba da prepustimo kramarima i slobodoumnim političarima ...“

Wronski je opazio, da je Ostap pijan. Ali ga je najviše osupnulo neprestano trzanje lica, koje je išlo u ravnoj crti od ustiju pa sve do čela.

„Da vraga, kako to izgledate? Ta valjda niste u grabu pali?“

„U grabu?“

Wronski je očajno prestrašen vidio, da je sav blatan. Odijelo mu je bilo zaprašeno prašinom od opeka.

„Da, pao sam u grabu“.

Naprezao se, da gleda u oči Ostapu, ali je osjetio, da podrhtava očima.

Ostap kao da se nije dalje na to osvrtao, odjednoć je ustao i nasmijao se vanrednim, očajničkim smijehom.

„Ali dajte sjednite Wronski, sjednite samo“, — bio je vrlo ljubezan. Odista čudan slučaj, da sam vas ovdje našao. Već se dugo nismo vidjeli. Zar ne? Mislili ste, da imam zle namjere s vašom sestrom ... He he ... Otjerali ste me. Možda ste baš vi skrivili, što nisam postao sretan. Da, što sam htio reći ... Da! Ovo. Čuo sam, da ste veoma bolestan ... Ali k vragu! Ta ova voda nikako da uzavrije!

Ja pijem konjak s toplom vodom, to je nova metoda, kako se pije konjak ... Vi ga sigurno pijete s čajem?"

Wronski je htio nešto odgovoriti, ali ga je spopao dug i jak kašalj.

Njegove tjelesne boli silno su se dojmile Ostapa. Hodao je tamo, amo, bez odmora; činilo se, kao da ga je odjednom spopao strah.

„O, ta vi ste vrlo bolesni! Nisam ni znao, kako ste bolesni. Pomislite, da smo bili neprijatelji!"

Wronski ga je pogledao uz bolan smiješak.

„No, nemojte se tako smijati. To ne mogu da vidim. Srce mi se cijepa u dvoje. Vi se smijete poput djeteta, koje će da umre ..."

Wronski je opazio, da je Ostap postao veoma blijed, ali je bio tako iscrpljen, da ga je mogao pogledati samo ravnodušnom znatiželjom ...

„Uskoro ću umrijeti", rekao je i nehotice, pa se je i sam začudio, što je to rekao.

„Umrijeti?" Ostap ga je prestrašeno pogledao.

„Da ... Uskoro ... Dobro je, da se čovjek prije toga izmiri: umrijet ću lijepom gradjanskom smrti".

I opet se nasmijao svojim bezglasnim, zdvojnim smijehom, te je natočio Ostapu. Odjednom mu je postalo vrlo hladno. Brzo je ispio punu čašu čaja, te si obrisao znoj s čela.

„Ne, ne, nemojte umrijeti!" Ostap je govorio rastrešeno, kao da nije pravo znao, što govori ... „Vi ne znate, kako je to teško. Ja sam već pokopao jednoga prijatelja. Umro je od sušice ... Išao sam mirno ulicom, zadubljen u misli, odjednom sam čuo, kako netko viče: „Ostape! Ostape!" Zastala je jedna kočija, a u njoj je sjedio on, s rupcem na ustima; nije mogao govoriti, jer mu je navalila krv na usta, gledao me je samo očima — očima ... Da li ste vidjeli oči, koje ..."

Zamuknuo je i postao vrlo nemiran, stao je pred Wronskoga, te ga je gledao, neprijatno se smiješeći.

„Vi se ne bojite očiju?" nenadano ga je zapitao. — „Ali što tako buljite u mene? Imadete li groznicu? Da li ste odista bolestan?"

Wronski se opet sabrao, ali samo na čas. Odjednoć je osjetio silnu potrebu, da Ostapu sve ispripovijeda, da kani zapaliti vijećnicu. Osjećao je, da mu to mora reći.

Nadčovječno se borio sa silom, koja ga je na to tjerala, otvorio je već usta, ali su mu riječi zamrle na usnama . . .

Tada je odjednom spazio, da se Ostapova usta miču i kako mu se sve jače trza lice. Proždirali su se očima; opazio je, kako se Ostap naprijed prignuo, spopao ga je užasan strah, pa je skočio sa svoga mjesta.

Ostapovo se lice bolno razvuklo, ali je u čas postao sasvim miran.

Sjeo je.

„Silno me se dojmilo, kad ste rekli, da ćete uskoro umrijeti. Ni sam ne znam zašto. Ja sam vidio tolike ljude umirati . . .“

Dugo je razmišljao.

„No vaša sumnja, da sam imao zle namjere s vašom sestrom, bila je neispravna, vrlo neispravna . . . Krivo ste mi učinili . . . No, da! A možda i ne! Bio sam tada razuzdan. Nisam se mogao smiriti . . .“

Šutio je i gledao u pod.

Wronski se trsio, da ga razumije, ali je čuo tek neke riječi. Od časa do časa rasao je strah u njemu. Skoro da se onesvijestio. Da li je dakle zbilja bolestan . . .

U to mu je poput munje sjevnula mozgom neka pripovijest, priča o špartanskoj djevici,

koja si je pregrizla jezik, samo da ne oda svoju tajnu. Ta mu se ideja upila u mozag. Nije mogao ni na što drugo da misli. Morao ju je na glas reći.

„Da li znadete za priču o špartanskoj djevojci, koja si je pregrizla jezik, da ne uzmogne odati tajnu, kad je budu mučili?“

Ostap ga je gledao začudjen i prestrašen.

„Što to mislite?“

Wronski je upiljio u njega oči kao da je poludio.

„I mi bi si trebali pregristi jezike,“ rekao je promuklo, te se lukavo smijao.

U isti je čas naglo skočio, uzeo je svoj šešir i htio otići.

„Ne ću da kod vas sjedim. Vi me mučite. Ja sam bolestan. Moram kući.“

Ostap se neizrecivo uzrujao.

Ispruženim rukama zakrčio je Wronskomu put.

„Nemojte otići! Ne idite!“ Govorio je gotovo moleći. — „Jesam li vas uvrijedio? Da li sam štogod rekao? Od vas struji k meni tako neobična snaga. Niste li rekli, da obadvojica treba, da pregrizemo svoje jezike? Kad sam vas gledao, osjetio sam, da i vi nosite u sebi neki teret . . . Ne idite! Bilo je to

kao kakvo čudo, kad sam vas vidio, da dole stojite, vrlo ste mi dragi, nekoć sam vas vrlo ljubio.“

Odjednoć je skočio k Wronskomu i prisilio ga, da sjedne.

Wronski ga je začudjeno motrio, ali je ujedno osjećao hladnu jasnoću, kakve već dugo nije osjetio.

„Ako vam je stalo do toga, mogu mirno ovdje ostati...“

„Da, da, ostanite, samo ostanite!“

Ostap je i neznajuć pohlepno pio. Bivao je sve uzrujaniji.

„Prema vama imadem tako neobično povjerenje. Ima nešto na vama, što me potsjeća na grob... Ne ne! Ne mrštite čela!... Ta rekli ste, da ćete morati uskoro umrijeti!... Ni sam ne znam, kako je to, ja uopće ništa ne znam, ali u času, kad ste dolje drhćući stajali — drhtalo vam je cijelo tijelo —, osjetio sam toliki mir, — ne! ne mir, nego radost! Ne, ni radost ne, nego neke vrsti zlobnoga zadovoljstva... Konačno jedan čovjek, koji pati, koji odista pati! Razumijete li? O, imade na tisuću vrsti patnje ... Čovjek pati, jer nesretno ljubi, jer se osjećao žalosnim, jer... jer ima nenaravnu djecu... He he... I od toga se pati. Ali tu vrst patnje, tu specifičnu

vrst patnje se tako brzo ne nalazi. To sam kod vas odmah opazio, jer u tom pravcu imam tako beskrajno izoštreno oko... He, he, vidite tu specifičnu vrst patnje s mjesta sam opazio, dok ste sjedili ovdje na divanu i u mene zurili, te su vam se usnice micale, kao da ste mi htjeli što reći, a da niste ipak ništa rekli. He, he, znam ja to, samo ja to poznam... A onda, kad ste govorili o jeziku, koji bi morali odgristi. Tako govori samo onaj, koji... koji je moj brat! Shvaćate li? I vaša srditost, kad ste odjednom skočili i htjeli otići...“

Wronski je pažljivo slušao. Nije osjećao nikakve samilosti, postao je još hladniji i jasniji.

„Ta ja nisam bio nimalo ljut,“ odvratio mu je.

„Dašto, vi ste u groznici...“ Ostap je nesmetano nastavio: „Naravno! Ali to je specifična vrst groznice, — groznica, što ju stvara samo specifična bol... He, he, ako sluga dobije groznicu, on odleži nekoliko sedmica bolestan. Dobijemo li mi groznicu — mi djeca Sotone, kako nas Gordon nazivlje, — tada čitave sedmice lutamo okolo. Vidite, sve ja to znam...“

„Ne razumijem, g. Ostape, što mislite, ne razumijem ni riječi od onoga, što ste rekli. Čujem samo vaše riječi . . .“

Ostap ga je prekinuo glasnim smijehom.

„Zar me hoćete prevariti? He, he, vidite, pogledajte samo vaše odijelo, samo ga jasno pogledajte: rukav je istrgnut; svuda ste zablaćeni, ne, nije blato, nego boja od mokrih opeka, o koje ste se očešali . . .“

Wronskomu je udarila toplina u glavu. Bojažljivo je pogledao u Ostapa, pa nije više mogao svladati straha, a Ostap se odjednom srušio u stolac.

„Samo me nemojte gledati tako uplašeno. Ni ne mislim, da vas uhadjam, tek sam mislio — ne! nisam ništa, ništa mislio . . .

Sigurno je samo fixa ideja. No kad sam vas ovako vidio, mislio sam, da bi se mogli medjusobno podupirati . . .“

Smijao se bolnom grimasom.

Dugo su sjedili bez ijedne riječi.

„No vi niste bili pošteni prema meni,“ odjednom je rekao Wronski, — „nimalo. Rekli ste, da niste imali zle namjere s mojom sestrom, ali . . .“ Uspravio se na divanu. — „Da li je istina, da ste provodili strašno raskalašen život?“

Ostap ga je pomno gledao.

„Da, to je istina. Prevršio sam mjeru. Svi mi prevršujemo mjeru. Znatiželjan sam, u čemu se razlikujemo? Razlike su samo estetske, a estetika . . . Prezirem Gordona, što je samo estetičar. Dijete, on je glupo dijete; kad ga pogledam, moram mu se nasmijati . . . Svi su estetičari smiješni. Da zbilja“, — zlobno se je smijao i sasvim se približio Wronskomu. — „Imadete li, imadete li kakvoga posla s vijećnicom? Ne! Kako ste problijedili! He he, čovjek može s obje ruke držati mozag, ali ipak odjednom poblijedi . . Vidite Wronski, to je opet ono specifično blijedjenje . . .“

Wronski je jedva disao, pa se je naprezao, da izgleda miran.

„Ostape, vi mi se pričinjate tako neobičnim, da ja . . .“ progutnuo je riječ — „da ne razumijem, jeste li bolesni, ili — ili . . .“

„He he, dragi Wronski,“ tapšao ga je po plećima, — „niste li puzali duž jarka?“

Pogledali su se okom u oko, a da se nisu vidjeli. Wronskomu se učinilo, kao da je izgubio snagu vida. Istodobno je osjetio i tjelesnu nemoć i žestoko probadanje u prsima.

„Dajte mi čašu konjaka,“ tiho je prošaptao.

Konačno je primjetio, da su gotovo cijelo vrijeme prošaptali, ali je i osjećao, da će ga spopasti strah, ako glasnije govori.

Ostap je ustao i posrtao. Wronski je jasno vidio; razmišljavao je o tomu i pokušao si je nešto predstaviti, ali nije mogao. Srsi su mu prolazili ledjima, a mozgom mu se prolila neugodna vrućina. Pohlepno je iskapio čašu i ustao.

„Sada moram otići!“ prozborio je konačno. „Inače ću kod vas oboliti.“

Osjećao je, da ne može sigurno stajati na nogama. Tomu se vrlo začudio, jer mu je mozag bio neobično bistar.

Ostap kao da nije ni pazio na njega. Pred sebe je gledao izrazom najglupljega očaja.

Konačno je ustao.

„Da, da, Wronski, idite, idite...“ Razmišljao je. U tren oka se sabrao i uhvatio Wronskoga za ruku.

„Vidjet ćemo se, vidjet ćemo se... skoro..., uskoro ćemo se obojica vidjeti...“

Cvokotao je zubima.

Wronski je osupnut uzmakao. Pojavio mu se osjećaj, kao da ga Ostap želi ugristi.

„Nikada vam više ne ću doći“, rekao mu je surovo.

„Vi ćete doći, doći ćete, ili ću ja doći... To je posve isto... Vi zaboravljate na onu specifičnu groznicu, što ju samo mi imademo. He he... čuvajte se. Ako imadete kakvoga posla s vijećnicom, pazite na svoju groznicu... Mislili ste, da ste bogzna kako umno stvar udesili, a kad tamo, vučete se beskrajnom opreznošću oko mjesta, gdje vas može čitav grad vidjeti. — No vi ćete doći, ili ja ću doći...“

Gotovo da je izjurio Wronskoga na vrata.

Wronski se već jedva držao. Osjetio je potrebu, da opet sjedne, ali se predomislio i otišao.

Odjednom je Ostap došao napolje sa svijetlom. Vodio ga je preko stuba, otvorio mu kućna vrata i opet ih zaključao za Wronskim.

Nijedan nije ni riječi progovorio.

V.

Ostap je opet otišao gore, metnuo svjetiljku na stol i legao na divan. Nikada se nije osjećao tužnijim i samotnijim.

Imao je fizički bolni osjećaj osamljenosti, nije si mogao pretstaviti, da išto opstoji oko njega. Kao da se sve slomilo u njemu.

Bio je shrvan.

Nije već bilo čovjeka na svijetu, nijednoga, kojega ne bi mrzio! On se je otrgnuo od svijeta i ljudi . . Pa što on zapravo imade posla s ljudima? Zašto da ne učini ono, što od njega traže? Osjećao je, da bi mogao upravo tako ravnodušno i razumljivo ubiti Gordona, kao i aranžirati provalu u gradsku blagajnu . . . He he . . . Ovo posljednje će više razljutiti ljude! Da ubijem Gordona, iskazao bi ljudstvu samo uslugu.

No da!

Opazio je, da je svaki čas prekidao svoje misli, tupim: No da! . . .

Odjednom je zadrhtao. Neki uzrujani nemir nije mu dozvoljavao, da mirno sjedi barem jedan hip. Bez odmora je hodao okolo. Bilo mu je, kao da je prisiljen, da na nešto misli, ali se nije usudjivao.

Poput spasenja sinulo mu je glavom, da je pozvan gradskom načelniku.

Zapravo nije htio ići onamo, no sada je bio gotovo sretan, što je pozvan.

Bilo je tek jedanaest sati. Još je mogao otići.

Zamišljen je stao i promišljavao.

Pa zašto da ne idem? Zatući će jednu noć, a to će biti dobro! To bi bilo vrlo dobro! To bi bilo dobročinstvo!

Pošao je lagano i zamišljeno preko stuba, zatim je i opet dugo stajao prije nego li je otvorio vrata.

Ne bi li se ipak radje vratio? Što će on zapravo kod glupog načelnika?

No onaj tmurni osjećaj osamljenosti ispriječio se iznova i još mnogo jače. Ondje će biti barem svijetla, ondje će čuti kako se šale ljudi, te glupe zvijeri!

Već je izdaleka opazio svečano osvijetljenu kuću načelnikovu.

Dašto, i Gordon je ondje! He he, gost kod svoga ujaka.

Posprdno se nasmijao.

Neka! Dragi će ujak doživjeti još lijepo veselje od svoga nećaka . . . Ha ha ha! . . .

Kad je unišao, spazio je grupu muškaraca u živahnom raspravljanju. Gradski je načelnik bio veoma uzrujan, pa je lomatao rukama, ali je ipak opazio dolazak Ostapa.

„Ah, ah! Evo našega g. Ostapa. A zašto tako kasno?“

Ostap se ispričao, a načelnik mu je srdačno stisnuo ruku.

„Baš smo sada o vama govorili. Moj nećak Gordon . . .“

„A, molim te ujače, pusti to,“ — Gordon se smijao, — „Ostap znade vrlo točno, što držim do njega“.

„Da, da naravno! Ta vi ste najbolji prijatelji! Prava je sreća za naš grad, što je tako rekuć odgojio takvu mladež . . .“

Gradonačelnik je povjerljivo potapšao obojicu po plećima.

Svi su se skupili oko nekog mladog svećenika, koji je mucao od uzrujanosti.

„Vidite, moja gospodo!“ — Pokazao je komad štampanoga papira. — „Vidite! To sramotno djelo . . . Razdijeljeno je u gradu u tisućama primjeraka. . . . To je najbezobraz-

nija laž, koja se je ikada čitala. To je sramota .... sramota .... Čujte samo! „Otvoreno pismo radničkome puku od božjeg svećenika Petra Sciegienny-a!“ Vi ćete znati, da su tog nesretnog, ludog svećenika, Rusi poslali u Sibiriju ... Ondje je umro prije dugo vremena .... Sad su zlikovci krivotvorili njegovo ime! Čujte samo, što ovdje piše ... Najbezobraznije, i najdrskije razdraživanje na klasnu mržnju, što se samo može pomisliti. Radnici se pozivlju na javna nasilja ... Neka radnici silom postignu ono, što im pripada, — neka se ne žacaju nikakovih sredstava, da masakriraju svoje krvopije — to se, dašto, nas misli .... Svećenike nazivlju lažama i dangubama, koje radništvo kao žrtvene životinje dovode nezasitnome kapitalizmu ... Pomislite, kolike li besramnosti, te su mi taj proglas poštom poslali! Uostalom danomice dobivam anonimna pisma, u kojima se prijete umorstvom i nasiljem, ako ne prestanem propovijedati protiv neljudskog izroda našega društva ....“

Letak je kolao od ruke do ruke.

„To je veoma nespretna tvorevina,“ rekao je Gordon posve ravnodušno .... „Ne vjerujem, da će od toga stradati ma i jedna duša radnika.“

„Vi podcjenjujete upliv,“ — svećenik je govorio vrlo živahno, — „vi to sve podcjenjujete. Što su grublja i surovija sredstva, tim je jači učinak. Letak je svuda prilijepljen. Ja sam ga sam jutros skinuo s crkvenih vratiju.“

„Da, već više nema sumnje, da nam je čitav grad zaražen tom kugom ... Čovjek dolazi neprestano s tim u doticaj!“ primjetio je neki mladi odvjetnik.

Gradonačelnik je bio upravo očajan.

„Pa što da se učini? Promislite, dakle, moja gospodo, kako ta stvar stoji! Mislilo bi se, da se u gradu od deset tisuća stanovnika može tako progledati prilike, da se bez velike poteškoće mogu pronaći agitatori. Ali nije moguće! Nitko nije vidio krivca ili šta više krivce!“

„Izvana se ništa ne šalje,“ primjetio je poštar. „Ja otvaram svaku sumnjivu pošiljku.“

Gradonačelnik je bio posve slomljen, pa je otirao znoj s čela.

„Ja sam upravo očajan, moja gospodo. Narod je uzbunjen i već postaje drzak. Svi se pozivaju na plaće u Švicarskoj. Svaki čas prestaju radnici raditi. Narod više ne poštiva predpostavljene, ni vjeru i ne boji se kazne ...

Jučer je jedan radnik lopatom raskolio glavu nadgledniku... A sada se govori i o većem štrajku u tvornici šećera..."

Gradonačelnik je uzdahnuo i sjeo. Čitavo društvo učestvovalo je u njegovoj zabrinutosti. Neugodnu šutnju prekinuo je svećenik.

„I školska je mladež zaražena. Dobra četvrtina je postala atheistima. Najdrskiji su isključeni; ostali su postali oprezniji. No meni je poznato, da nekoliko primjeraka Büchnera, Straussa i Renana ide iz ruke u ruku... Vi nemate ni pojma, kakva pitanja stavlja na mene mladež i to najvećom drskošću i smionošću... No ja ne ću mirovati, dok ne odijelim jarčeve od ovaca...."

„Ta to je čudnovato," primjetio je Gordon, „da se ne može ništa doznati o tom nevidljivom vrelu. Ovakovi zavjerenici običavaju inače raditi veoma glupo i neoprezno."

„Općenito — da!" — Odvjetnik se činio vrlo važnim.

„Ali vi morate promisliti, da ovdje sigurno imademo posla s vrlo spretnim i rutiniranim zločincima. Najvjerojatnije biti će to, da su ovdje u gradu preobučeni kao radnici, pa ih se ne pozna. Dašto, da se umiju izvrsno maskirati. Ja bi tražio krivce upravo medju radnicima, koji su na oko najglupIji."

„Da, to je izvrsna ideja!", primjetio je Gordon.

„Ti glupi i najglupIji radnici," — nastavio je odvjetnik —, „sigurno primaju proglase na mjestima već prije dogovorenim, te ih spretno i nevidljivo prenose. Dobavio sam si te radničke spise, ali se iz njih, na žalost, ništa ne vidi. To je iz svih strana svijeta sakupljeno..."

Donijeli su se stolovi za kartanje. Grupa se je razišla.

Ostap je otišao u drugu sobu. Vidio je Polu i Helu, gdje zajedno sjede. Govorile su i smijale se. Hela kao da je očekivala Ostapa, kojemu je i odmah pristupila.

„Čula sam, da si bio veoma bolestan poslije one nezgode kod mene."

„Ne! Nisam bio bolestan. Bio je to jedan od običnih mojih napadaja, koji se javljaju s vremena na vrijeme."

Ostapu je odjednom došlo, da zijeva, ali se je teškom mukom svladao. Bio je veoma rastrešen, pa je neprestano nešto tražio očima.

„Još te nikada nisam vidjela ovakovoga, kao danas," tiho mu je rekla Hela. „Što ti je?"

„Meni? ... Ništa! Tek sam vrlo umoran ...“

Ogledao se okolo posve hladno i ravnodušno.

„Da, zbilja! Ne moj mi zamjeriti moj posljednji posjet. Nadam se, da si razumjela, da je sve bila tek bolest ...“

Neko je vrijeme šutio.

„Uostalom, više te ne ljubim,“ rekao je nenadano, pa je zijevnuo.

Odjednom se prestrašeno počeo ogledavati.

„Da li sam što rekao?“

Hela ga je začudjeno promatrala.

„Idi kući!“ rekla mu je usiljeno. „Ti si bolestan. Blijed si kao krpa.“

„Ja?“

Mrzovoljno ju je pogledao i odjednom se nasmijao, okrenuo joj ledja i sjeo u jedan kut.

Hela je ostala blijeda i drhćuči.

On je pobjesnio, ustao je i zlobno joj prišapnuo:

„Ta idi Gordonu! Eno ondje stoji i čeka te.“

Opet je sjeo i rastrešeno promatrao goste. Nije ni opazio, da je Gordon prišao k njemu i nemirno ga se dotaknuo.

„Idi jednoć! Pasti ćeš u oči!“ Gordon je govorio vrlo nemirno. — „Moram ti reći nešto važno. Čekaj me kod Paetzela. Doći ću za jedan sat. Reci, da ti nije dobro, pa da moraš ići kući.“

Ostap je gotovo zlobno pogledao Gordona. Nije mu rekao ni riječi, ali je uskoro ustao i otišao.

Osjećao je, kao da se na njega survalo cijelo nebo ... Osjećaj smrtne apatije. Konačno bilo mu je sve svejedno.

Još je nekoliko časaka promatrao igru, hodao je od stola do stola, pa kad je primjetio, da na njega niko ne pazi, naprosto se izgubio.

Gordon ga je pritajeno promatrao.

„Zašto si ga poslao?“, čuo je odjednom Helino šaputanje. Oči su joj gorile od gnjeva.

„Za njega nije zdravo, da bude u tvojoj blizini.“

Tiho se je nasmijao i pogledao ju.

„On je bolestan,“ rekao je poslije kratke stanke, — „bolestan je više, negoli i misliš. Izgubio je strah, a to je najopasnija bolest.“

Odjednom ju je počeo pomno motriti.

„Zašto me mrziš?“ pitao je. „Nanijela si mi najveću uvredu, koja se može čovjeku nanijeti.“

Stupio je u stranu, da ne smeta onima, koji su plesali.

„Razorila si mi sve moje osnove s Polom ... Kod nje bi se mogao smiriti ... Sve si to ti učinila, a ja te ipak ne mrzim ....“

Spazio je Polu, gdje stoji u vratima, kako ga promatra duboko ožalošćena.

Gordon se lecnu. Dubok osjećaj samilosti uzburkao je njegovu dušu. Još nikada ga se nije Pola tako snažno dojmila. Ljutito je pogledao Helu.

„Zašto si razorila dušu toga djeteta? Zašto si joj život otrovala? Zar si toliko žena, da si to m o r a l a učiniti?“

Hela ga je cijelo vrijeme promatrala, a da nije ni riječi rekla. Odjednom je trgnula ramenima i prezirno mu rekla:

„Dosadni brbljavče!“

Gordon se prijazno naklonio, ogledao se i pošao Poli.

Pola mu je neprestano gledala u oči. Njezin je pogled odavao prezir.

„Čuj, Pola, kad podješ, dopusti, da te ispratim. Moram ti reći nešto vrlo, vrlo važna.“

„Ne ću da s vama idem. I ne ću da s vama govorim.“

„Moraš!“

Gordon ju je pronicavo motrio.

„Moraš! Nikad ti više ne ću dosadjivati. Nikada. Samo još sada, ako hoćeš, posljednji put ...“

Glas mu je zvonio, kao da moli. Spazio je, kako joj se lice malo trznulo, usnice su joj se zategle kao u djeteta, kad hoće da brizne u plač.

„Pola, ja te molim,“ — govorio je bolno i strasno, — „ja moram s tobom govoriti.“

Ona se je nervozno igrala svojom lepepezom, odjednoć se sabrala i ne odgovorivši mu, umiješala se medju par mladih djevojaka, koje su živahno raspravljale i smijale se.

Upravo je bio odmor plesa.

Gordon je bio blijed i tužan. Tupo je gledao u dvoranu, te se sukobio s Helinim očima, koje su ga zlobno motrile.

Otišao je u drugu sobu, te je sjeo kraj svoga ujaka, koji ga je prijazno pogledavao: upravo je bio dobio vrlo dobre karte.

Odjednom se začulo grčevito smijanje. Nastala je velika zbrka, nekoliko je djevojaka dobježalo kričući ..., on je skočio i opazio, gdje se Pola u histeričkome smijehu previja na otomanu, a onda je hripajući jecala.

Gordona je zahvatio užasan strah. Podigao ju je na svoje ruke, dohvatio je čašu vode, koju mu je neko pružio i dao joj da pije, te joj je navlažio čelo i slijepoočice.

Pola je čvrsto stisnula usnice. Izgledala je, kao da se očajno bori s novim napadom. No sve je prošlo.

„Odvesti ću gospojicu Polu na mojim saonicama kući," rekao je odlučno Gordon.

Bilo mu je sasvim svejedno, što će misliti o njegovom odnošaju s Polom.

Pola ga je zbunjeno gledala, ali se nije usudila odgovoriti. Njegove su joj riječi zvonile kao zapovijed.

Tomu se uostalom nije niko protivio, jedino je Hela stajala blijeda kao krpa.

Gordon je opazio, kako je požudno pratila svaki njegov pokret, no on je izbjegavao, da ju pogleda.

VI.

Pola se je prepustila sasvim svojoj sudbini. Dozvolila je, da ju Gordon nosi u saonice, osjećala je kako ju on zamotava u svoje krzno, apatičnom je radoznalošću gledala, kako saonice jure poput strijele, vidjela je, da ju vozi izvan grada, ali je bila uspavana i bez volje. Bolila je i sama pomisao na to, da jednu riječ progovori.

Gordon je u neprestanoj nervozi šibao konje. Ni sam nije znao, zašto hoće, da ju dopremi u svoju kuću; bila je to neka tajna sila u njemu, koju je slušao i protiv volje.

Kratki put činio mu se beskrajno dugim; drhtao je od nestrpljivosti, da već jednom dodje u dvorište.

Misli su mu bile pobrkane; pričinjalo mu se, kao da ih prvi put u životu neće moći srediti.

Kad je konačno prispio u veliko dvorište, uhvatio je pod ruku i poveo, odnosno bolje rekuć odnio je u svoju radnu sobu.

Pola se prestrašeno ogledala. Tek se sada osvijestila.

Pobrzala je i bacila se na divan, te počela jecati.

Gordon je velikim koracima hodao gore, dolje, zatim je stao pred nju, dugo ju gledao i smeteno se smijao.

„Pola, umiri se, učini meni za ljubav, umiri se! Umiri se! Ti ne znaš, koliko patim. Nemaš ni pojma! Ne plači. Ja to ne mogu slušati . . ."

Ona je sjela i gledala u njega.

„Zašto si me ovamo doveo?"

„Zašto. Da budeš moja žena, Pola, ti možeš za uvijek ostati kod mene. Sve što je moje, pripada tebi. Hoću da te oženim".

Ona ga je gledala, kao da nije ni riječi razumjela.

„Pola, hoćeš li, da budeš mojom ženom? Na rukama ću te nositi. Bit će ti dobro kod mene. I tebi i Stjepanu. Hoćeš li? Odmah ću otići po Stjepana i ovamo ga dopremiti. Ovdje ćemo živjeti svi zajedno. Dobro će nam biti."

Ona ga je neprekidno promatrala. Oko usana joj se neprestano trzalo. Bio je to beskrajno očajan smiješak.

„Da li je istina, što Hela o tebi pripovijeda?" Ustala je i prijeteći stala pred njega.

On kao da je prečuo njezino pitanje.

„Učinit ću za tebe sve što hoćeš. Nabavit ću novaca, pa ćemo otići u tople krajeve; možda će Stjepan još moći ozdraviti'.

„U istinu?"

Lupkala je nogom.

On ju je tužno pogledao. Nikada ga nije vidjela ovako tužnoga. U njezinoj je duši vladao beskrajan očaj. On nije odgovorio, nego je oborio glavu i sjeo.

„Reci! Ta reci barem, da je ona lagala!" Glas joj se pretvorio u grčeviti plač, „Hoćeš li mi biti ženom" pitao ju je muklo. „Ne! Ne! Ti ljubiš samo nju, samo nju! Ja bi trebala da budem sredstvom, da te Hela zaboravi. A to neću!" — Glasno je vikala — „Nalagao si me! Ti me ne ljubiš . . . Ti — ti se samnom igraš, samo da ona luduje i stradava od ljubomornosti. Neću da vidim ni tebe, ni nju. — Idi k njoj! To je žena za tebe! Što ćeš sa mnom?"

Ona se je smirila, bila je umorna; govorila je tiho, napola jecajuć.

„Ne, ne . . . Nikada nisam tako jasno vidjela, kao baš sada, da ljubiš samo nju. Oboje se samnom poigravate; ja sam za vas tek španski zid. Ne! Ostavi me na miru, ja idem k Stjepanu. Odsad ću da budem uz Stjepana dan i noć. — Previše sam ga zanemarivala . . . . A ako te smijem nešto moliti, to je, da opet dodješ onamo k njemu. On te nadasve ljubi".

Čvrsto ga je pogledala.

Gordon ju je slušao sve većim začudjenjem. To je bila posve nova, druga žena, koja je pred njim stajala. To više nije bila ona stara, bez volje, njegova Pola. U njoj je osjećao velik dio Heline duše, koja se grčevito trzala. Htio joj je nešto reći, osjećao je, da nešto mora reći, ali su mu riječi zamirale na ustima.

„Budi moja žena!" rekao je još jednoć.

„Ne! Ne ću! Nikada, nikada . . . Bojim te se. Bojim se svega, što dolazi s tobom u doticaj . . ., O, ona mi je toliko toga pričala, izbola mi je dušu s tisuću igala . . . . I tebe se bojim . . . . Pa ta prljavština i gadjenje života. Sve, sve mi je rekla . . . Ne, ne, — pusti me da idem . . . Moram k Stjepanu, Stjepan je bolan . . ."

Postala je neopisivo nemirna.

„Ne, ne . . . Ne ću ništa da čujem, pusti me! Bojim se . . . O, idi k njoj, — ona je tako očajna, tako osamljena . . ."

„Pola!"

Ona ga nije slušala. Neprestano je hodala po sobi.

„A sad idem! Sad idem!"

I opet je počela jecati, pa je odjednom pojurila kroz vrata.

On se osvijestio i potrčao za njom, te ju uhvatio za ruku.

„Čekaj barem, Pola, ako želiš, natrag ću te odvesti . . ."

„Ne, ne! Hoću da idem! Moram ići! U tvojoj se blizini toliko mučim . . . O, o — ona te je iščuškala, a ti se nisi usudio ni riječi reći.

. . .. Ti si bio moj ponos, moj kralj, a jedna žena te je iščuškala. Pred mojim očima zavitlala je bičem na tebe . . ."

Gordon ju nije čuo; bijesno je vikao za saonicama.

Stajali su pred vratima.

Kišilo je.

„Pusti me, da idem! Posve sama . . . Moram sada da budem sama . . . Bit ću ti tako zahvalna, ako me pustiš samu . . . . . Ljubit ću ti ruke, ali me pusti, pusti me samo".

U isti se mah istrgnula iz njegove ruke i pojurila preko dvorišta napolje.

Gordon je za njom potrčao, okliznuo se i pao, ustao je, te ju je konačno stigao, kad se umorna srušila.

Ona se nije više opirala. Odnio ju je natrag. Osjećao je, da je naskroz promočena, i da drhće od groznice.

„Pusti me! Sama ću da idem, boli me, što me ti nosiš“.

Išla je uz njega.

Kad su opet došli u dvorište, bio je već sluga kod konja.

„Idi! Donesi krzno!“ . . vikao mu je Gordon.

Zamotao ju je u krzno.

„Zaključaj kuću, dodji u grad, i dodji po konje kod Paetzla . .“

Čitavim putem nisu ni riječi progovorili.

Pred Stjepanovom kućom je stao.

‚Pola“! rekao je tužno.

„Ne, pusti me . . .“ Iščeznula je u kapiji.

Gordon se je smijao, ali ga je nešto davilo u grlu, osjećao je nepodnosljivu bol.

VII.

Kad je stigao Paetzlu, upravo su htjeli zatvoriti.

„Gospodin Ostap Vam je poručio, da je otišao Huthu.“

Pomoćnik se značajno smješkao.

Gordon ga je strogo pogledao.

„Da li je kućni sluga ovdje?“

„Na službu“.

„Drži mi konje, dok ne dodje Maciej“.

Gordon mu je dao novaca i otišao k Huthu.

Ostapa je našao u stražnjoj sobi. Ostap je pio vino, a na koljenima mu je sjedila jedna djevojka, te mu pjevala uz gitaru.

„No ipak si jednoć došao! Čekao sam tri sata. Ne smeta . . . . Pogledaj si ovo djevojče, još nema ni sedamnaest godina, a već je pokvarena, kao da joj je trideset godina.

Iskusna je u svim umjećima pokvarenosti.

. . . . .Nevjerojatno, kakove pjesme pjeva.

Djevojka se drsko nasmiješila Gordonu.

„Mala sobarice,
Pokaži nožice . . . ."

Očevidno je bila pijana; glas joj je bio promukao.

Gordon je sjeo k njima i obadvoje ih ravnodušno promatrao.

„Pravo sotonsko dijete!" Rekao je Ostap gotovo zlobno . . . „Ali idi već, Katice. Ti si pijana. Idi! Donesi još vina".

Dosadno je zijevao.

„No da! Zar ne Gordone?"

Pogledao je Gordona i tužno kimnuo glavom.

Kad je Katica otišla, dugo su se obojica gledala i gotovo neprijateljski.

„Ti si se vanredno promijenio", rekao je konačno Gordon.

„No da, zašto ne? Hajde da opet budemo prijatelji. Konačno imadem još samo tebe, i ako te više ne trpim.

Katica je došla s vinom.

„A sad, draga Kato, idi spavati, sama, posve sama, kako to doliči kreposnim djevicama. Evo ti sav moj novac i ustani u jutro u šest sati. sigurno ćeš nas još ovdje naći. Da, zbilja, donesi još dvije boce, ali se požuri".

Kad su bili izvršeni svi njegovi nalozi, opet je pogledao Gordona napol dobroćudnim, napol porugljivim smijehom.

„Mi smo zapravo zajednički proveli priličan komad života. Držim, da će još i kasnija stoljeća pričati o dvojici pristalih Dioskura . . ."

Gordon ga je pogledao ozbiljno i umorno.

„Slušaj Ostape, radje prestani, ako mi želiš reći kakve neugodnosti. Dosadjuješ mi. Vi me svi mrzite i osvećujete mi se tako, da me grdite. Nedavno me je Hela ćušnula, a prije nekoliko dana me je htjela ošinuti bičem. Ne znam, što sam vam učinio".

Ostap je razmišljavao.

„Znadeš li, da sam u posljednje doba mnogo razmišljao o tomu, da ste si vi obadvoje donekle slični. Samo što si ti nadmoćniji muž, a ona histerična žena. Ali obadvoje imadete istu perverznu crtu."

Gordon ga je pitajući pogledao.

„Vi ljubite patnje", rekao je Ostap zamišljeno. „U vama je neki fatalni nagon, da

si zadajete boli. Uostalom imadem veoma značajnu pjesmu od tebe, dok si još bio mlad. U toj pjesmi moliš Boga, da ti udijeli bol, beskrajnu ponosnu — taj si izraz upotrebio — svetu bol, ponosniju i svetiju od one njegovoga velikoga Sina. — Ima u njoj poezije i ljepote. Ti ljubiš ljepotu. Ti si i sam lijep u svojim sanjama. U Tebi imade nešto od Aleksandra Velikoga, nešto od Byrona i Karla XII."

Gordon je šutio i mehanički se igrao s bocom.

„Da, hajde da pijemo", rekao je Ostap. „Čudnovato! Uvijek sam osjećao tvoju moć, samo ne danas . . . No da. Čini mi se, kao da sam tek danas sazrio."

Gordon je razmišljao.

„Da. U tebi je nastao vanredan preokret".

Odjednom je postao nemiran.

„Sigurno pomišljaš na nešto strašnoga", tiho je šaptao.

Ostap se smijao.

„Sve ću učiniti, što sam ti obećao. Zapravo ne znam zašto, pošto sam na cijeloj stvari izgubio svaki interes . . . Da, zbilja, i mali će Wronski imati nešto zajedničkoga s tom affairom?

. . . . . Ne mislim te nipošto ispitivati o tvojim namjerama . . . Ali maloga moraš dobro zaštititi. Bolestan je, a hoda okolo u jakoj groznici". Lagano se nasmijao. „Mislim, da mi je pomogao, da neobično prodrem u svoju dušu. Tako sam bio beskrajno osamljen zbog njega . . . ."

Šutio je i promatrao Gordona.

„Ti me ne poznaješ. Gledaš me samo kroz svoju mržnju," rekao je tiho Gordon. „Ti ništa o meni ne znaš. I vi svi zajedno ništa ne znate o meni. Ja sam osamljeniji od tebe . . Ostape, rado ti vjerujem, da si spreman na sve, ali ja osjećam, da ujedno protiv samoga sebe spremaš nešto strašnoga ."

„Ostavi to, Gordone, ostavi! — pij! U tvoje zdravlje! Ne ću te više ostaviti . . .!"

Izgledalo je, kao da je Ostap sve to rekao nekako mehanički, a da je razmišljao o posve drugom.

„Ti Gordone, ja sam usmrtio jedno dijete", nenadano je rekao i teško uzdahnuo.

Gordon je skočio, ali je i opet sjeo.

„Moje rodjeno dijete", šaptao je Ostap i smijao se glupim, ludjačkim smijehom .

Dugo su se gledali bez riječi.

VIII.

Prošla su dobra dva sata u najdubljem muku.

Odjednoć je Ostap iznova pogledao Gordona uz neobičan, neprijatan smijeh.

„Uvijek sanjam o tom", rekao je, „uvijek . . . ."

Nakašljao se, pio je, i počeo je govoriti brzo i povjerljivo.

„Niko nije vidio. Ni jedan mi sudac ne može dokazati, a ipak je u meni osjećaj, da to znade svaki čovjek. Ja vidim svoju tajnu na svim stupovima oglasa i čitam svoju tjeralicu u svim novinama . . . . ."

Zbunjeno se ogledavao, smijao se i počeo je nervozno okretati čašu. Izgledalo je, kao da osjeća kobnu potrebu, da govori i da se omami svojim vlastitim govorom.

„Ono s Helom! . . . Ne! Neću da govorim o Heli, to me neizmjerno boli, —

svaki put dobijem neku vrst srčanih grčeva Ti se smiješ?“

„Ne, ni u snu mi ne pada na um, da se smijem‘, odgovorio je ozbiljno Gordon.

‚Tako? Tako mi se pričinilo. Ali te interesira?“

Zlobno je pogledao Gordona. „Ti si previše radoznao na moj odnošaj s Helom?“

„Ništa više, nego li je potrebno mojim namjerama“.

Ostap se nasmijao.

„Dakle! To je pošteno rečeno. Da, da — ni ja tę ne interesiram više, nego li je potrebno tvojim namjerama. He he — ja bi te zapravo trebao mnogo više interesirati. U meni se skriva mnogo od tvoje vlastite naravi . . . .“

Zijevao je.

„Da li si ti čuo onu pripovijest o ubojici, koji je umorio neku bogatu ženu, opljačkao njenu blagajnu, sretno izmaknuo, ali se odjednom sjetio na kanarinca u kavezu, koga je spazio na zidu? Vratio se natrag premda je sve stavljao na kocku, stavio je ptici hrane u kavez, da ptica ne ugine od gladi. Vidiš! To je tipično za sve nas. Mi možemo krasti i ubijati, a da ni na čas ne osjetimo što drugo, do radosti, radosti, da nas ne će ot-

kriti . . . Ali ono malo . . . slatko . . He, he — kanarinac — ptiče! Ono ne smije izgladniti . . . Djecu ne smijemo ubijati“ šaptao je drhčući. Hladan mu je znoj u krupnim kapljama bio na čelu.

Stanka.

„I ti si zločinac, samo su tvoji instinkti sigurniji od mojih . . . Ti ne bi nikada počinio tako malen, neznatan zločin . . . Ti si od kova velikih zločinaca . . . Onako degenerirani, zločinački genij . . . Ti si Karlo dvanaesti! Da! baš Karlo dvanaesti!“

Zapao je u neko triumfalno uzbudjenje.

„Toliko sam razmišljao o zagonetki „Gordon“, ali sad sam ju riješio. Pogledaj samo Karla dvanaestoga! On odlazi iz svoje domovine, bog zna poradi čega i zašto, upleo se u rat s čitavom Evropom i sa svojih osam hiljada ljudi potukao je petdeset hiljada Rusa! Razumiješ li? Osam protiv pedeset tisuća?! Izlupao je Augusta jakoga i . . . i . . . he he . . ., dao se je od jednoga glupoga barbara, jednoga Mazeppe, namamiti u močvare, jer su mu se tako silno dopale njegove pripovijesti pod zvjezdanim nebom . . . Ha ha ha . . . siromašni estetičar! Zatim je otišao u Tursku i ondje je proveo pet godina . . . Sve to za volju jedne fikse ideje, — razumiješ

li? — za volju jedne fikse ideje, rekao sam, — digao se i odjašio iz Turske u Stralsund za ciglih četrnaest dana.... He he he... Zašto? Radšta? Njegova je čitava država mogla mirno propasti, a da se on ne bi ni brinuo za sve to. No njegove su se fikse ideje morale zadovoljiti...

Veliš, da sam izabrao loš primjer? Ne, ne... I ti si jedan od onakovih ljudi, jedan Aleksander Veliki, koji se je dao nazivati sinom božjim, pa je i sam posve ozbiljno vjerovao u svoje božansko porijetlo. Ti si Byron, koji je htio da postane kraljem Grčke...

Zašto to činite? Ha? To je baš ono veliko, što ne poznajete ono zašto, jer nemate nikakvih razloga. Zato i samo zato imadete svoju strašnu moć nad ljudima. Ja to volim, volim nad svu mjeru. Ja sam suzločinac; suzločinac, velim ti samosvijesno, suzločinac zbog ljubavi za tu mističnu, pustolovnu narav, koja se u vama očituje."

Odjednoć se nenadano nasmijao gadnim, zlobnim smijehom.

„Gledaj, gledaj: u tomu ste si svi slični: Karlo dvanaesti bio je bogobojazan čovjek, jedan, koji je nadasve ljubio pravednost, no za njega nije bilo većega užitka, nego ubijati, paliti i ljude spaljivati... On je bio jedan

ludi ubojica i palikuća. On je spaljivao kuće, spaljivao je žetvu na polju, pa nikada nije bio sretniji nego li onda, kad je iz Stralsunda pisao svojoj sestri, da je uništio nekoliko tisuća ljudi... Da li si ti kada vidio ono malo, šiljasto djevojačko lice? Baš tako kao u tebe!

Byron se rugao svijetu, sve je prezirao i ono što se na svijetu nalazi, ali je sam htio postati kraljem Grčke! A ti... ti... ti misliš da moraš razarati sve zbog neke tamne teorije. Ha, ha — kako sam sebi lažeš! Ti razaraš samo zato, što u sebi nosiš pakao mržnje, gadjenja i bljutavosti. Ne bljutavosti, jer ona uništava i razara energiju, nego mržnju — mržnju! Nikada nisam mislio, da jedan čovjek može ovako kao manijak mrziti..."

Odjednom je bacio čašu u kut, i stao pohlepno piti iz boce.

„Ti ne spadaš u današnje doba. Ovdje nema mjesta za tebe. U kojem drugom vremenu mogao bi postati kraljem, mogao bi potući Ruse, s trideset ljudi natjerati u bijeg tisuće Turaka, zatim u četrnaest dana prevaliti tisuću milja, spavati na valovima Frederikshalla i sanjati o bijelim noćima... Sada to ne možeš, pa se zato osvećuješ...

Da li si vidio njegov rukopis? Njegov: Karla dvanaestoga? Posve je sličan tvojemu. Pa znadeš li, da on nije nikada imao ženu, mislim tjelesno. Znadeš li to? Nisam siguran, da li si ti — Helu! Ha, ha, Helu! Bila je to neke vrsti mistična svadba — proistekla iz mozga. Onako neke vrsti ekstaza moždjana. A ja sam primjetio, da ti odjednoć zaspiš i isto se tako odjednoć probudiš, a da i ne znaš, da si spavao... Ti si jedini ludjak medju nama. Ti si onaj, koji bi mogao najvećim mirom ubiti bogatu gospodju, ali ne bi ni pod koju cijenu mogao dopustiti, da kanarinac skapa od gladi."

Gordon je nevoljko mrštio čelo.

„No, sada je dosta o tomu! Dosta je tog pijanog brbljanja. Sjedio sam ovdje čitav sat i slušao tvoje gluposti, sjedio sam posve mirno i strpljivo, ali sada mi je dosta!"

„Imadeš već dosta. Pa onda hodi do vraga!"

Ostap je lupao šakom po stolu.

„Zašto sjediš ovdje? Što još hoćeš? Sad me možeš strpati u kaznionu, ako hoćeš... Ha, ha, samo pokušaj! Romantičar je uvijek plemenit i nikada ne će učiniti nešto neplemenitoga, a ti, — Karlo dvanaesti, kralj novoga Siona, ti ćeš da denunciraš čovjeka, što

je umorio jedno nevino dijete? Ha ha ha... Irud je usmrtio tisuće djece, pa su ga zato crvi požderali . . ."

Odjednom je zašutio.

„Gordone, što misliš, da li se ono s crvima imade shvatiti slikovito? Uostalom ne želim te zadržavati..."

Legao je na otoman i zurio.

„Psihologija je nešto najglupljega na zemlji. No da..." Opet je ustao i sjeo. — „Sad bi mogli početi pametno govoriti. Dakle o poslovima, zar ne?"

Odjednom postade ozbiljan i ravnodušan.

„Proklamaciju je napisao Wronski?"

„Da."

„Držim, da je vrlo dobra."

„I ja." Gordon je zamišljeno pogladio svoju kosu.

„Tko ju raširuje?"

„Okonek."

„Nije li on prošle godine htio, da si prereže vrat?"

„Da."

„Zar si i njega ulovio?" Ostap je začudjeno pogledao Gordona... „Čestitam ti, jer ti se gdjekada moram diviti. Vidio sam ga prošle godine pijanog, držao sam, da ima

delirium, jer je vikao: „ja sam ja!" ... Odmah sam pomislio, to bi bilo nešto za tebe... No znadeš Gordone, to me zapravo vrlo malo zanima. Ta ti to razumiješ: Ja sam samo amateur — samo amateur..."

Ispraznio je bocu; odjednoć se šakom udario po čelu. Bio je neobično uzrujan.

„Gordone, reci," — sasvim mu se približio i zlobno nasmijao, — „reci mi samo: Nije li zapravo Okonek i Skobek ista osoba, koja je prošle godine zapalila tvoj štagalj? Famozni Skobek, koji je ustrijelio tvoga šumara! Ha ha ha... ta me je pripovijest zanimala, pa sam ju istraživao, i konačno doznao, da je u ono doba bio Skobek bolestan i slab... Uvijek mi se pričinjalo sumnjivim, da bi to Skobek bio učinio... Ha ha ha, kako ti se sada lice trza i kako u mene bulje tvoje oči..."

Ostap mu se još bliže primaknuo.

„Nisi li ti poduzeo neku malu promjenu osobe? Ha?"

Gordon se sabrao i tiho se smijao.

„Dobro si pogodio," rekao je nenadano. „Okonek je ustrijelio šumara, a Skobek je dva dana kašnije umro. Niko ne zna i niko ne će znati. Kad je ko mrtav, može mu se sve pod-

valiti. Ali to ne smeta. No Okonek je postao moj rob, moje pseto.

To mnogo znači za mene. Važno je i to, da se sve ono, što se sada dogadja, može upisati u račun Skobeku..."

Ostap je sve većim začudjenjem motrio Gordona.

„Još nikada nisi samnom govorio ovako otvoreno. Da li što namjeravaš svojom otvorenošću?"

„Ne! Ali držim, da sada mogu biti otvoren, razumiješ me, što mislim s time s a d a?"

Ostap ga je zlobno pogledao.

„I sad ćeš ti sa mrtvim Skobekom da zapališ Schnittlerovu tvornicu?"

Ostap se muklo nasmijao.

Gordon je odjednom problijedio, ali nije ništa rekao.

„Što? Zar to nije tvoja osnova? Ta ti si tako uzrujan. Zašto mi ne odgovaraš? Ne ćeš li i o toj osnovi sačuvati svoju otvorenost?"

Gordon se prezirno smijao.

„Bože, Gordone, ala si ti naivno dijete. Umorstvo, palež, to može izmisliti svaki sluga, ali zar još nisi došao na misao, da odgajaš čiste kulture kolerinih i tifuznih bacila? Ha? Još nisi? Jedno sredstvo fin de siécle...

Odista rafinirano sredstvo. Za nedjelju dana, pa je po cijeloj provinciji raširena pošast...“

Šaptao je, ali je odjednoć počeo lupkati nogom, usta su mu se micala, a čitavo mu je tijelo drhtalo.

Gordon je ustao. Jednu sekundu su se gledali.

„Sotono!“ siktao je Ostap.

„Ustrijelit ću te otvoreno na cesti, ako se samo usudiš usta otvoriti.“

Gordonu je udarila pjena na usta.

Jednu sekundu izgledalo je, kao da će jedan na drugoga navaliti. Ostap je udarao rukama po zraku.

Gordon se prvi svladao, pa je otišao, a da nije ni riječi rekao.

IX.

Prednja kućna vrata bila su zaključan, pa je morao izaći otraga i udariti putem preko velikoga vrta.

No jedva je bio išao nekoliko stotina koračaja, dobježao je Ostap za njim bez daha i grčevito ga uhvatio za ruku.

„Ne, ne!“ Ostap je udarao rukama. U tebe je snage. Kod tebe sam miran sad živim samo od tvoje snage. Preslab sam, a ti me možeš zaštititi. U strahu sam, a ti mi ga razgoniš... Hodi, hodi samo, ja ću krasti, ubijati, pljačkati, čitave ću pokrajine zaraziti bacilima...“

Više nije mogao govoriti, pa je samo besmisleno opetovao jedne te iste stavke.

Gordon ga je pogledao. Sav se bio preobrazio, lice mu se grčevito trzalo, a usta micala.

„Ne! Ja ne ću!“, rekao je konačno Gordon. „Dosta sam dugo slušao tvoje brblja-

rije. Ti se i previše trsiš, da me što više uvrijediš."

„Ne, Ne!" Ostap je udarao rukama. „Ne ću da te više vrijedjam, ali ti si za mene Aleksander Veliki, jedan Byron, ti si Karlo dvanaesti."

Gordon se nevoljko okrenuo i pošao. Ostap ga je silom zadržavao.

„Ne idi! Požalit ćeš. U meni je danas orkan straha, jedan orkan, kažem ti... He, he. — Znadeš li ti, što je vihor? Kad poput slame raznosi kuće, sela i drveća. Pokajat ćeš se... Vidiš li, ovo sam ponio za svaki slučaj..."

Pokazao je Gordonu revolver, ali su mu ruke tako drhtale, da mu je gotovo ispao iz ruku...

„Tri sam mjeseca pio. Neprestano pio. Mogu da učinim..."

Gordon ga je dugo gledao i vratio se s Ostapom, a da nije ni riječi progovorio.

Kad su opet sjedili u sobi, vidio je Gordon, da je Ostap bio kao preporodjen.

Lice mu je odavalo gotovo psečju poniznost. Oči su mu grozničavo gorile i naokolo lutale.

„Što hoćeš? Hoćeš li vina? Gledaj, evo tu su još tri boce. Da zovnem Katu? Čitavu

će noć pjevati, samo ako hoćeš... Ona te ljubi: rekla mi je, da će rado žrtvovati tri godine svoga života, samo da jednu noć s tobom prospava..."

„Ta prestani već s tim brbljanjem!"

Gordon je nevoljko pomaknuo stolac.

Ostap ga je začudjeno pogledao, a onda se odjednoć počeo dugo smijati.

Gordon je udarao prstima po stolu.

Ostap mu se sasvim primaknuo; odjednom je postao sasvim miran, te mu je napetom radoznalošću gledao u oči.

„Gordone, reci mi posve pošteno: Čemu sva ta tajinstvenost? Ta ja ti mogu mnogo koristiti... Dakle reci, nisi li zbilja na to mislio, da pobuniš tvorničke radnike, pa da njihovom pomoću razoriš polovicu grada?"

„Ne!"

„Zbilja ne? Ta to je upravo bajoslovno. ja to ne razumijem. Ta to je nešto takvoga, na što se mora s mjesta doći, ako se samo malo logično misli! Bajoslovno! Bajoslovno! Ta ti si na to mislio, da radnici ostanu bez posla..."

„A tko ti je to rekao, da hoću tvornicu požarom uništiti? Ni u snu nisam na to pomišljao."

Ostap ga je gledao najvećim začudjenjem.

„Dakle nisi na to mislio? Ta to je najvažnije? Što ćeš s ono malo novca? Koliko ćemo ugrabiti? Najviše petdeset tisuća maraka. Najveća je i glavna stvar posijati bunu, narod priučiti na male prevrate i na pljačkanje manjih dućana ... No najvažnije je razoriti respekt pred vlasništvom, narod poučiti, da si uzme i ne čeka dok mu se štogod dade ... Ha ha, ti sanjar, fantasta. Tvoja je teorija lijepa, vanredna, sjajna ... nikada od Katiline nije nijedan čovjek imao ljepše ideje, da se sakupe sva djeca sotone, pa da razaraju —, ali glavnu stvar, veliku glavnu stvar, da se najprije načine milijuni sotonske djece: tu si ti zaboravio. Spali Schnittlerovu tvornicu! Tisuće radnika izgubiti će svoj kruh. Pa gdje će sada usred zime naći posla? Tisuću besposlenih radnika, jednu tisuću nezaposlenih radnika!" ...

Ostap je gutao, oči su mu se sjale kao ugljen, na licu mu se stvarao fanatički triumf.

„Tisuću nezaposlenih radnika! To znači: Stotina će umrijeti od gladi, jedna stotina će postati prosjaci i vucibatine ... to nije interesantno. Stotina će postati lopovi ... Pazi! sad počinje interesantno. Stotinu radnica postati će prostitutke, pa će pomoću sifilisa zaraziti najmanje tisuću muškaraca ... Ali

svi — svi će pasti Sotoni. Puk uvijek pada Sotoni, kad nema nikakvoga rada ..."

Gordon je zamišljeno sjedio.

„Zapravo nisam na to ni pomišljao, da se poslužim narodom."

„Aha! Aha!" Evo sad imademo famoznoga kanarinca! Imademo ga!"

Ostap se gušio od hotimičnog smijeha.

„Iskukuljava se romantičar. Ti si Fourrier, Babeuf ... Ti imadeš samilosti za potlačene ... Ha ha ha! Ti zajedno s njima patiš! Tu je dakle kanarinac!"

„Tu nema ni govora o saučešću. Jedino ne bijaše u mojoj osnovi. Slabo mi koristi. Ovdje je premalo radnika."

Ostap je prodirao svojim pogledom u njegovu dušu.

„To je baš ono, što ja mislim. Ti misliš u velikom. Ti gradiš tlapnje. Operiraš s hiljadama, milijunima. I baš je to tlapnja, to je Karlo dvanaesti ... Ti se koristiš Okonekom: a čitav narod je glupi Okonek, pa možeš po miloj volji s njime upravljati."

Odjednom kao da se je Ostap umorio. Smalaksalo je njegovo oduševljenje. Bacio se na divan, pa je gledao pred sebe ravnodušno i rastreseno.

„Ti si bolestan čovjek,“ konačno je rekao. „Ti vidiš, kako trava raste, imadeš kolosalne ideje, a usto si nepraktičan poput djeteta.“

„Zar zbilja ne misliš prestati, da se baviš mojom osobom?“

Gordon je izgledao razdražen.

Ostap se uspravio i gledao ga uz zloban smijeh.

„Pa zar zbilja nisi na to pomišljao, da uzgajaš čiste kulture bacila? Odista ne? . . . No da, ostavimo to! Idi ti kući, idi! idi! Ja ću da smetam Katičine djevičanske snove. Idi, idi i nemoj zaboraviti, što sam ti rekao! He he he, ja ti stojim na usluzi, aranžirat ću ti baklјadu, kad bude tvornica spaljena, baklјadu s provalama i tomu slično . . . Ali misli na to, da si bolestan čovjek. Ti moraš sam sebi biti sumnjičav. U tebe je vanrednih ideja, tako primjerice, da se sva djeca sotone medju sobom ne poznaju, pa da ipak slijede jedan temeljni motiv ili još više, da ih sugestija jednoga uplete u zavjeru po čitavoj zemlji. Sve je to vrlo fino i psihološki, no ti si suviše bistrouman, pa previdjaš najjednostavnije . . . He he, he, najjednostavnije, najsublimatičnije i najelegantnije riješenje soci-

jalnog pitanja: uzgajajanje čistih kultura bacila kolere i tifusa!“

Gordon ga je dugo gledao i porugljivo se smijao.

„Što misliš? Što?“ Ostap se raspalio.

„Čuj Ostape, ova je noć bila za mene veoma poučna. Danas sam te bolje upoznao, nego za posljednjih dvanaest godina. Reci: Ono s tvornicom i nezaposlenjem radnika, izmislio si samo zato, da bilo na koji način obteretiš moju savjest s jednim zločinom? Kako?“

„K vragu, ala si oštrouman! Ta rekao sam, da čuješ, kako trava raste!“

Gordon se odjednoć uozbiljio, pa je zamišljeno motrio Ostapa.

„Uostalom tu si ideju dobio baš od mene, ili još više indirektno kroz letake, što si ih čitao u posljednje vrijeme.“

Ostap se vrlo uzrujao.

„Dakle si zbilja posve sam došao na tu ideju? Još prije, negoli sam i jednu riječ rekao?“

„Da, prije! Osnovu sam zamislio još u Londonu i podrobno ju razmislio. Mirno sam te slušao, jer sam bio radoznao, hoćeš li mi reći štogod nova, što sam možda pregledao.

Zdravstvuj! Budi sutra u šest sati poslije podne kod kuće. Posjetit će te Hartman."

„Tko?"

„Hartmann! On je inžinir u Schnittlerovoj tvornici. He he, vidiš, da pred tobom nemam nikakovih tajna . . ."

Ostap je šuteć hodao gore, dole.

„Da, ti, Gordone . . ." Stao je pred Gordonom. — „Ti si najveći zločinac, što sam ga ikad vidio. Ti si tako velik zločinac, da nisi čak ni lupež . . . Sada tek razumijem, zašto sam tako jak u tvojoj blizini: pred tvojim zločinstvom mogu se svi drugi sakriti . . . Ali ti lažeš, lažeš: ideja, da se sažge tvornica, da radnici ostanu bez kruha i da ih se ponuka, da opljačkaju grad, ta je ideja moja. Ti si bio iznenadjen i nisi nikad na to ni pomislio. Sutra, prekosutra izvest ćeš tu ideju, ali ona je m o j a! Razumiješ li? M o j a! Samo priznaj!"

Vikao je kao da je pobjesnio.

„Ukrao si mi moju ideju! Uvijek si hi od mene uzimao! A ja, smiješni idiota, morao sam biti tvoj sluga!"

Sasvim se zaboravio, glasno je vikao i bjesno udarao šakom po stolu.

Gordon ga je prezirno pogledao, zatim se gotovo radosno nasmijao i otišao.

Jedva je bio u vratima, bacio je Ostap za njim punu bocu. No već više nije imao dovoljno snage: boca je previsoko poletila i razbila se o zid.

X.

Napolju je padala kiša. Gordon je bio vrlo zadovoljan. Prokleti snijeg zadavao mu je mnogo brige. No sad će se ubrzo otopiti. Za dva dana . . .

Pogledao je na sat. Bila su skoro četiri sata. Još je mogao otići Hartmanu. Ali ne! To će Botko obaviti. On je uostalom bio veoma umoran.

Išao je bez misli, gotovo mehanički, a da se nije brinuo za kišu; no kad je došao kući i stupio u svoju radnu sobu, nije se ni svukao, nego se bacio, na smrt umoran, na krevet i odmah zaspao. Probudio se već za jedan sat, prošao je kroz nekoliko soba i unišao u mali kabinet.

„Botko!“

Nije bilo odgovora.

Gordon je napalio svijetlo.

Botko je spavao.

Trebalo je dosta vremena, dok ga je Gordon probudio.

„Čovjek bi mogao ispaliti top kraj tvoga uha, pa bi još dalje mirno spavao."

„Došao sam tek pred dva sata kući. Smrtno sam umoran."

„No?"

„Da, svuda sam bio."

„I?"

„I! Ta čekaj malo! Moram ustati, jer ću inače opet s mjesta zaspati."

Obukao je najnužnije odijelo.

„Moramo se požuriti, jer bi nam Wronski mogao još prije umrijeti. Uostalom on je u groznici, to doduše ništa ne smeta, jer to daje potrebiti fanatizam. Da, vidiš Gordone, sad ne smiješ dalje oklijevati. Wronski je važan, čitava gradska vijećnica mora izgoriti, jer će nam inače ući u trag. Prije svega knjige računa . . . a onda, sigurno su brojevi papirnatoga novca pomno pobilježeni."

„Da, da, to je glavna stvar."

„Zatim sam bio kod Hartmanna." Botko je govorio vrlo poslovno, te je napalio smotku. „On je najsigurniji. Dobro poznajem te ideologe. Oni su u stanju prosvirati jednome glavu onim istim mirom, kojim mije-

njaju novac . . . Oni ne poznaju savjesti, ni straha."

Gordon je zamišljeno gledao u pod.

„Glavno je, da vijećnica izgori do temelja, rekao je razmišljavajući. „Uostalom je to vanredno dobro sredstvo za propagandu. Za godinu dana izgorit će unaokolo sve državne zgrade. Dosad se nije tomu niko domislio. Bakunin je spaljivao samo javne isprave. Ja ću pako javne zgrade . . . Koga si još vidio?"

„Dugo sam govorio s Okonekom. On je neobično inteligentan za jednoga radnika. On izvrsno shvaća svoju stvar. Tvornički je puk strašno uzbudjen. Prilično je siguran: čim izgori tvornica, narod će u svom bjesnilu sve ostalo učiniti. Uostalom hlepe za osvetom protiv tvorničara, — kako se samo zove?"

„Schnittler."

„Da, Schnittler. Od toga valjanoga gospodina zanosila je polovica tvorničkih djevojaka. To je vrlo povoljno . . . Okonek imade još dvojicu mladića. Jedan je čak i studirao, pa je tek od nedavna ovdje. On tvrdi, da će njih trojica moći sve izvršiti."

„Da li je Okonek dobio posljednju proklamaciju?"

„On ju sad dijeli s Wronskijevim rodjakom."

Botko je napalio novu cigaretu.

„Što je zapravo sa Skobekom?" pitao je radoznalo.

„On je umro dva dana iza toga, kako je Okonek ustrijelio moga šumara. Sada leži u nekom zasutom tresetištu.

„Kako si mogao zatajiti njegovu smrt?"

„Bilo je dosta teško."

„Nisi li mu zbilja pomogao umrijeti?"

„Ne! Išlo je sâmo od sebe dosta brzo." Uostalom ležao je samo dva dana bolestan."

„Sada sigurno imade već dosta velik konto grijeha?" Botko se zadovoljno smijao.

„O da, on čini gotovo sve."

Obojica se srdačno nasmijaše.

„Raspisana je nagrada od tisuću maraka na njegovu glavu," — Gordon je bio neobično radostan. Prije tri dana vidio ga je jedan sluga u mojoj šumi. Kune se, da je to bio Sobek. Ha ha ha . . . Rekao sam mu neka podnese prijavu . . ."

Opet su se smijali. No Botko je odjednom postao ozbiljan.

„Ne bojiš li se za sebe? Misliš li, da ti se ne će moći ući u trag?"

„Ne . . . ne, držim da ne. Svi ti ljudi imadu po kojigod zločin, za koji znadem, pa moraju šutiti . . . Jedino Okonek! Tomu sluzi ne može se nikad vjerovati, dosta je inteligentan, ali bi se ipak mogao odati, previše brblja, jednoć je imao delirium".

Neko su vrijeme šutili.

„A kako je s Wronskim?" pitao je Botko i namrštio čelo. „Mogao bi u groznici sve izbrbljati."

„Misliš?"

„On u ostalom namjerava, da izgori u vili. Ne vjerujem u to, biti će to časoviti, histerički napad."

Gordon je šutio.

Botko kao da se odjednom uzrujao. Nemirno je hodao gore, dolje.

„Kako si inače zadovoljan?" pitao ga je Gordon.

„All right! No sada me ostavi, jer moram još štošta da promislim. Rano me probudi!"

TREĆI ODSJEK

ČIN

I.

Gradonačelnik je bio u najvećem stepenu uzrujanosti. Bez pomoći je lutao okolo, razbacivao papire, a s čela su mu padale krupne kaplje znoja.

Gordon je nastojao, da ga umiri.

„Ali ujače, ti se moraš sabrati. Upravo je smiješno, da te takva sitnica toliko uzrujava."

„Sitnice! Sitnice! Bože, da li si ti lud? To ti nazivaš sitnicama? Ta promisli, to je već peta proklamacija u ovom mjesecu. Peta! Jedna gora od druge. To je nešto nečuveno kod nas!"

„Ta moraš se naučiti na to. U ostalim se pokrajinama posve mirno primaju takove stvari. Ti odmah pomišljaš na revoluciju, umorstvo, razdiobu dobara. No, dragi ujače, ipak nije baš tako zlo . . ."

Gradonačelnik ga je sumnjivo pogledao.

„Misliš li, da zbilja nema opasnosti?“

„Opasnost. Za Boga! Tada bi odmah morali zatvoriti najmanje dva milijuna socijalista, anarhista i kako se svi zovu. A to se ne čini. Vlada ne smije da to učini. Ona mora da prizna svaku političku stranku, kao takovu, a svaka politička stranka imade slobodno pravo agitacije. Svakako ćeš morati postupati što većom strogošću . . .“

„Da! Zar ne?“

„Posve razumljivo! Ali to moraš učiniti na vlastitu ruku. Tražiti pomoć vlade, znači izdavati si svjedočbu siromaštva. Samo ne zvati vojsku, jer bi te to moglo stajati tvoga mjesta. Stvar ipak ne stoji tako zlo. U vladinim bi se krugovima reklo, da nisi dosta upućen. Pomisli samo! Vojsku! To znači izazvati opsadno stanje!“

Gradski načelnik je neodlučno hodao gore, dolje.

„Da, da. Ti imadeš pravo! Ne ću se pače latiti ni krajnjih sredstava. No ja sam sav zbunjen: Schnittler dolazi svaki dan ovamo i traži pomoć, jer mu se radnici bune . . . Gledaj samo! Opet jedno pismo od njega!“

Gordon je znalično čitao pismo.

„Držim, da je to nepristojan list. S time ti nemaš nikakvog posla! Ako se Schnittlerovi radnici bune i nisu zadovoljni, to je samo njegova vlastita krivnja. On je svinja. Uopće nije čovjek. Svaku djevojku, koja mu se svidi, dovede u svoj ured i obeščasti je. Sad je njegova stvar, da svoje radnike tako odgoji, da oni sve njegove svinjarije smatraju posve razumljivima. Ti bi se samo kompromitirao i izazvao još veće ogorčenje.“

Gradonačelnik je razrogačio oči.

„Tako? Tako? Dakle tako stoji stvar? Čuo sam mnogo o tomu, ali nisam htio vjerovati . . .“

Gordon se vrlo uzrujao.

„N j e g a bi trebao zatvoriti. On okužuje čitav grad. Sve što se ovdje dogadja i zadaje ti brige, imade se svesti na Schnittlerov neobuzdani upliv. On je sam svemu kriv, što ta nedostojna agitacija pada na tako plodno tlo.

„Da! To je sigurno tako! Dat ću mu pošteno po nosu. Upravo je nepristojno pisati mi onako prijeteće pismo.“

„Ako se još jednoć usudi, onda ću mu ja odgovoriti u tvoje ime.“

Gradski je načelnik bio upravo tronut.

„Ti si dao zatvoriti glavnoga vikača iz njegove tvornice?", pitao je Gordon poslije male stanke.

„Da. Zar to možda nije bilo dobro?"

„Da. Mislim tako. No nemoj se dati zavesti daljnjim koracima, koji bi još mogli pogoršati situaciju i stojati te tvoga mjesta. Imetka nemaš, a i ja sam bankrot najkašnje za godinu dana."

Gradonačelnik je nemirno hodao gore, dolje.

„Da, ti imadeš pravo! Kolike li sreće, što imam tebe! Pomisli, već sam htio pisati u Berlin po nekoliko vrsnih činovnika od političkoga redarstva..."

„No, onda bi se lijepo blamirao. Znadeš li kakov bi dobio odgovor? Znadeš li? Dakle čuj: Ako se načelnik jednoga grada od deset tisuća stanovnika rad nekoliko proklamacija tako uzruja, onda naprosto ne poznaje političkih prilika našega doba... To bi se moglo zlo svršiti."

„Da, da, sada dobro shvaćam. Sad ni sàm ne mogu da razumijem, da sam se mogao tako uzrujati, ali ta vječita pisma, anonimna pisma..."

Gordon se smijao.

„Bože, ala si ti ujače naivan! Ta to je najgluplja i najobičnija taktika na svijetu. Anarhiste to zovu: natjerati u strah. Znadeš li zašto anarhiste bacaju bombe? Ta samo zato, da natjeraju gradjanstvo u smrtni strah. Takvo sredstvo s prijetećim pismima tako je primjerice u Francuskoj već otrcano, da se već više niko na nj i ne osvrće. Predsjednik Francuske prima dnevno na stotine takovih pisama, pa ga ipak ne smeta, da bez pratnje šeta sam po ulicama..."

„Da, da, znam..." Gradski načelnik kao da se stidio zbog svoga znanja... „No ja sam tako nervozan i ne spavam..."

„Daj mi barem pokaži ta pisma!" Gordon je nehajno manuo rukom.

Gradonačelnik mu je dao čitav svežanj prijetećih pisama.

Gordon ih je sve pomno pregledao; odjednoć je zamišljeno namrštio čelo.

„Čudnovato, čudnovato," rekao je nekim tmurnim izražajem.

„Što je čudnovato?" Gradski se načelnik opet silno uplašio.

„Ovo pismo... Znaj, da sam pred tri mjeseca i ja dobio isto takovo pismo, baš kad mi je izgorio štagalj."

„Da, sjećam se."

„A sada eto želi zapaliti vijećnicu.“

„Šta? Šta misliš“

Gordon je sjedio zamišljen i igrao se s pismom, odjednoć je ustao, kao da mu je došla na um dobra misao.

„Što? Što misliš?“ Gradski se načelnik gotovo rasprsnuo od uzbudjenosti.

Gordon se lupio po čelu. Nešto malo afektirano, da je to i sam primijetio.

„Sad znadem. K vragu, da se nisam prije na to sjetio! Moj šumar, koga su prošle godine ustrijelili, takodjer je govorio o anonimnim pismima . . .“

„Ta što — što?“

„Zar još ne shvaćaš tko je pisao ta pisma?“

„Ne!“

„Naravno zvjerokradica Sobek!“

„No ja sam jučer primio vijest, da je već pobjegao preko granice.“

„Tada je on lukaviji, negoli mi svi. On nas pušta, neka mislimo, da je otišao, a kad tamo, možda sjedi ovdje u kakvoj jazbini. Štagalj mi je zapalio iz osvete, što sam ga prijavio kao ubojicu, a sad hoće da zapali vijećnicu, jer je zemaljsko savjetništvo raspisalo na njegovu glavu hiljadu maraka nagrade.“

Gradonačelnik je stajao otvorenih usta.

„To se slaže. Ali zašto se taj objšenjak anoncira?“

„To je baš njegova nečuveno drska bravura. To uostalom oni svi čine. Ta to je neki stari običaj.“

„Da, zbilja, da . . .“ I opet se je gradski načelnik zasramio rad svoga neznanja.

Gordon je zamišljeno stajao kraj stola.

„Taj lupež ima odvažnosti. No to je srčanost zdvojnosti. Ovaj put nam ne će umaknuti.“

Odjednoć je zašutio.

„Slušaj, ujače. Kad taj lupež piše, da će zapaliti zemaljsko savjetništvo, to sigurno misli na opatiju.“

„Zašto?“

„Što ovdje stanuje zemaljski savjetnik, a opatija je izvan grada.“

„Tako je! Ta naravno!“ Gradonačelnik si trljao čelo od uzrujanosti. „Ta to je posve naravno! Nije mi išlo u glavu, da bi se jedan čovjek usudio . . . Ta zemaljsko savjetništvo leži usred grada.“

„Htio te je dašto zaluditi, ali mu to ne će uspjeti.“

„Ne, ne! Opatiju ću dati stražiti po danu i po noći.“

„A imadeš li dovoljno činovnika? Morao bi čitavu opatiju nagusto zaposjesti stražama i to još danas. Sobek nikada ne zateže i ne oklijeva.“

„Ta naravno odmah!“

„No imadeš li dosta činovnika?“

„Sve ću ljude uzeti u pomoć. Tri podvornika gradske vijećnice, šest redarstvenih činovnika, to je devet. A to je dosta.“

„Da, to je dosta. Dašto da im moraš preporučiti najstrožu šutnju i učiniti kao najveću uredovnu tajnu, jer će se inače grad uzrujati.“

„Dašto, dašto!“

„Sad su tri sata. U sedam sati mogli bi otići. Ja sad moram ići . . .“

„Da, ti Gordone, posjeti me večeras na jednu partiju Whista.“

Gordon je razmišljavao.

„Hoću, hvala!“

No dodji malo ranije, tako oko osam.“

„Dobro.“

„I ne moj zaboraviti sa sobom ponijeti kartašku sreću.“

„Ne ću, ne ću . . .“

II.

Kad je Gordon stupio u koridor, opazio je staroga Ostapa s mnogim spisima pod pazuhom. On je bio tako zadubljen u mislima, da nije ni primijetio Gordona.

On kao da je u sebi dalje računao, mislio je Gordon, pa je pritom osjetio neugodan osjećaj. Srce mu je brže tuklo.

Na ulici se je osvrtao. Na suprotnom pločniku polagano je stupao Botko.

Neka ga vrag prepozna u toj bradi! Gordon se zadovoljno smijao.

Brzo su izmijenili poglede. Gordon je išao naprijed. Botko ga je slijedio u priličnoj udaljenosti.

U središtu grada bio je perivoj. Gordon je unišao u perivoj. Počelo se smračivati. U perivoju nije bilo ni žive duše. Gordon je pošao do kraja i opet se vratio natrag. U sredini je sreo Botka.

„U jedanaest sati možeš početi s tvornicom," šaptao je Gordon. „Nastoj, da te se po mogućnosti vidi na mnogim mjestima. Ponajprije otidji k Huthu. Opij Katicu. Tada joj se može napuniti glavu najnevjerojatnijim sugestijama."

Rastali su se.

Tek što je Gordon izišao iz perivoja, sukobio se s nekim mladim svećenikom.

U sebi se je smijao.

„O, gospodin svećenik!"

„Dobro večer, gosp. Gordon!"

Pružili su si ruke.

„Da li ste već čuli, da u Schnittlerovoj tvornici sve vrije i kipi?"

Gordon je slegnuo ramenima.

„Tomu je sam Schnittler kriv. Veoma loše postupa s radnicima, a osim toga ih još i demoralizira. Polovica nezakonite djece, što ste ih krstili, njegova su. Trebalo bi zatvoriti toga čovjeka. Njegova je tvornica postala vulkanom, koji može svaki čas početi djelovati."

Svećenik je turobno gledao pred sebe.

„To je božja ruka! U čitavom svom životu nisam vidio toliko moralne truleži, kao upravo ovdje..."

„Da, nažalost..." Gordon se pričinjao vrlo tužnim. — „Puk se povadja za lošim primjerima odozgo. Ne prodje nijedna sedmica bez kakvog društvenog skandala. A propos: Da li ste čitali posljednju proklamaciju? Vidio sam ju kod ujaka. Strašno!"

„Sam ju je antikrst pisao. Samo je antikrst došao u ime Spasiteljevo, da nahuška narod na nasilja."

„Da, vrlo je zlo," rekao je Gordon.

„No sad više ne ću imatti nikakovih obzira!" Svećenik je fanatično govorio. „Javno ću s propovjedaonice žigosati kužne špilje, u kojima Sotona slavi svoje orgije. Ovdje — unaokolo: tu zlatnu mladež!"

Zašutio je, nije mogao da govori od uzrujanosti.

„Danas ćemo se sigurno vidjeti kod ujaka," pitao je Gordon.

„Da, baš sam i ja dobio pozivnicu."

„Onda, do vidova!"

Srdačno su si stisnuli ruke.

Gordon se vrlo uozbiljio. Smrzavalo se, a neugodan vjetar duvao mu je u lice.

Kolike li sreće, da je nestalo snijega! mislio je u sebi.

A sad bi morao ići k Wronskomu.

Dušu mu je ispunio osjećaj straha i samilosti. No on se nije na to osvrtao.

Wronski mora i tako umrijeti. Posve je svejedno.

Pošao je poprijeko preko trga. Osjećao se osamljen i ostavljen.

Mislio je na Ostapa. Zašto ga taj čovjek tako užasno mrzi?

Ta ga je misao bolila. Posve mehanički pogledao je gore prama Helinom stanu.

Bio je taman.

Žalosno se nasmijao.

Kad je zašao u malu uličicu, koja vodi do Wronskovoga stana, osjećao je neku užasnu tjeskobu. Bio je sav kao ukočen. Osjećaj neizrecive tuge upijao se poput otrova u svaki njegov živac.

Otišao je gore i unišao i nečekajuć odgovora na svoje kucanje.

Wronski mu je došao u susret. Lice mu je bilo kao preobraženo, otkako ga je Gordon posljednji put vidio. Gordon se začudio. Nije si mogao zamisliti, kako se za nekoliko dana može lice tako preobraziti.

Inače se Wronski pričinjao sabranim.

„No Stjepane?"

Gordon ga je gledao ispitujućim pogledom.

„Da?"

„Jeste li spremni?"

„Da."

„Dakle danas!"

„Danas?"

Wronski je i nehotice ustuknuo i zadrhtao.

„Danas?!" opetovao je bezglasno.

„Da. Danas. Niste li sposobni za to?" pitao ga je Gordon i gledao ga smiješeći se.

Wronski se teškom mukom sabrao.

„Da. Naravno . . . Tek je došlo tako neočekivano . . . Ja — ja nisam nekoliko noći spavao . . . veoma sam nervozan . . ."

Kašljao je.

„Dakle danas," govorio je Gordon uvjerljivo i sigurno, — gotovo strogo. „U deset sati morat ćete se dati zaključati i onda čekati, dok ne čujete da zvone crkvena zvona."

Wronski se tresao kao list topole. Nije mogao stajati, pa bi bio gotovo pao, da ga nije Gordon podupro.

„Bojite li se?" pitao ga je Gordon izrazom najvećeg začudjenja.

Wronski nije odgovorio. Rukama si je pokrio lice, ali su mu se ruke tako tresle, da mu je glava kolebala tamo i amo.

Gordon je postao vrlo nemiran.

„A što vam je?“ šaptao je uzrujanim glasom.

Wronski se trgnuo, zbunjeno se ogledao i neko vrijeme zagledao u Gordona. Usta su mu se žestoko micala i razvlačila, ali nije mogao ni riječi reći.

„Ne mogu!“, konačno je teškom mukom izustio.

Gordon se trgnuo. Bilo mu je, kao da se njegova čitava osnova nad njim survala i pod sobom ga pokopala.

Pažljivo je pogledao Wronskoga.

„No, ako mislite, da nemate dovoljno srčanosti za to, tada...“

„Ne govorite dalje,“ odjednoč je viknuo Wronski, „ne govorite!“

„Oprostite, stvar je preozbiljna, dragi moj Wronski...“

Gordona je stajalo dosta muke, da svlada jako drhtanje.

„Veoma ozbiljna! Na njoj je zamišljena čitava osnova.“

Wronski je hodao okolo kao u groznici.

„Ta primirite se, ne uzrujavajte se toliko... Uostalom ostavimo to!“

Gordon se spremio, da ode.

Wronski je skočio k njemu.

„Učinit ću! Učinit ću! Samo govorite

samnom... Govorite... Došlo je to samo u času, kad ste mi rekli neočekivano: Danas!... Bilo mi je, kao da me je grom ošinuo. Sada se osvješćujem... Nešto je drugo u meni, što je reklo, taj ne...“

„Ne, Wronski, ja nemam vremena. Ja ne mogu riskirati, da vi u odlučnom momentu radite „ne“...“

Wronski je šutio. Činilo se da će podivljati. Na usta mu je udarila pjena.

Gordon ga je pogledao nemirno i začudjeno.

„Ako ja... ja...“ Glas je Wronskoga tako drhtao, da su se jedva mogle razumjeti riječi: „ako kažem, da ću učiniti, tada, — — tada ću učiniti!“

„Čujte Stjepane, ako vi ne biste mogli učiniti,“ — Gordon je govorio veoma blago, — „tada ću to sam učiniti... samo se ne uzrujavajte. Ta ja vam sasvim mirno govorim. Naprotiv ne ću vam ni zamjeriti.“

„Dosta o tomu! Ja ću učiniti!“

Wronskijeve su oči plamtile.

„Wronski, da li imadete čaja? Imadem još vremena do sedam, sedam i pol sati, rado bi sjedio kod vas i s vama razgovarao.“

„Hoćete li?“ Wronski je lako odahnuo. „To je dobro, vrlo dobro,“ rekao mu je.

„Vidite, ja sam opet onaj stari. Naprosto ne razumijem tu momentanu slabost. Tako dugo nisam spavao, a i Pola je bolesna . . .“

„Zar je Pola bolesna?“

„Da, silno se je prehladila, no nije tako zlo . . . I meni je mnogo bolje . . . He he . . . Naravno, jer se smrzava. No zato se ipak ne dam time zavarati. Ipak moram umrijeti.“

Gordon ga je dugo gledao.

„Čujte Stjepane, danas vi niste jedini, koji će raditi . . . Nešto će se dogoditi, tako da će sva zvona zvoniti . . . Vani iza grada . . . Svi će ljudi biti vani . . . Čitav grad . . .“

Wronski ga je slušao. Nešto ga je vrlo olakšavalo.

„Ja vam se kunem, da ne će ni sjenka sumnje pasti na vas . . . Uostalom, ja ću vas čekati iza mosta.“

Wronskoga je prožeo osjećaj najdublje zahvalnosti. Uhvatio je Gordonovu ruku i čvrsto ju stisnuo.

„Danas nemate groznice,“ rekao je Gordon. „I ne kašljete više.“

„Ne, ne . . . Uzeo sam vrlo mnogo kreozota. . . . Ni groznice nemam. Ne, ne . . . .“ Wronski se sav sjao.

„No to će biti iluminacija. To je bilo samo onako, što mi je nestalo srčanosti. Prije nekoliko dana učinio sam pokus, koji nije uspio . . . No tada sam imao jaku groznicu. Valjda ne sumnjate u mene?“

„Ne Wronski, tek sam na čas posumnjao, ali sam znao, da ni sami ne mislite tako.“

Wronski se počeo sav trzati. Uda su mu drhtala, kao da je svako svoj posebni organizam.

Gordon ga je usplahireno motrio.

„Imade te li konjaka?“

„Da, da . . .“

Pili su iz punih čaša.

Wronski se opet umirio.

„Sve sam tako udesio, da vas se ne bude moglo uloviti,“ rekao mu je Gordon. „Ne će vam ispasti ni jedna vlas sa glave.“

„Dobro, dobro . . . ali me morate čekati! Moram osjećati, da ste vani . . . Moram vas osjećati; razumijete li?“

„Da.“

Neko su vrijeme šutili.

Wronski kao dao je odjednoć zapao u apatiju.

Gordon ga je opet nemirno pogledavao.

„Da li još mislite na vilu?“ pitao je.

„Vilu?“

Wronski ga je pogledao, kao da se probudio odasna.

„Da, vilu.“

„Ah da! Naravno. Jučer sam sve pripravio. Sve sam priredio s mojim tetkom. Sve je uredjeno. Svijetla, svijetla bi trebao. Stari bi se Goethe veoma obradovao.“

Odjednoć se je stresao kao u groznici.

„Što vam je?“

„Ne, ništa! Prošlo je.“ Gotovo se na silu sabrao. „Vidite, danas je samnom bolje, ali ju osjećam kako dolazi sve bliže i bliže. Nikada ju nisam tako osjećao.“

„Koga?“

„Smrt! Smrt! Već osjećam smrad svoje lješine i vidim kako trunem.“

Kao da mu se povećao smrtni strah.

„A danas posljednja radost.... Više puta zaboravim na nekoliko časaka, da ću umrijeti, a onda se opet prestrašim, da bi moglo ovo ili ono škoditi. No meni ne može već ništa više škoditi...“

Srušio se je na stolac.

„Čovjek nije normalan, kad znade, da mora umrijeti,“ rekao je uz tihi, bolni smiješak.

„Mogu li vidjeti vašu sestru?“

„Ne, ne, ona spava. Pustite jadnu kokoš. .... da kokoš. Da li ste vidjeli bolesnu kokošku? Užasna je! Čovjeku bi srce puklo... A ona je bolesna. Držim da je Hela Mizersak imala na nju strašan upliv.Ništa ne govori i odjednoć je tako izmršavila...“

Wronski je počeo grčevito jecati, ali samo na čas.

„Ja ju ljubim,“ rekao je i pogledao Gordona uz dječji, drhtavi smijeh.

Gordon je iznova osjećao beskrajnu osamljenost i tugu, ali se je sabrao i iskapio čašu.

„Ala je u vas jak konjak,“ rekao mu je.

„Da, što ne? Nabavlja mi ga moj tetak.“

Odjednoć su zapali u vrlo veselo raspoloženje. Posve iznenada.

„Moj je tetak naime za razdiobu dobara.“ Srdačno su se smijali.

„Spretan je kao mačka, pa se može uzverati i na zid.“

I opet su se smijali poradi te šale.

„On lijepi letake po javnim zgradama,“ — Wronski se sjao od radosti...‘ ‘Jučer su ga mal ne ulovili. Potrčao je, što je brže mogao. A za njim jedan redarstvenik. U to se moj tetak odjednoć prignuo k zemlji, a redarstvenik je pao preko njega i ispružio se

koliko je dug na pločnik, kao da ga je izbacio iz topa."

Tako su se smijali, da je Wronski jedva mogao dalje govoriti.

„Svu si je kožu oderao na kamenju."

„Nisu li ga prepoznali?"

„Ta jedva se znade, da uopće i živi. On živi posve povučeno. Uostalom ja ga očekujem, mora mi donijeti posljednju odluku."

„Što, zar zbilja nije moguće sada vidjeti Polu?", pitao je Gordon nenadano.

„Ne, ne ... sada ne ... ona spava."

Odjednoć su se polagano otvorila vrata: unišao je dječak od sedam godina, stao je kraj peći i obadvojicu promatrao.

„A ko je to?", pitao je Gordon.

Wronskomu je bilo neugodno.

„Našao sam ga prije nekoliko mjeseci ... Majka mu je umrla, a otac ga je slao, da prosi ..."

Gordon je pomislio na kanarinca. Postao je nemiran. Ni sam nije znao, zašto. Zar Ostap zbilja ima pravo?

Ustao je.

„Dakle, do vidova, Stjepane ... nakon čina ..."

Nasmijao se, izvadio je iz džepa jedan zlatnik i dao ga dječaku.

„Vi ljubite djecu?" pitao ga je Wronski.

„Da. Vrlo. Rado bi imao djece ... Pozdravite mi Polu ... I ..." — polagano je šaptao — „samo ne mojte zaboraviti, da morate čekati, dok ne zazvone crkvena zvona ..."

„Neću! Neću!"

III.

No jedva što je Gordon izišao na vrata, nanovo je Wronskoga zahvatio strašan nemir.

Pokušao je, da se rastrese, igrao se i govorio s dječakom, ali sve to nije ništa koristilo.

Konačno ga je počela uznemirivati dječakova prisutnost. On je morao biti sam, morao je da se sam sa sobom porazgovori. Rekao je dječaku, da ode.

Legao je na krevet.

Bio je u strahu, da ne zapadne u grozničave sne, pa je uru budilicu namjestio na devet sati.

Kad bi me samo mogla izbuditi iz smrti, mislio je i smijao se. Zatim je mislio, kakva li će to biti iluminacija! Šteta, što mu danas nije rodjendan. Šteta! No dobro je, da će Gordon ondje biti: čim ga osjeti kraj sebe, sve će biti dobro... Vidio je samoga sebe,

kako se oprezno šulja Gordonu, spazio je Gordona, gdje ga motri začudjenim pogledom: srce mu se širilo.

No opet je iznova počeo drhtati. Bio je sav začaran.

Odkuda samo ta prokleta drhtavica? Ta mislio sam na nešto posve treće.... No! Treba samo mirno ležati, pa će sve proći..

Ono nije prolazilo, nego je bivalo još gorje.

Ta to nije bio strah! Ni najmanje. Još jučer je drhtao od radosti, kad je pomišljao na veličajnu iluminaciju... Trebao bi tek da se opet domogne svoje mržnje!

Točno je prošao sav svoj život, godinu za godinom, godine najveće bijede, gladi i oskudice; pomišljao je na brojna poniživanja, kojima se morao izlagati, kad je morao prosjačiti za životno uzdržanje Pole i za sebe... Pomišljao je na beskrajnu bijedu i ogavnost oko sebe, bjesnio je, ali ove jučerašnje mržnje nije opet smogao!

No! Tada ću se poučiti, da je opet stečem! rekao je ljutito. Već ću si pribaviti potrebitu mržnju!

Pljunuo je — preko sebe samoga!

Ta svinjarija! On, koji je bio ponižavan, šiban riječima i pogledima, i sada ne osjeća

ni mržnje! Taj bešćutni propalica, što je bio He, he, he... — Čemu samo to smiješno brbljanje? Zašto bi se uopće trebao pripravljati; on hoće i on naprosto mora učiniti!

Bio je sam na sebe tako bijesan, da se je teškom mukom suzdržao, a da se ne bije sam u lice.

Kako to samo ovdje sjedi! Sav slomljen i razoren. A prije toga ono što tepa i izdiše: „Ja ne mogu!"

Nije smio dalje ni misliti. Uostalom je kašalj odvratio njegovu pažnju.

A sada već više ni riječi!

Sam je u sebi vikao.

Medjutim bilo je već i prekasno za razmišljavanje. Zlobno se je cerio sam nad sobom. Prekasno. Ni sam nije znao, zašto je bilo prekasno; za to nije bilo nikakvog razloga. Sad mora naprosto učiniti, pa makar mu srce skočilo iz grudi....

Ustao je, pio i opet legao.

Odjednoć nije više osjećao straha. Bio je sretan, što više nije trebao da misli na svoj čin. Zaključak je bio čvrst. Pa zašto još dalje misliti?

No upravo je čudnovato, da je punih četrnaest dana bio odlučan, da nešto izvrši, a

a sad je odjednom u posljednji čas počeo kolebati....

To je bila ona kukavna psečja narav, koju je u njemu proizvelo siromašvo i poniženje... Poniženje, što ga je morao snašati poradi Pole. Zar da pusti Polu da izgladni?

Velika je glavna stvar, rekao je sam sebi, da se stvori jedna odluka i da ta odluka bude tako snažna, da uzmogne čovjeka dići visoko u zrak... Pomišljao je na čarobnika Simona Magusa, koji je takodjer mogao lebditi u zraku. Pa zašto ne?

Ta jasno se osjećam kao dvostruki čovjek, dva posve razlučena i različna čovjeka, kao što je nebo daleko od zemlje. Pa zašto ne bi ovaj čovjek, koji je stvorio odluku, mogao nositi onoga drugoga, koji drhće od straha? Jedan od te dvojice ljudi, dašto da je Gordonova volja, Gordonova zapovijed: no to je sasvim svejedno.

Ležao je na krevetu. I opet se prestrašio. Pričinilo mu se, kao da mu od vremena na vrijeme zastaje krv u žilama i nakon zastoja opet nalazi svoj prijašnji tok. No to ga nije bogzna kako uznemirivalo, ta već je bio priučen tomu.

Slušao je tik-takanje ure, pa se srdio, što mu se udarci nisu pričinjali dosta redoviti, naprezao se, da točno konstatira, da to nije tek slučaj, pa je opet zapao u apatiju.

Odjednom mu je sinula vanredna ideja.

A što, ako on ne bi bio u stanju, da ostane? kad ne bi bio u stanju otići iz sobe, a ni došuljati se preko ceste do vijećnice?...

Učinilo mu se, kao da odista nije u stanju. Očajno se borio sam sa sobom, uda su mu bila ukočena. Osjećao je, kao da su mu noge uzete. Nije mogao ni ruke podići. Strop sobe kao da se sve više spuštao nad njega, pa je postao kao kakva tekuća masa kovine, koja se talasala ovamo, onamo i formirala se u golemu kruglju, koja je odjednom sunula u vis kao u zamahu, da se uzmogne što većom snagom na njega survati i zdrobiti ga.

„O gluposti!“ viknuo je. „Ta to je samo groznica.“

Prezirno se smijao.

Ali nije smio ležati. Morao je ustati i probuditi Polu... Ali tko mu je uopće rekao, da ona spava? Od kuda mu samo ta fiksa ideja, da ona spava? Naravno da ne spava...

No on je i dalje ležao, pa je u isti mah zaboravio, da je htio k njoj otići.

Okrenuo se k zidu, zid je bio mokar.

Aha! gljivice!

Pomno je promatrao ostali zid.

Čitava četvrtina zida bila je pljesniva. Za mjesec dana proširit će se gljivice i preko ruba tapeta, a mjesec dana kašnje bit će već do....

Uplašeno se uspravio.

„A, ti si Franjo."

Franjo je oprezno zatvorio vrata.

„Ta valjda ne će niko doći?"

„Ne će!"

Franjo se sasvim prikučio Wronskome i šaptao mu:

„Sve je u najljepšem redu. Morat ćeš unići kroz vrata zimskoga vrta. Vrtljar je s kočijašom u svatovima. Jedino je ovdje Ulicha. Možeš se vratiti kroz vrata verande. Ja ću te čekati i sve ću ti točno pokazati."

„Dobro, dobro!" rekao je Wronski sasvim apatično.

„Hoćeš li zbilja učiniti?" šaptao je Franjo nepovjerljivo.

Wronski se razljutio i bijesno pogledao Franju, ali nije rekao ni riječi.

„Ne... ta nemoj biti tako ljut, — samo sam mislio... Uostalom to je prava igrarija."

„Kako je s letacima?"

Franjo je mljasnuo jezikom i smijao se.

„Sad ću ih priljepiti na crkveni toranj... Imadeš li štogod piti?"

„Da!"

Wronski ga je malo zatim srdito pogledao.

„Upravo nevjerojatno, kako ovako zeleno derište znade piti!"

Franjo se uvrijedio.

„Rado bi znao, što bi ti počeo bez tog zelenog derišćeta. Ta jedva se možeš vući! No daj mi kakvi pokrivač ili što sličnoga, jer se smrzavam... Kad je bilo snijega, padao je unutra, pa je pod bio mokar, a sad je smrznut. Moglo bi se po njemu klizati..."

„Nemoj tako bezobrazno lagati!"

„Stjepane, danas si tako drzak. Sigurno ti se opet miješa u glavi..... No, ne zamjeri. Ta mi se znamo... Ali ako ti ne možeš da učiniš, učinit ću ja sam. Čekat ću te do jedan sat. A onda ću sam učiniti. Do vidova!"

„Hodi k vragu!" vikao je za njim Wronski.

Zamišljen je stajao u sobi. Nije znao kako je dugo ovako stajao. Nije se mogao sjetiti, ni da je na štogod mislio.

Ogledao se, pošao je u kuhinju i prisluškivao, zatim je oprezno otvorio vrata i unišao.

Pola nije spavala.

Sjedila je u krevetu i zurila u Stjepana.

„Pola, kako ti je?“

„O, bolje, bolje ... Samo želim mira ... Ostavi me u miru Stjepane!“

Pogledala ga je molećim pogledom.

„Da, da ... Ali čuj, ja moram otići ... Nemoj se uznemiriti ... Vratit ću se za sat, dva.“

„Ti ćeš da odeš? U noći?“

„Ne, ne ... samo preko ulice. Došao je jedan drug i poslao po mene. On je u svratištu na trgu ...“

Mehanički je sjeo i grozničavo ju gledao.

„Pola, što ti je? Zašto si tako žalosna?“

Ona nije odgovorila.

„Hoćeš li i možeš li mi reći?“

„Ne pitaj! Ne pitaj!“

„Je li Gordon?“ pitao je drhćući.

„Što, što misliš?“ pogledala ga je prestrašena.

„Zar me ne razumiješ?“

„Ne!“

On je opet sjeo, uhvatio ju je za ruke, dragao ih i milovao, pa je ustao i ne rekavši riječi, otišao.

Na stubama se mehanički dotaknuo svojih džepova.

„Za Boga ta ja nemam žigica!“

Vratio se i opet dugo stajao usred sobe.

Prestrašio se.

Podjem li i dalje ovako, bit ću zatvoren još prije, nego li stignem do vijećnice, mislio je u svojoj zdvojnosti. Sad moram napeti sve svoje sile i stražiti nad samim sobom.

Bio je vrlo zaposlen i dugo je nepotrebno tražio žigice, pa mu se pričinilo, kao da je sretno prebrodio nekoliko zaprijeka. Žigice je u džep, pa se najtočnije uvjerio, da mu džepovi nemaju luknje, zatim je htio utrnuti svjetiljku, ali je dugo razmišljavao, premda nije znao, zašto da ju ne ugasi, i otišao je.

Tek mnogo kašnje sjetio se bolno, da je zaboravio zaključati vrata.

IV.

„Moj Bože, moj Bože, ta kako to izgledaš?“

Hela se uspravila, ali je opet morala leći. Izgledala je vrlo bolesna.

Ostap se htio smijati, ali mu se smijeh zaledio na usnama, a lice mu se zateglo u neku bolnu grimasu.

„Kako si shrvan!“ uzdahnula je. „Ta kako to izgledaš?“

„Hela, vrlo sam ti zahvalan. Mislio sam, da me ne ćeš htjeti ni primiti, a kad tamo, ti imadeš još samnom i samilosti.“

Ona mu nije odgovorila. Zavladala je duga šutnja.

Ostap je nervozno griskao cigaretu. A onda ju je odjednom posve mirno pogledao.

„Sjećaš li se, Hela?“ Govorio je promuklo i vrlo tiho. „Sjećaš li se doba, kad te još nije posjetio taj Belzebub, Gordon? Ti me nisi ljubila, ali si se prijatno osjećala

u mojoj blizini. Tražila si zaštite kod mene i dao sam ti je. Bila si i ponosna: osjećala si, da me spasavaš od propasti, pa te je to samu učinilo jakom i manje očajnom. Sjećaš li se toga?“

Ona se obim rukama uhvatila za glavu.

„Ne govori o tom! Ne govori. Dat ću ti čitavo moje srce, ako bi ti to pomoglo, ali taj čovjek me je uništio i dušu mi razderao. Ja krvarim, krvarim! Ne mogu ni na što drugo misliti, nemam nikakvih drugih osjećaja, ja . . . ja . . .“

Počela je jecati.

Ostap je nije nikada prije vidio plakati.

„Ostape, zašto si došao k meni, zašto? Zašto baš k meni?“

Pogledala ga je jecajuć.

On nije odgovorio. Najvećom jasnoćom gledao je razaranje na njezinom licu. Oči su joj bile duboko upale, a ona sama je strašno izmršavila . . . Sve je zaboravio, pa je formalno studirao to propalo lice . . . Kako bol može da razorno djeluje u sirotom ljudskom licu!

„Zašto si mi došao?“ ponovno ga je upitala i uhvatila za ruke.

On je razmišljao, ali nije bio u stanju, da sabere svoje misli.

Prodrmala ga je.

„Ostape, što ti je? Za Boga, što ti je?“

On ju je očajno pogledao i opet je počeo tiho govoriti.

„Ondje, dolje, u bludilištu, došla mi je misao, da bi me ti konačno ipak mogla spasiti. Mislim, ne, razmišljao sam o tomu, da smo mi obadvoje najnesretniji, da smo obadvoje . . .“

Odjednom je zašutio.

„Ali to ne ide,“ rekao je odmah zatim. „Sad uvidjam, da to ne ide . . .“

Njene su se usne trzale i otvorila ih je, kao da želi nešto reći, ali nije mogla.

Iznova je počela jecati, pa je trebalo dosta vremena, dok se smirila.

„A što sad?“, nenadano je zapitala.

„Što sada?“ zamišljeno je on ponovio i nasmijao se usiljenim smijehom.

„Ti, Ostape!“ Ustala je i pograbila ga za pleća: „Gledaj . . . Ti valjda ne ćeš . . .“

On je zario glavu u obadvije ruke.

Ona ga je drmala.

„Ostape!“

Pogledao ju je i nasmijao se.

„Hela, ja te ljubim. Nikada te nisam toliko ljubio, kao sada. Sve sam zaboravio. Ni na što ne mislim. Vidim te samo u svetoj veličini boli i očaja. Ti si u meni, nosim te u srcu mome, očišćenu od svih tvojih odnošaja, ali sam sada, s a d odjednom razumio, da sam se varao, kad sam mislio, da bi mi jedno uz drugo mogli da nadjemo mir."

„Ne! Ne! Zar ne — nije li istina?"

„O — ja ne znam, čiji je očaj veći, moj ili tvoj?"

On je ustao i kleknuo uz nju, uhvatio ju je za ruke i ljubio ih dugo . . . dugo . . .

„U ime moga velikoga zločina odrješavam te od svih krivnja!" rekao je iznenada gotovo ludjački i svečano.

No u času, kao da se osvijestio, naglo je ustao i ne pogledavši je, otišao je iz sobe.

Ona je bila sva omamljena.

„Ostape! Ostape!" viknula je i poletila za njim.

No on je već bio na ulici.

V.

Kad je stigao kući, počeo je u grozničavoj uzrujanosti hodati gore i dolje.

U njegovoj je duši vladala tama. Od užasnoga očaja bilo mu je da poludi. Srce mu je snažno i neredovito udaralo.

Uslijed prokletog prevelikog užitka razorio sam si srce!

Zlobno se nasmijao i legao na divan.

Nešto malo alkohola, pa će sve biti u redu.

Pio je iz boce. Nije mogao razumjeti, zašto nije mogao trebati čaše. Čudnovato, da je sad uvijek morao piti iz boce.

To sve spada u psihologiju djece Sotone. Prezirno se smiješio.

Od alkohola je postao pospan. Ne! Zapravo ne alkohol, nego orgije, orgije, prijatelju Horacije! Dvije besnene noći u perverznom zagrljaju Katice! Hu, kako sam umoran! . . . Kao da su mi kosti izlomljene!

No, poštovani gospodine Ostape posthumus, pusti me sad u miru. Dobri tatica hoće da spava ...

Ali nije mogao spavati. Nikako ne.

To dalje nije zlo. Alkoholičari znadu odjednoć, u jednom hipu zaspati, baš kao Aleksander Veliki, Byron ili Gordon ...

On se zlobno hihotao.

Da li je Karlo dvanaesti bio alkoholičar? Ha ha ha — a mistični Skobek, idealni Skobek koga već godinu dana ždere zemlja?! Ha ha ha ... Svaka čast kralju Siona! Skobek je dobar ... Bit će novaca. Zato bi mogli sažgati deset gradova. Bravo Gordone! Moje tijelo i dušu tebi sam zapisao, služim ti radosno, radosno he he he ...

Odjednom se vidio kod Katice u Huthovom lokalu ... Katice! To je bio najdivniji čovjek, što ga je ikada vidio ...

„Dodji dolje, Madona Terezijo!“ ...

Ha ha ha! Ona natkriljuje sama sebe u prostoti ... Napisati filozofiju o obscenoj nevinosti, to bi nešto bilo ...

Ostap se ludo smijao, teško se digao, ostao je neko vrijeme sjediti, te je dugo buljio preda se i odjednom pao u težak san bez sanja.

Odjednom se probudio i zapalio žigicu. Spavao je preko jedan sat. Opet je legao. Bio je strašno umoran. Boljela ga je glava. Činilo mu se, što više upravo je osjećao, kako mu se mozag rastvara u jednu masu.

Ta mu se ideja pričinjala vrlo duhovitom.

Ponovno je zapao u tmurne misli. Na časove mu se pričinjalo, kao da mu se mozgom šulja jedna misao ... baš poput napuknutoga zrakoplova, kad se jedan komad vuče po zemlji, pa se onda na jednom mjestu valja tamo i amo.

Prošlo je neko vrijeme.

Odjednom je pošao uz stare stepenice, koje su mu se učinile tako neobično poznate. Čitao je imena urezana na pločicama po vratima, pa su mu se i imena pričinjala poznata. Morao ih je već prije čitati ...

U srscu mu je bio beskrajni očaj; nije znao, zašto je tako očajan, osjećao je samo bol i mržnju, kako sve više nabujava. Zbunio se ... Zastao je i nije znao, gdje se nalazi. Tada odjednom: naravno, ta on je bio kod kuće!

Prestrašio se. Što će kod kuće? Bilo mu je, kao da će ga neka strana sila za sobom povuči. Činilo se, da je izlaz zatvoren. Je-

dan korak iza njega, kao da se uspinjao beskrajni zid, zid, koji je stršio sve do nebesa.

Morao je gore više, a zid kao da je išao korak po korak za njim.

Bio je na neboticnom tornju. Dolje je zijevao ponor. Dolje nije mogao. Odjednom mu je postalo jasno, da toranj nema stuba; on je bio naglo bačen gore, pa je bio u najgornjoj sobi, u pustoj, praznoj tavanskoj sobi. Sunce je palilo olovne ploče krova, da se nije moglo disati, a onda je opet zahladilo; smrzavao se, drhtao je kao jasikovo lišće, a od zime su mu cvokotali zubi.

Odjednoć je čuo vrisak djeteta ... Nosio ga je u rukama pod pazuhom. Dijete je vriskalo, da je mislio, moraju mu se pluća raspasti. Vrisak mu je bolno prodirao uši; trpio je od vike, kao nikada u svom životu.

Htio je bježati, ali nije mogao; i kao da je podjedno osjećao, da ne će nikada moći pobjeći od djeteta, nikada, nikada ... Vrištanje je postalo još oštrije, još jasnije, dijete je bivalo teže i teže, tako da ga je već jedva mogao držati.

U to mu je sinula glavom misao: Usmrti ga! Usmrti ga!

Ogledao se unaokolo i potražio, čime bi ga ubio. Ničega nije bilo. Jurnuo je na dijete, pograbio ga u životinjskoj razdraženosti, razderao mu košuljicu u dvoje, a zima kao da je u času ukočila to malo tjelešce.

U njegovim je živcima buktao divlji triumf: zgrabio je pehar ledene vode i izlio ga na dijete.

Dijete je prestalo vrištati. Nastala je grozna paklenska šutnja, a u toj šutnji žarila su se dva umiruća dječja oka, opazio je grčevima rastrgani smijeh.

Odjednom je dijete u vis skočilo ... Ne, nije dijete ... bila je divlja mačka. Skočila je na njega i zgrabila ga šapama za grlo ... On ju je strgnuo; osjećao je, da je zajedno otrgnuo i komade vlastitoga mesa, rukama je zgrabio mačku i bacio ju o zemlju, gazio ju nogama, ali luda životinja grizla ga je, grebala i razderala mu meso ...

Odjednoć je dohvatio nekakvu željeznu motku, pa je očajnom snagom lupao po životinji. Mačka je vikala i uzdisala kao dijete. On je bjesno udarao, niti je što čuo, ni vidio, samo je osjećao, da mačka dalje živi i da je se nikako ne može riješiti; već je iznova skočila na njega i čvrsto se zagrizla u njegovo lice ...

Probudio se. Zubi su mu žestoko cvokotali. Čuo je duge, grgljajuće tonove, nije mogao vladati svojim licem: svaka mišica, svaki živac trpio je užasne bolove.

Kad je došao k sebi, sjedio je u jednome kutu tik peći.

Skočio je u divljem očaju.

Aha! Sad dolazi ludilo! Aha! Aha!

Htio je napaliti svjetiljku, ali su mu ruke tako drhtale, da mu je iz ruku ispala kugla sa svjetiljke i razbila se u tisuću komada.

Aha! Sad dolazi! Sad dolazi! neprestano je opetovao.

Konačno mu je uspjelo, da napali svjetiljku.

Sjeo je i sjedio je u glupom, okamenjenom razmišljanju.

Odjednom ga se netko taknuo.

Polagano je pogledao gore.

„Zar me ne poznajete?“

„A, vi ste to, Hartmanne? Da li sam spavao?“

„To ne. Ali je to bio jedan slučaj letargije,“ rekao je Hartman vrlo mirno. „Vidio sam ga jednoć na jednom prijatelju u Londonu. On je na taj način prosjedio preko dvanaest sati.“

„Tako? Tako? A šta to zapravo znači? pitao je Ostap rastreseno. „Što vi držite?“

„Što ima kod vas da znači, to ne znam. Moj prijatelj se dva dana kašnje objesio.“

„Objesio?“

„Da. Uvijek je tvrdio, da je to najlakši način smrti, jer je skopčan s ugodnim osjećanjem. Vi znadete, seksualna uzbudjenost u zadnjim časovima. Ja uostalom ne vjerujem.“

Hartman je pogledao na sat. Ostap je duboko razmišljavao.

„Imademo još malo vremena. S vašega se prozora može i tvornicu viditi?“

„Tvornicu?“

„Da.“

„Izgorjet će!“ Ostap se zlobno smijao. „Dakle je ipak poslušao moj savjet? He he he...“

„Kad počne, onda ćemo mi morati na posao,“ rekao je Hartmann vrlo ozbiljno.

„Aha!“

Duga stanka.

„Vaš je otac već otputovao?“

„Mislim, nisam ga vidio!“

I opet duga šutnja.

„Vaši modeli ključeva bili su izvrsni,“ —

Hartmann je pozorno motrio Ostapa — „Sigurno ste već prije imali s tim posla?“

„Da.“ Ostap je to dobacio vrlo rastrešeno. Opet su dugo šutili.

„Ne ćete li se osvjedočiti, nije li napokon ipak tkogod ostao u vijećnici?“

Ostap je mehanički ustao.

„Medjutim vi priredite čaj! Ondje je whisky . . .“

Htio je napaliti svijetlo.

Hartman ga je prestrašeno gledao.

„Ta šta to radite? Zar se hoćete izdati?“

Ostap je samo buljio.

„Da zbilja, da . . . Tako sam rastrešen . . .“

Izišao je.

VI.

„Tri poteza!“ rekao je Gordon i dao nove karte.

„Pomislite samo, moja gospodo, da su računske liste, što ih je stari Ostap priposlao predsjedniku, krivotvorene!“

Gradonačelnik je šaptao i osvrtao se.

„Dašto da je to uredovna tajna. S mjesta je morao krenuti na put predsjedniku. Odveo ga je jedan detektiv.“

„Da li je već otputovao?“ pitao je Gordon rastrešeno.

„Pa naravno! Stari je bio upravo očajan. Ja to ne razumijem, mora da se radi o kakvom nesporazumku. Ostap je inače naš najpouzdaniji činovnik.“

Gospoda su pridignula karte.

„Dandanas ne može se ni na koga osloniti,“ uzdahnuo je načelnik i izigrao kartu.

Kartalo se u najvećoj tišini.

Odjednom je doprla u sobu divlja vika: „Vatra! Vatra!“

Jedan je čovjek dojurio bez daha unutra.

„Gospodine načelniče... tvornica gori, tvornica...

Na ulici je bila neopisiva gungula. Dobrovoljni vatrogasci lutali su tamo, amo, ne znajuć si pomoći...

„Voda je zamrznuta!" doviknuo je jedan gradonačelniku, kao da mu je to htio predbaciti.

Gradonačelnik je stajao blijed poput mrtvaca na ulici, bez šešira; sasvim je izgubio glavu.

„Čuješ, ujače, ovdje... uzmi moje konje i vozi se ravno do tvornice... Ja ću..."

Gordon je odjurio gradskom spremištu, gdje su se nalazile gasilačke sprave.

Ondje se natiskivalo golemo mnoštvo ljudi. Jedan je drugom bio na putu. Pravi vatrogasci jedva su se mogli kretati.

Gordon je razvio začudnu energiju.

Uspjelo mu je učiniti red, izdavao je zapovijedi, u čas su nabavljeni konji, pa su za nekoliko časaka jurili vatrogasci prama tvornici.

Na mjestu požara sakupilo se nepregledno mnoštvo svijeta. Čitava je tvornica bila u plamenu. Gorila je sa svih strana i u svim kutovima. Neprestano su sukljali novi stu-

povi plamena na različitim mjestima. Nije se moglo ni misliti na lokalizovanje požara. Ono malo vode, što se dopremilo, u tili se čas potrošilo....

„Vode! Vode!" vikalo je uzrujano mnoštvo.

Zbrka je rasla od časa do časa. Sve je bježalo onamo, onamo, vikalo, zapovijedalo i psovalo jedno drugo. Gordon je uzalud nastojao, da načini red. Nitko ga već nije slušao.

Konačno je uspjelo pribaviti veću količinu vode, ali se već ništa nije moglo spasiti. Golemi uredjaj tvornice bio je sav u plamenu. Očevidno je, da je vatra u isti čas podmetnuta na više mjesta.

Pokraj faktične tvornice stajale su velike drvene šupe, a dalje na strani bila je tvornica žeste. Vatra je već bila zahvatila drvenu sušu i gotovo je za čas izgorila. Tvornicu se moralo prepustiti njezinoj sudbini i sve sile obratiti pecari žeste, da ju se izolira od požara.

Vrućina je bila tolika, da je gotovo nemoguće bilo približiti se; a osim toga se ispostavilo, da je glavna štrcaljka bila neupotrebiva. Cijevi su očito bile negdje presječene ili polite nekom jetkom tekućinom,

pošto su jedna za drugom pucale, a male vatrogasne štrcaljke, dopremljene iz susjednih mjesta, nisu gotovo ništa koristile.

Schnittler je očajno bježao izmedju radnika. Podigao je ruke i molio ljude za pomoć, obećavao im zlatna brda, ali ga je mnoštvo gledalo glupo i ravnodušno: ta ništa se više nije moglo spasiti. Što da se spasi?

Odjednoć se medju radništvom pronio glas, da je Schnittler sam zapalio tvornicu, da dobije golemu svotu osiguranja.

Niko nije znao, kako je nastala ta vijest. Očevidno je već prije bilo prošireno, da se Schnittler zanosi tom mišlju, pošto se sad odjednom ta vijest potvrdila. Isprva se samo nagadjalo; sada već više nije bilo sumnje.

Radnici su upravo pobjesnili.

„Taj pas hoće da sa svojom ženom pobjegne u Ameriku," vikao je jedan snažni, podivljali radnik. „Mi sad možemo ovdje krepati od gladi!"

„Gdje ćemo sad naći posla?" derao se drugi. „Sada, usred zime?"

To se je pitanje prihvatilo kao bojni poklik: žene su počele tuliti, muškarci su psovali i prijetili se zgrčenim pesnicama.

Schnittler je i opet došao, molio je i dizao ruke, no mnoštvo je samo buljilo u njega.

Neki mladi radnik nasrnuo je na njega i žestoko ga odgurnuo.

Schnittler nije smogao riječi.

Mnoštvo je urlalo.

U isti mah je radnik, podboden povicima, lupio Schnittlera po glavi.

Schnittler je pao i opet se pridignuo.

„Zatucite to pseto!" vikalo je mnoštvo.

Više ih je nasrnulo na njega, ali je u to došao Gordon.

„Što radite?" vikao je. „Zar želite u kaznionu?"

Gordon mora da je uživao veliku naklonost, jer je masa uzmaknula.

Schnittler je neopisivim bijesom napadao na radnike. Nije se mogao svladati. Usta su mu se zapjenila. Gurnuo je u stranu Gordona, ali ga je Gordon zgrabio odzada i čvrsto ga držao.

„Jeste li poludili? Zar želite, da vas ubiju?"

Schnittler se hrvao s Gordonom; htio mu se istrgnuti i navaliti na radnike.

„Idite! Pomozite kod pecare! Dati ću svakomu po jedan talir!" vikao je Gordon.

To je pomoglo. Radnici su jurnuli dalje i za čas je bilo mjesto pusto.

Gordon je pokušao umiriti Schnittlera.

„Modeli! Modeli!“ odjednoć je kao izvan sebe zavikao Schnittler, te je potrčao drugom krilu tvornice, gdje su bili laboratoriji.

Ondje je stajalo nekoliko radnika, koji su promatrali požar.

„Sad će se tvornica srušiti,“ primjetio je jedan od njih.

„Sada! Sada!“ svi su napeto gledali i iščekivali.

„Gdje je Hartmann? vikao je Schnittler kao izvan sebe od zdvojnosti.

Zaboravio je, da je Hartmannu dao dva dana dopusta.

Zbunjeno se ogledavao, no radnici su prezirno slegnuli ramenima.

U taj čas su eksplodirale zalihe robe u suši, koja je pripadala pecari žeste.

More vatre valjalo se preko stotinu metara.

Strah pred užasom obuzeo je mnoštvo. Sve je pojurilo k pecari.

Gordon je pogledao na sat. Polagano i neprimjetljivo se otstranio i obilazio od jedne radničke skupine do druge, slušao je uzrujane govore, čuo je tulenje ženskinja, vidio je strah i očaj.

Sada ću ja žeti! mislio je i smijao se žalostivo. Imao je samilosti s ovima, što će ostati bez posla.

Otišao je u grad, da odredi, neka zvone crkvena zvona.

VII.

Wronski se neopaženo ušuljao u gradsku viječnicu. Bilo je krajnje vrijeme. Malo kašnje čuo je izbijati deset sati.

Možda i nije bilo tako malo zatim. Bilo je to tako čudno s tim odredjivanjem vremena. Gdjekada prodje jedan sat kao sekunda, a gdjekada je prava vječnost.

Bio je sasvim miran i nije osjećao ni trunak straha.

Jedino su ga neprestano morile neobične, ideje manijaka.

Prestrašio se, kad je pomislio na to, da je htio nasred trga zapaliti žigicu, pošto mu se pričinilo, da su sasvim mokre.

Nemirno je razmišljao, a što bi bilo, da sam nasred trga užgao žigicu.

No gorje je bilo, kad je osjetio neodoljivu želju, da zakuca na Ostapova vrata i da mu sve pripovijeda.

Sad je sjedio na jednom kupu papira i čekao dok zazvone zvona.

A što je samo, da treba crkvena zvona da zvone? ... Naravno, dogodit će se nešto s tvornicom. Posljednja proklamacija ne će promašiti svoga učinka ...

Naravno da će i tvornica goriti. Posve razumljivo! Sjetio se, da mu je Gordon to češće natuknuo.

No gradska je vijećnica bila ipak u stvari glavno.

Hihotao je. Neobično ga je obradovala ideja, da će se vijećnica uskoro raspasti u vatri.

Dašto, da vijećnica ne će izgoriti, nego će se razići u elementu vatre, svete vatre, koja čisti i objašnjava .

Odjednom se sjetio, da je Botko govorio o petroleju.

Ta upravo je užasno, što mu najvažnije stvari padaju tek kašnje na um.

Upravo je očajavao ... Prošao je čitav svoj razgovor s Botkom iznova, ali je na svoj najveći strah primjetio, da je gotovo sve zaboravio.

Skočio je.

Sad je opet gotovo zaboravio na petrolej.

Oprezno je okolo tapkao.

Odista! Kod vrata je bila velika kanta petroleja.

On ju je uzeo i držao ju u rukama.

Inače bi je mogao još u zadnji čas zaboraviti, mislio je u sebi.

Opet je sjeo i grčevito držao kantu s obadvim rukama.

Sad je bio zadovoljan. Na dugo i široko razmišljavao je o svojoj arheološkoj temi, o muci, dok je ovdje gore pretražio sve te papire .....

Odjednom i nenadano pala mu je na um vrlo duhovita kombinacija o umjetnim luknjama, koje su izdubene u opekama samostana u XVII. stoljeću ...

Odmah je morao upotpuniti svoj tema. Još nijedan čovjek nije došao na tu kombinaciju. Luknje su se mogle naći na mnogim zgradama iz onoga doba.

Zadovoljno je dalje razvijao svoje misli, ali je ubrzo zapao u neko umorno, pospano stanje. Odjednom se prestrašio.

S ulice je do njega dopirala neka neobična buka, čuo je kako jure kola, a iz daljine je dopirala neka divlja, isprekidana vika ....

Sad će uskoro čuti i zvonjavu.

Bio je miran, gotovo apatičan.

Sasvim je bio zaboravio, zašto je ovdje.

Sjedio je tako lijepo. Nije ni osjećao bogzna kako hladnoću, ne, nimalo . . . Općenito se dobro osjećao, posve dobro, opetovao je tiho i zadovoljno se smijao.

Bilo mu je samo čudno, što je tako pospan; trebao je samo oči zaklopiti, pa da odmah i smjesta zaspi.

Zašto da ne spava? Ta probdio je tolike noći.

Žestoko se prestrašio.

Bože! Da li sam poludio!?

Neopisivo se uzrujao. Ta što je to s njim? Da li je to groznica?

Glava mu je brenčala.

Zar ga je groznica tako svladala, da se je tako zaboravio?

Prestrašio se, da sniva, ali je odjednom primjetio, da grčevito drži kantu u rukama.

To ga je sasvim osvijestilo.

Kad bi samo znao, koliko je sati.

Bolna potreba, da sazna, kako je kasno, više ga je mučila, negoli grozničavo stanje.

Moj Bože, moj Bože! Kad bi samo kakogod mogao doznati!

Njegovom je glavom prosijevalo na tisuće osnova, kako bi morao sve učiniti; a onda je opet došao k sebi . . .

Glupost! Naravno i opet groznica.

Zatim je opet mislio na Gordona. Odjednoć se sjetio, da će ga Gordon čekati iza mosta medju vrbovim grmljem. Dakle će morati prevaliti opasni put zabatom kuća duž kanala. Moglo bi ga se vidjeti i s mosta, kad bude puzao kanalom . . .

Čudnovato, da se uzrujao zbog takve sitnice.

Bio je zapanjen.

Čitava mu se stvar pričinjala tako smiješno lakom. Beskrajnim je prezirom pomišljao na strah, što ga je tada prepatio. Nije već htio ni da misli o tomu. Inače bi se još morao sam sebe stidjeti.

Sada će sigurno uskoro čuti zvonjavu. Ne će morati dugo čekati, jasno je osjećao.

I odjednom se zgrozio. Počeo je drhtati, tako da je kanta letila tamo, amo. Cvokotao je zubima i osjetio je studeni osjećaj hladnoće i groznice.

Sad skoro! Još prije negoli izbroji tisuću.

Tijelo mu se osulo hladnim znojem. Počeo je brojiti.

U to — odjednom — zvona! . . .

Srce mu je htjelo zastati. Da li je čuo zvona? Nije bio siguran. Bože! To je sigurno njegova uzbunjena krv.

Čekao je. Prošla je vječnost. Pokušao je da se savlada, ali nije mogao.

Zvonjava mu je sve jače odzvanjala u ušima: dugo, užasno stenjanje.

Slušao je.

Nije se varao!

Posve mehanički izvadio je čep iz kante.

Dignuo ju je u zrak, ali ga je ostavila snaga: pao je zajedno s kantom.

U to je podivljao. Ustao je, lio je petrolej na gomilu papira, potražio je, drhćućim uzrujanim rukama žigice, ali se tako tresao, da nije mogao zapaliti žigicu. Konačno mu je uspjelo. Mehanički je ustuknuo nekoliko koračaja natrag i bacio žigicu u papir; u času je suknuo plamen.

On je jurnuo prama izlazu. No nije mogao otvoriti vrata. U isti se čas sjetio, kako mu je bilo strašno teško otvoriti vrata, kad je došao ... Više nije znao, kako ih je otvorio ... bilo mu je da se onesvijesti ... davio ga je gust dim ... . U smrtnom strahu hvatao je obim rukama za vrata, okrvario se na zahrdjalim željeznim okovima prastare brave. U divljem očaju drmao je, tresao i udarao šakama po njoj, lupao nogama ... ništa nije pomoglo.

Zatim je od smrtnoga straha počeo vikati kao životinja, da su mu se morala pluća razderati. Kašalj ga je davio. Osjećao je kako struji krv iz njega ...

Plamen se munjevitom brzinom širio i rasprostirao. Već mu je lizao pete. Instinktivno je strgao haljine sa sebe i bacio ih na vatru, da ju utrne; radio je posljednjim krajnjim naporom, štogod mu je došlo pod ruku skupljao je i bacao u plamen. Vikao je i smijao se. Zaboravio je na životnu opasnost. Već mu se učinilo, da se vatra gasi. Gazio je nogama po njoj, trnuo ju je svojim rukama, borio se s tisućglavom hydrom — hydrom — hydrom! No odjednom je iznova počelo. Isprva samo dim, a onda gore rub iskara, — pa sukljanje plamena ... Zakašljao je, kao da mora iskašljati i izbaciti svu svoju utrobu: mlaz krvi.

Zateturao je i pao. Pred njegovim je očima čitavu sekundu plesala neka strašna svetinja ...

VIII.

Gordon je izgubio svoj umjetnički mir, koji je uz napor svih svojih sila očuvao preko dana.

Sjedio je u vrbovom grmlju na jarku i čekao Stjepana.

Vrijeme mu se učinilo beskrajno.

K vragu što rade oboje tako dugo! Zar je bilo tako teško otvoriti jednu glupu blagajnu pomoću valjano patvorenog ključa?

Kakva zapreka? Odjednom, nepredvidjeno? . . .

Zgrozio se.

Možda Stjepan ipak nije bio u stanju, da učini . . .

No, na to se je bio pripravio. Čekat će još četvrt sata, a onda će otići i sam izvršiti.

Promišljao je o beskrajnim poteškoćama.

Nije bilo dobro, što se je toliko pouzdavao u Stjepana . . . Ali ne, to je nemoguće; Stjepan će sigurno izvršiti.

U to je u jedan mah spazio prve plamenove, gdje sukljaju iz vijećnice.

Zurio je u njih, kao da ih nije očekivao. Bio je nad svaku mjeru iznenadjen. Onda je spazio kako se uskovitlao divlji orkan svijetla, gotovo je izgubio ravnotežje.

Obuzela ga je životinjska radost. Njegovo se lice izobličilo. Osjetio je beskrajnu volju, da zaurla od radosti; mogao bi divljim skokovima plesati okolo vijećnice... Morao je uprijeti svu svoju snagu, da se svlada i ne viče od same radosti.

U isti mu je mah sunulo glavom, što mu je Ostap rekao: Ti si jedini ludjak medju nama!

To ga je osvijestilo, ali je morao budnim oduševljenjem neprestano promatrati plamenove, koji su u velikim snopovima sukljali kroz sve prozore.

Sjetio se, da bi ga mogli opaziti uz tu umjetnu rasvjetu poput dana.

Odšuljao se dalje natrag.

Prošlo je dobra četvrt sata.

Sad bi već Stjepan morao biti ovdje!

Obvladao ga je neugodan strah.

Da li su ga na bijegu ulovili?

Nemoguće! Svi su ljudi bili kod tvornice.

Napeto je osluškivao, ali je čuo samo muklu viku, koja je dolazila sve bliže i bliže.

Aha! Sad je tek marva opazila, da gori vijećnica!

U to je jasno razabirao ljudsku dernjavu i bježanje po ulicama; oprezno je dopuzao sve do mosta, od kuda je zirkao na sve strane.

Drhćući je čekao. Strah je u njemu rastao i rastao.

Možda je Stjepan poprijećnim putem udario preko polja ravno do vile?

Ali onda bi ga morao opaziti....

Usprkos tomu čvrsto se držao te misli, premda ni sam nije u nju vjerovao.

No možda je otišao kroz grad...

Nemoguće! Nemoguće! Ta bilo je sve tako udešeno, da je morao poći samo tim jedinim putom...

Odjednom se u njemu javio nečuveno siguran osjećaj, da je Stjepan poginuo u vijećnici... Jedva je mogao ići. Nije mario ni za kakvu opreznost, zapao je u takov očaj, da mu je sad bilo sve... sve ravnodušno. Da ga je tkogod u ovaj mah upitao, da li je to razaranje njegovo djelo, on bi bez okolišanja priznao da jeste.

Trgnuo se.

Da li bi zbilja rekao da?

Prestrašio se. Ta što je to samnom?

Uspravio se. I opet je mislio na kanarinca.

Bio je vrlo neugodno dirnut. Bilo mu je neizrecivo teško, što se morao uloviti na tolikoj slabosti.

Za čas je bio opet tvrd i ravnodušan.

Stjepan je sigurno kod kuće!

Išao je oprezno ... Ta opreznost je posve smiješna. Čitav je grad ili kod vijećnice ili kod tvornice ...

Otišao je k Wronskomu.

Na stubama je posve sigurno znao, da je Wronski poginuo u vijećnici.

Vrata su bila otvorena. Unišao je i zapalio svjetiljku.

Zatim je otišao u Polinu sobu.

Na noćnom ormariću gorila je svjetiljka, ali Pole nije bilo.

Izgledalo je tako, kao da je baš sada izišla, mislio je u sebi i sjeo.

Sve su ga sile ostavile, osjećao se smrtno umoran.

Odjednom mu je strah natjerao krv u glavu.

Ta Pola je bolesna! — Grozničavo se je uzrujao na pomisao o užasnoj nesreći, koja je mogla Polu zadesiti.

Ona je, dašto, čula za požar. Morala je nešto slutiti .... Ali gdje bi je samo tražio?

Naravno kod vijećnice!

Istrčao je na ulicu. Nije ni pomišljao na mjere opreznosti, koje je predvidio u svojoj osnovi. Sad ga se nije smjelo ovdje vidjeti ...

A, glupost! Komu će to sada pasti u oči, mislio je umiren.

Ljudstvo je zakrčilo sve ulice. Beskrajna je strava zahvatila ljude; vikali su, plakali i bezglavo jurili okolo.

Pronio se glas, da će se čitav grad sažgati. Ta je vijest postala činjenicom. Gordonu se učinilo, kao da je zapao u pakao. Teškom se mukom progurao do vijećnice ...

Radničko je društvo povuklo ovdje kordon, da se zapriječi nesreća kod rušenja. No lanac se je svaki čas prolamao; svaki je htio pomagati, pa je nastajala sve veća zabuna.

Jedan je gospodin vikao, da se treba umiriti: vatrogasci iz susjednoga grada već su na putu. No niko ga nije htio slušati. Osjećaj propasti bio je tako jak, da se nisu ničemu nadali.

Iz kuća, koje su graničile sa vijećnicom, bacali su krevete i pokućtvo na ulicu. U besmislenoj žurbi pokušalo se nešto spasiti, ali

su već užasne mase plamena zahvatile susjedne kuće . . .

„U crkvu! U crkvu!“ vikao je jedan čovjek . . . „Moliti Boga za milost . . .“

Mnoštvo je otkrilo glave, pa je istodobno odjeknula užasna crkvena pjesma, što ju može da pjeva samo divlji strah. To više ne bijaše pjevanje, nego jecajući orkan . . .

Mnoštvo se valjalo prama crkvi. Nitko više nije mislio na spašavanje vijećnice i susjednih kuća. Nije ni bilo moguće. Štrcaljke nisu ništa valjale, a kablovima se nije dalo ništa učiniti.

Gordon je sve čuo i vidio; hladna jeza prolazila mu tijelom. On nije znao, što se s njim dogadja; srce mu je drhtalo, a grlo mu je bilo kao stegnuto.

Napustio je misao, da nadje Polu.

U to je odjednoć zaorio buran krik radosti: „Vatrogasci! Vatrogasci!“

Nisu znali, od kuda su došli. Svi su držali, da je to čudo. Nije prošlo ni pet časaka, kad je počelo raditi dobro školovano vatrogastvo.

Vijećnicu se moralo mirno pustiti, da izgori; susjedne su kuće takodjer bile već u plamenu; sad se je još radilo samo o tom, da se spriječi daljnje širenje požara.

No jedva je prošao četvrt sata, već je mnoštvo udarilo u novu očajnu viku:

„Kortumova vila gori!“

Gordon je drhtao od radosti: Dakle Stjepan živi!

Bilo mu je, kao da se od nekuda u njega izlijeva neka strana moć.

Sad je opet bio jak. Još samo mora naći Polu . . .

Gospode! ta naravno, ona je kod Hele! palo mu je na um.

Zapao je u ljudsku vrevu, koja se gurala natrag i napred, ali se nije micala s mjesta.

Vijest, da vila gori, učinila je ljude još očajnijima. Činilo se, kao da crkvena zvona još više tuže; pjevanje, koje je na nekoliko časaka utihnulo, nastavilo se novom snagom i užasom.

Gordon nije mogao više podnositi toga pjevanja. Probio se kroz svjetinu i došao pokrajnom ulicom na trg. Čitav je trg bio krcat ljudima; klečali su i pjevali pred kipom sv. Adalberta. Donešene su svete slike i obješene na kuće.

Pjesma se svršila.

Jedan je radnik počeo na glas moliti litanije Djevici Mariji . . . .

Čuo se je samo refrain, što ga je mno-

štvo jecajući i tuleć gundjalo: „Moli za nas! Oslobodi nas!“

Svaki se čas očekivalo glasnike nove nesreće; fanatička ekstaza propasti tjerala je ljudstvo u ludilo. Nitko nije ni pomišljao na to, da spašava svoju imovinu: sigurnost, da čitav grad mora pasti žrtvom plamena, sve je obezumila. Slutilo se, da će za pol sata početi goriti zgrada zemaljskog savjeta. Očekivalo se tupom rezignacijom. Na jednom se prozoru pojavilo svijetlo; odmah su bili sigurni, da je kuća počela goriti.

Strava je uništila svaku moć prosudjivanja. Više nije bilo nade. Bog je prokleo i ostavio grad. Nije mu bilo više spasa i prepušten je požaru . . .

„Mjesta! Mjesta! Otajstvo!“

Iz crkve je dolazila procesija. Na čelu procesije mladi svećenik sa sv. Otajstvom pod nebom.

Novo pjevanje i nova očajna dernjava:

„Tko se utiče u zaštitu Gospodinu . . .“

I nastao je mir. Čulo se je samo komandiranje vatrogasaca kod vijećnice.

Svećenik je uzdigao monstrancu.

Puk se bacio na zemlju, križao se i kajao se udarajuć se u prsa.

Bilo je jasno kao usred dana.

Gordon je stajao kraj jedne kuće kao ukočen promatrao taj strašni prizor i razmišljao. Duša mu je oglušila. Nije više mislio na Polu. Imao je neki osjećaj, kao da je Pola prestala opstojati. Htio je samo dalje — daleko — daleko dalje . . .

Ali kuda?

Naravno k Stjepanu. Sad bi već morao biti kod kuće.

Donekle zadovoljno pomišljao je na to, da se ni živa duša ne brine za Kortumovu vilu. To pseto, koje je pustilo da Stjepan izgladni, imat će najveću štetu.

Imao je volju, da se glasno nasmije.

Odjednom mu se učinilo tako smiješnim ljudsko očajanje.

To malo vatre! mislio je prezirno.

To malo vatre! opetovao je i zgadio se.

Nije ga više ostavljala misao na ono malo prezira vrijedne vatre.

Nije razumio, kako se je još prije nekoliko časaka mogao onako potresti zbog kuknjave i životinjskog tulenja.

Šuljao se uz kuće i uskoro je otišao s trga.

Ostap može čekati! Neka se odmori poslije čina . . .

Kad je opet išao stubama u Stjepanov stan, pograbio ga osjećaj vrtoglavice. Morao se pridržati, da se ne sruši, ali se okliznuo na jednoj stubi.

Vrata su se naglo rastvorila.

„Stjepane!" čuo je kako viče Pola.

Ustao je i pošao gore.

Pola je prestrašeno uzmaknula.

„Ti . . . ti si to . . ."

Gordon je pred njom stajao i smijao se, a da nije ni riječi prozborio.

„Gdje je Stjepan?!" Ona ga je prodrmala.

„Zar još nije ovdje?"

„Gdje je Stjepan? On nije bio u svratištu. Ti znadeš, gdje je? Ti — ti . . . Gdje je?"

„Ja, — ne znam!"

„Znadeš! Ti znadeš —. Bio si ovdje . . . Nešto si se s njim dogovorio . . . Čula sam kad je rekao: Ne mogu! . . .".

Gordon se prestrašio i problijedio je kao lješina.

Ona je neko vrijeme buljila u njega. Bilo je, kao da se svijetlo njezinih očiju pretvorilo u krvav strah.

„Je li on to učinio"? Uprla je rukom prema vijećnici.

„Da li je on to učinio?" vikala je uz histerički smijeh, te je prijeteći se ispružila ruke.

Gordon se izmaknuo.

„Ti si ga učinio zločincem . . . Ti! . . . Ti! . . ."

„Nisam! Sve je to Skobek učinio!" rekao je Gordon hladnim mirom. On nije znao, kako se u jednoj sekundi mogao tako sabrati.

No iznova ga je spopala vrtoglavica. Sjeo je na jedan stolac, ali se za čas srušio onesviješten na pod.

Čuo je kako Pola viče; zatim je osjetio, da nešto guta . . .

Oporavio se, uzeo joj je bocu iz ruke i pohlepno je pio; bio je konjak.

Vidio je, da kleči do njega i da ga prestrašeno promatra.

„Da li ti je bolje?" pitala ga je.

„Uskoro će proći." Ustao je i sjeo.

„Moj Bože, kako si blijed! Lezi na krevet!"

„Ne, hvala!"

Tako su neko vrijeme sjedili.

„Ne znaš li, gdje bi mogao biti Stjepan?"

„Sigurno je kod vatre."

„Ali ja sam ga svuda tražila . . ." Počela je plakati.

„I tebe sam tražila, ali je nemoguće koga naći u tolikoj stisci..."

Duga šutnja. Pola kao da se umirila.

„Pola, da li si još bolesna?"

„Da, ja sam tako bolna, tako bolna; tako mi je zima. Imadem groznicu..."

Tresla se je od zimnice.

On je naložio vatru i posadio ju na stolac kraj vatre, sasvim joj se približio i uzeo njezine ruke u svoje.

Ona mu se nije opirala.

„Bila sam tako u strahu, da si ti, da je Stjepan tomu kriv... Sjedila sam u kuhinji i prisluškivala... Ja te se tako bojim... i nje... Tako me je mučila, — O, kako me je kinjila... A one večeri mi je govorila tako užasne stvari o tebi...".

Gordon nije rekao ni riječi.

Ona je skočila.

„Reci mi barem jednu riječ! Reci! Reci!"

„Pola, ja sam u strahu zbog tebe!"

Ona se porugljivo nasmijala.

„Vidiš... Vidiš... Samo strah... Zbog mene si u strahu, ali nju, nju ljubiš. Samo nju!"

Odgurnula ga je od sebe.

„Nikada ne bi bila u strahu zbog nje."

Opet je sjela. Bila je izmorena.

„Tako je teško misliti. Ne mogu da saberem misli... Glava mi je tako teška."

Drhtala je od zime i čvrsto se pritisnula uz njega.

On ju je lagano obujmio rukom. Sad mu je bilo jasno, da je Stjepan morao negdje postradati, ali više nije bio nemiran zbog njega. On ga je zaboravio, a pokraj sebe je osjećao samo siromašnoga kanarinca. Kanarinca! Po prvi put mu je bila lijepa ova ideja!

Opet je prošlo prilično vremena.

Pola je bila zimničava. Od časa do časa zapadala je u nemiran san, pitala je za Stjepana, pa onda opet zaspala.

Gordon je pogledao na sat.

Bilo je tri i tri četvrta.

Sad je bio siguran, da se Stjepan ne će više vratiti, nikada više.

Na to nije više ni mislio. Stjepan je morao i tako umrijeti.

Pola kao da je sasvim izgubila svijest. Govorila je nesuvislo, smijala se, plakala i opet se tužila na bolove.

Gordon si nije znao pomoći.

Što bi samo počeo? Ta nije mogao Polu ostaviti u takvom stanju.

Polegao ju je u krevet. Ona nije imala

nikakve volje. Samo mu se zahvalno nasmiješila.

Odjednom se dosjetio.

Bilo je razumljivo, da će ju uzeti k sebi. Stjepan je bio mrtav.

Samo je morao dopremiti konje.

„Pola!“

Ona je otvorila oči.

„Ja ću se odmah vratiti!“

„Što? Što? Nemoj otići! Ja se bojim!“

Zbunjeno se ogledavala.

„Zar Stjepan još nije ovdje?“

„Ne, nije!“

„O, kako mi je zlo!“ jecala je i klonula u postelju...“

Gordon se vratio za pol sata.

Njegov se ujak napol ludjački opirao, ali Gordon se nije na to osvrtao.

Ulice su bile prilično mirne. Svijet se većim dijelom razišao.

Gordon je pogledao prama tvornici, viječnici i Kortumovoj vili.

To malo vatre! opet se u njemu javilo prezirno... To malo vatre! Pljunuo je.

S njim je obvladala beskrajna apatija. Mozag mu je radio sasvim mehanički. Ni sam nije znao, zašto nešto čini. Radio je, što mu je momentano dolazilo...

Pola je ležala u jakoj groznici.

„Sad ćeš se k meni voziti. Pisao sam Stjepanu, neka i on dodje za tobom...“

Govorio je napol zdvojno, jer je bio pripravan, da ona ne će na to pristati.

„Da. Kuda? Što?...“

„K meni?“

„Da, da, k tebi... Tako sam bolna... tako bolna...“

Umotao ju je u pokrivače i odnio ju dolje. Sobu je ostavio otvorenu. Ta bilo je sasvim svejedno.

Oprezno ju je polegnuo u saonice.

Usput kao da joj je bilo bolje. Osvježio ju je hladni zrak.

„A Stjepan?“ pitala je bojažljivo.

„On će odmah doći za nama.“

Kad bude jednoć kod mene, tada će biti lakše, da joj sve saopćim. Zašto lakše? To nije ni sam znao.

Ali kad je stao pred svojim stanom i kad ju je podignuo iz saonica, ona se počela opirati. Izmakla mu se iz ruku i odbacila pokrivač.

„Ne ću k tebi! Ja ne ću!“ vikala je. „Hoću kući! Hoću k Stjepanu!“

Gordon je pobjesnio od ljutine.

„Ta budi pametna!“ Škripao je zubima, pa ju je silom dignuo na ruke.

Ona se prestrašila, pa je tiho plakala.

„O, o, to me boli . . . moja me uda tako bole . . . Radje ću sama poći.“

Ona je teturala, ali ju je on podupirao i otvorio vrata svoje radne sobe.

„Što? . . . .“ zavrisnula je Pola neprirodnim glasom i srušila se onesviještena.

Gordon se je od straha gotovo skamenio.

Usred sobe objesio se Ostap o kvaku od svjetiljke.

ČETVRTI ODSJEK

PREDIGRA KAO EPILOG

I.

„Da li je vijećnica sasvim izgorila?" pitao je Gordon zamišljeno i ne gledajuć Botka.

„Kad sam ja otišao, bili su još samo ostaci zida od ograde... Kortumova je vila gorila još punom svjetlošću."

„A svi su uvjereni, da je to Skobek učinio?"

„O ne! To je baš ono fatalno. Čini se, da je na Okoneka pala sumnja..."

„To je odista fatalno," primjetio je Gordon, ali kao da se za to nije dalje interesirao.

„A novac je u Hartmanna?" opet ga je pitao.

„Ta to već znadeš!"

„Ti si govorio s Ostapom još prije nego li se objesio?"

„Da."

„Da li ti je rekao, da će to učiniti?"

„Jeste. Molio me je, da ga ostavim na miru, jer je za ovakovo djelo potrebno mnogo mira."

„Kako je kasno moglo biti, kad je to učinio?"

„Možda, tri sata."

„Dakle tik pred moj dolazak?"

„Da. Hoćeš li možda pokušati, da ga oživiš?"

Gordon je šutio.

„Gordone, ti si vrlo neoprezan," primjetio je Botko. „Sad ne bi trebao dovadjati strane ljude u svoju kuću. Što ćeš sad početi s tom bolesnicom?"

Gordon je sjedio i duboko razmišljao.

„Što kanim početi?"

Mislio je.

„Što ću početi. Naravno ništa. Predbježno sjedi Mikalina uz nju, a Maciej se odvezao u grad po Mizersku."

Botko ga je prestrašeno pogledao.

„Onda ga za ime božje moramo nekamo maknuti!" Pokazivao je na divan.

Na divanu je ležao Ostap. Njegovo je lice u sjeni bilo vrlo nepriličnо. Usne su mu bile razvučene u zlobnu grimasu, jezik mu se ispružio, a oči su bile napol otvorene.

Gordon je skočio.

„Dašto za ime božje. Odmah ga moramo maknuti!"

„Ali kuda?"

„U štagalj. Dašto u štagalj. Sakrit ćemo ga u slamu, a onda štagalj zapaliti. Koliko je sati?"

„Šest i pol . . ." Valjda nas ne će nitko vidjeti?"

„Ne ne, ne će . . ."

„Dakle, brzo! Zgrabi ga za glavu!"

Botko je uhvatio Ostapa za noge.

Gordon je neko vrijeme gledao Botka kao bez misli.

„Ne, t i, ne! Uhvati ga ti za glavu. Ne mogu da vidim to lice.

„Marim ja! Ali k vragu, ta valjda ne drhćeš?"

„Ne, ne!"

Gordon se sabrao. Stidio se svoje slaboće. Otvorio je vrata prama dvorištu, te je brutalno pograbio mrtvaca za pleća. Botko ga je šuteć uhvatio za noge.

Oprezno su stupali preko dvorišta, no Botko je odjednoć posrnuo i ispustio Ostapove noge.

Gordon se cerio.

„Hodi, otvori štagalj. Ja već znam, kako ću s njim učiniti . . ."

Pograbio je Ostapa za ruke, ali je mrtvačeva glava neprestano udarala o kola, koja su stajala pred štagljem; bio je bijesan, pustio ga je na zemlju, pa ga je pograbio ispod pazuha i tako ga vukao. Mrtvac kao da je bio težak nekoliko centi. Teškom mukom dospio je Gordon do vrata.

„Gdje si?“ šaptao je. „Pomozi mi!“

Obadvojica su pograbila i odvukla Ostapa u štagalj, te su ga zatrpali duboko u slamu.

„Tu će mu barem biti toplo,“ kesio se Gordon.

Kad su opet došli u sobu, bacio se Gordon umoran na divan; Botko je velikim koracima hodao gore, dolje. Odjednoć je stao.

„No sada je krajnje vrijeme, da se izgubim. Čim padne noć, krenut ću na put!“

„Ne ćeš da vidiš, što će se danas dogoditi?“ pitao je nehajno Gordon.

„Ne! Unaprijed znadem.... No čuj! Prije nego odem..... Sigurno znadeš, da možeš lako doći u sumnju?“

„Još je samo Okonek ovdje,“ rekao je Gordon.

Odjednom su zašutili. Obojica su postali nemirni.

„Znatiželjan sam, kako će to sutra Okonek učiniti,“ rekao je Gordon i ustao.

Botko nije odgovorio. Dugo su vremena šutili.

„On zapravo i previše znade o tebi,“ rekao je Botko.... Još jučer sam s njim govorio. Neobično je lukav. Mogao bi postati vrlo opasan... Na mene je učinio dojam, kao da se sprema na iznudjivanje.“

Gordon je postao neraspoložen, ali se Botko nije dao zastrašiti.

„Jednome sluzi nije nikada vjerovati. Lako je moguće, da se sam oda... Ta ti znadeš: ona prokleta potreba saopćivanja kod toga čovjeka... A danas bi trebao držati govor. Bez sumnje će ga uapsiti...“

Šutnja.

„Prije dvije godine silno je pio,“ rekao je Botko poslije male stanke. „Imao je napadaj deliriuma. Zar ne?“

„To su vrlo nepouzdani ljudi. A ti nisi bio oprezan s njime. Veoma je brbljav. I nije tako bedast. On čak znade, da bi u njegovoj affairi umorstva mogao i ti biti kažnjen, jer si za to znao...“

„Imadem već za njega putovnicu za Rusiju,“ rekao je Gordon vrlo uzrujan.

„A dokle će doći s njom? Jedan sluga ne može s njom ništa početi?“

„Dat ću mu novaca.“

Botko je sagnuo ramenima i nervozno je grickao cigaretu, koja mu se neprestano gasila.

„Večeras, tako oko deset sati, neka te čeka u šumi, blizu velikoga kamena.“

Gordon je prestrašeno pogledao Botka.

„Da li s i m u rekao?“

„Da.“

Na čas su si neprijateljski zirnuli u oči.

„Moraš učiniti!“ šaptao je Botko. „Inače smo svi propali!“

Gordon je sjeo. Bio je blijed kao ponjava.

„Moraš!“ šapnuo je Botko još jednoć.

„Šuti!“ zaviknuo je odjednom Gordon.

Dugo su šutili . . .

„Čudnovato, da još uvijek nema Mizerskoga,“ rekao je Gordon.

Stanka.

„Botko, ti si vrlo mnogo učinio,“ rekao je konačno. „Bez tebe ne bi bio mogao to izvesti . . . Moja je energija uspavana . . . Čovjek mora biti sasvim slobodan, da to sve sigurno i mirno provede . . .“

„A ti nisi slobodan?“ pitao je Botko.

„Uskoro ću biti!“

Ustao je.

„Botko, sad moraš otići! Svaki čas mogao bi doći liječnik. Pa reci onim glupim idiotima u Londonu, reci samo smiješnom središnjem odboru,“ Gordon se porugljivo smiješio, — „da pljujem na njihove organizatorne ideje. Reci im, da ne ću ništa da znadem o njihovim čovječanskim idejama. Što činim; činim samo zato, da razorim život. Reci im, da mi je jedina dogma razaranje života . . . .“

„To ne ću reći!“

„Ti si komedjaš pred njima?“ rekao je Gordon prezirno.

„Da, — jer su oni isto takva marva, kao i ovi ovdje, što si ih pobunio. Predbježno ih još trebam . . . predbježno. Možda će ljudi ubrzo doći na ukus, da razaraju život, a onda nam nije više potrebno, da im dočaravamo ljepšu budućnost.“

„Možda . . .“ Gordon je razmišljao.

„Da, da, ti ćeš imati pravo,“ rekao je nenadano. „Još samo predbježno . . . Možda ćemo već do godine moći sve učiniti i bez njihove pomoći? Ti, svećenik, Hartmann i ja . . . .“

„Hartmann je vanredan. Poslije provale on je sasvim mirno filozofirao s Ostapom o

Bakuninu i Schopenhaueru. He he... Obojica su pesimiste, ali Schopenhauer nije htio dati i život. Bakunin je htio sve neumoljivo razarati.... U Hartmanna je bajoslovan mir... No da, zdravstvuj... Kod Filipa i t. d....."

Zagrlili su se.

Gordon je slušao: došle su saonice.

„Ti moraš učiniti!" rekao je Botko oštro i uvjeravajući.

„Dobro!"

Botko se izgubio.

Gordon je pošao u vežu u susret Mizerskom. Na svoje začudjenje vidio je, da je došla i Hela.

„Hela je svakako htjela samnom, da njeguje Polu," rekao je Mizerski. „Ta ona je napol liječnik. O to jadno djevojče, kako je došla amo?"

Gordon mu je kratkim, isprekidanim riječima sve objasnio. Jedva je znao, što govori.

U isti je mah opazio, kako ga Hela prožima očima.

„Gospodjice, vrlo sam vam zahvalan, što ste došli...."

Ona ga nije gledala.

„A gdje leži?"

Gordon je otvorio vrata od svoje spavaće

sobe, pa se opet vratio u svoju radnu sobu. Bio je tako umoran, da se jedva držao na nogama.

„To je dobro," mrmljao je. „Inače to uzrujavanje zbog kanarinca ne će proći kod mene bez posljedica.

I opet je osjećao groznu ravnodušnost prošle večeri prema sebi i svima.

Iza njega proždirao je požar sav grad.

Da ga je tko upitao: Je si li ti to učinio? sigurno bi odgovorio: da!

Da, da, tisuću puta da.

On si je predstavljao nešto još mnogo veće i snažnije.

Gotovo mu se zgadilo.

Mislio je, da će moći zasititi svoju mržnju, a kad tamo, samo mu se zgadilo.

Kako je sve to maleno i prljavo! To nešto malo neznatne vatrice! To nešto malo kukavnoga novca. Ta to jedva dostaje, da se aranžira nešto veća radnička pobuna.

A ljudi, te glupe zvijeri u deliriju straha! Pomišljao je na njihovo vikanje, tulenje, na procesiju i besmisleno vrludanje tamo i amo.

Smiješno!

No sada mora do kraja izvesti, da postigne ono veliko.

Zurio je dugo, dugo kroz prozor u dan, koji se je radjao.

„Da, danilo se. Taj smiješni, banalni dan sa svojim životnim žarom.

Došao je liječnik.

„Sa sirotom djevojkom veoma je zlo . . ."

Oprao si je ruke.

Gordon ga je šuteći gledao.

„No, što velite o tom strašnom požaru?"

„To malo vatre!" rekao je Gordon posve nehotice.

Mizerski ga je pozorno pogledao.

„Čini se, da ni s vama nije dobro. Vi imadete groznicu . . ."

Gordonu je bilo vrlo neprijatno, što ga stari tako pomno promatra.

„Sigurno me već vidite kao svog budućeg pacienta. No još je vremena za to . . . ." Pokušao je, da se nasmije, ali je bio tako umoran, da je osjetio to naprezanje.

„Nadam se . . ." Mizerski je obukao svoj krzneni kaput. — „No, Hela hoće da ovdje ostane. Protiv toga ne ćete imati ništa?"

„Naprotiv . . . Vrlo sam sretan . . . Sad ću vas ispratiti. Moram posjetiti siromašnoga Wronskoga."

Potražio je svoj šešir.

„Da li će umrijeti"" nenadano je upitao.

„To će se još danas odlučiti?"

„Još danas?"

„Mislim."

U taj čas je Gordon sigurno znao, da će Pola umrijeti. I u isti mah opazio je kao u viziji Heline oči, koje se pune prekora zabadaju u njegovu dušu.

Malo se nasmijao.

„No, gospodine doktore, hoćemo li poći!"

II.

Gordon je poslao saonice kući i srdačno se oprostio s Mizerskim, neko je vrijeme išao, pa je stao.

Trebao je zapravo posjetiti grob Wronskoga, te možda malo promotriti njegov pepeo medju ruševinama izgorjele vijećnice.

Wronski je bez sumnje poginuo u vijećnici.

Gordon se odjednom sjetio, da jučer nije zaključao stan Wronskoga. Ta to je bilo divno. Sad je mogao ondje mirno prospavati nekoliko sati.

Zadovoljno se nasmiješio.

Išao je i usput razmišljao nekako zadovoljno, koliko bi bilo moguće naći momenata sumnje protiv njega. Zapravo treba da se znade, da Pola nije onako, kako je on Mizerskome pripovijedao, u deliriju groznice k njemu dobježala, nego da ju je on k sebi otpremio i da je već znala o Stjepano-

vom zagonetnom iščeznuću. Zatim bi se trebalo znati, da se je Ostap objesio u njegovom stanu i da je taj isti stan služio kao zaklonište nekom zagonetnom čovjeku, čovjeku, o kojem bi Katica sigurno znala mnogo pripovijedati .....

No da: ali to sve nisu bili nikakvi juridički razlozi.

Razbijao si je glavu, kako će si državno odvjetništvo protumačiti iščeznuće dvojice ljudi . . .

Trojice, trojice ljudi! Mora li zbilja učiniti?! Koljena su mu silno oslabila, pa je teturao.

Da, mora se dogoditi. Znao je to već odavna.

Stisnuo je zube.

Ali tko je samo zapalio Kortumovu vilu. Sigurno Wronskijev tetak . . . Sjajno, što se barem to dogodilo . . .

Wronskijeva je soba bila puna dima. Izgorio je sav stijenjak u svjetiljci.

Gordon je otvorio prozor, zatim je iznutra zaključao vrata, otišao je u Polinu sobu, bacio se na postelju i odmah zaspao.

Kad se je probudio, bilo je već kasno poslije podne. Ustao je i dugo se ogledavao

po sobi: kanarinac je ležao bolestan — kod njega.

U kuhinji je našao kruha i maslaca. Jeo je s velikim tekom.

Potom je stan zaključao i uzeo sebi ključ, pa otišao na ulicu.

Iz daljine je čuo viku, a onda opet mir, a onda opet dugotrajno urlanje.

„Aha! Sad počima“, mislio je zadovoljno. Bio je veoma obradovan preciznošću, kojom se razvija njegova osnova.

Na trgu se je pod otvorenim nebom održavala golema radnička skupština.

To je bilo nešto nečuvena u tome gradu. Na svim prozorima vidio je Gordon ljude, koji su vrlo uzrujano promatrali taj prizor.

Okonek je stajao na jednoj bačvi, te je prama mnoštvu vikao iz petnih žila.

Nekoliko dječaraca dijelili su medju radnike proklamaciju štampanu na crvenom papiru.

Poslije svakoga stavka, što ga je izrekao Okonek, mnoštvo je burno povladjivalo. Ljude je zahvatila grozničavost. Kao da nisu ni pazili na smisao govora. Jedino su se radovali, što im se jednoć pružila prilika, da iskale svoj bijes i mržnju.

„Ono pseto je pobjeglo,“ urlao je Oko-

nek. „Obeščastio nam je naše kćeri, živio je od našega znoja, ispijao nam je srž iz kostiju, sam je zapalio tvornicu, pa je sa milijunima osjegurnine zajedno sa svojom djevojčurom pobjegao u Ameriku!“ ...

Mnoštvo je vikalo i urlalo nekoliko časaka.

„Od znoja živiti, — divno! Okonek imade humora,“ mislio je Gordon i zadovoljno se smiješio.

„Braćo! Braćo!“ vikao je Okonek uz divlji, brbljavi gest. „Što ćemo sada početi? Od kuda posao? Od kuda kruha? Zar da skapamo?“

Kroz mnoštvo si je krčilo put nekoliko redarstvenika. Vikali su i derali se u ime zakona, ali im se mnoštvo rugalo i konačno je na njih navalilo; iščeznuli su kao mali miševi pod lavinom.

„Grad nam mora pribaviti posla. Mi to zahtjevamo, — ići ćemo gradonačelniku“ ...

„Gradonačelniku!“ deralo se mnoštvo.

No to će lijepo biti, smijao se Gordon. Siromašni ujak, siromašna gradska uprava.

Okonek se sabrao za posljednji napor. Glas mu je bio neobično jak. To više nije bio ljudski glas: u fanatizmu mržnje postao je sluga div.

„A ako ne dobijemo posla, ne dobijemo li prava, tad ćemo si ga sami uzeti! Ali sada mir, braćo, mir!“

Izgubio se u masi. Čitav je trg bio prenatrpan. Kao na kakov tajanstveni mig, počelo se to mnoštvo od tisuću ljudi kretati, te se je poput bujice razlilo širokom glavnom ulicom. Odjednom su iskrsnule zastave od crvene tkanine; neko je počeo pjevati neku pjesmu, koju je prihvatilo tisuću glasova: pjesmu, koju u gradu nije nitko znao osim radnika, divlju, grozomornu pjesmu osvete: „Crveni stijeg“.

Gordon ih je slijedio. Srce mu je žestoko tuklo.

Pred gradonačelnikovom kućom radnici su stali.

Duga glavna ulica bila je prepuna ljudi. Bila je užasna stiska.

Odjednom je nastao grobni mir. Tek se je čulo, kako se na dućanima i izlozima, te vratima spuštaju željezni kapci. Vlasnike je sigurno zahvatila užasna strava.

„Napolje gradonačelniče!“ neko je poviknuo. I odmah su svi prihvatili promuklim, posprdnim glasovima: „Napolje! Napolje!“

Konačno je na balkon došao gradonačelnik, s apotetički crvenim licem. Oči su mu se

prevrtale kao u ludjaka u smrtnome strahu. On to sve nije mogao shvatiti. Usred dana takova pobuna. Ni od kuda pomoći ni savjeta: Gordon ga je ostavio na cjedilu.

Crna masa, koja je prekrilila ulicu, oduzela mu je pamet.

„Gospodine gradonačelniče!" počeo je Okonek. „Ovdje su siromašni ljudi, koji su zbog Schnittlerove lopovštine ostali bez kruha. Sad im mora grad priskrbiti posla!"

„Rada! Rada!

„Mir!" urlao je promuklo Okonek i opet je nastao mir.

„Što? Što?" gradonačelnik nije ni riječi razumio.

„Mi ne ćemo da skapamo!" vikao je Okonek. „Od kuda ćemo smoći kruha?"

U tom času spopalo je načelnika bjesnilo. Vidio je, kako se iz mase pruža užasno duga ruka prama njegovom grkljanu, već je osjećao, kako ga davi, guši, a tisućglave hijene ga komadaju . . .

„Psi!" promuklo je viknuo, — „dat ću vas sve u gomili postreljati! . . ."

Sad je nastalo deranje i urlanje gladnih, kruha željnih ljudskih glasova. U času se pronijela vijest, da je gradonačelnik brzojavio po vojništvo, pa će uskoro biti svi postreljani. To je masi oduzelo pamet. Ludost se je odularila, a divlja bujica je prodrla sve nasipe.

„Kruha! Kruha!"

Neki je radnik otrgnuo prozor s jedne mesnice: to je bio znak.

U tili čas navalilo je mnoštvo na mesnice i pekarne i razbijalo vrata i prozore; divlja triumfalna rika nadvikala je jauk i uzdisanje pritisnutih i pregaženih.

Gordon se stisnuo uz jedan zid. Uz najveću muku uspjelo mu je izvući se iz te stiske. Bio je omamljen vikom, a duša mu je gorila od žive radosti razaranja.

U to se dogodilo nešto strašnoga.

Jedan je trgovac pucao u masu.

Masa je postala divlja životinja. Sve se zaboravilo, jedino je osveta puka poput diva rasla do neba i valjala se uništavajući preko grada.

I Gordon je s njom rastao. Njegovu je dušu ispunila već davno nepoznata energija, neka mukla, tamna moć.

„To je predigra," rekao je glasno sam sebi.

Ovo je bilo nešto drugo, nego li sinoć ono malo smiješnoga požara.

To je gotovo bila sreća!

Samo još više! Još više! Čitave gradove, čitave pokrajine, jednu cijelu zemlju, svijet razoriti: to bi onda bila v e l i k a sreća!

Teško je disao, bilo mu je da se onesvijesti. Pred očima mu se smračilo; nekoliko sekunda bio je slijep i gluh . . .

Sjeo je na zemlju. Prošao ga je napadaj.

III.

Okonek je stajao i čekao.

Bilo je tamno i kiša je padala. Vlažna hladnoća ukočila mu je uda. Bio je naskroz mokar, pa je kao u groznici cvokotao zubima.

U glavi mu je šumilo.

Ovako si nije predstavljao cijelu stvar. Dogadjaji prošlih sati vrtili su se u njegovom mozgu kao u ludjačkom plesu.

Vidio je, kako se narod obara na dućane, kako ih pljačka i robi. Vidio je krvavu, rastrganu lješinu trgovca, koji je pucao na mnoštvo; vidio je kako je u grad došlo vojništvo i krvavo rastjeralo svjetinu.

I sada će naravno on za sve to biti odgovoran.

Od straha su mu klecala koljena.

Pa što je tako zla rekao? Htio je samo gradonačelnika moliti za posao. Ta molio je ponizno i sa svim dužnim poštovanjem.

A onda se opet sjetio na sve, što je rekao, kako je radnike razdraživao, te ih pozvao, da si uzmu svoje pravo . . .

Nije mogáo da diše od straha.

Vidio je, kako je izdan i kako ga svezanoga vode u zatvor . . .

Taj prokleti Gordon survao ga je u tu nesreću, ali on ne će da trpi za drugoga krivca, nego će već sve reći. On je bio zaludjen i na sve prisiljen. Ono sa šumarom . . . da: Gordon će se dobro čuvati, da štogod rekne, jer bi dobio lijepu kaznu zbog sukrivnje.

Strašno se je tresao. Hodao je okolo, ali je strah rasao u beskrajnost i ukočio mu uda.

Sad mu mora Gordon pomoći, — sad mora pomoći, ta hulja.

U isti je mah čuo lagan zvižduk.

To je bio Gordon.

Okonek je odahnuo . . .

„Što kaniš početi?“ pitao ga je Gordon.

„Sad mi morate vi pomoći! Vi ste me gurnuli u tu nesreću!“

„Zar ti nisi znao, što radiš?“

„Nisam znao. Bio sam zaludjen. Rekli ste mi, da se radi o nedužnoj agitaciji u prilog radništvu, a iz toga se izrodila kradja i

umorstvo . . . Sad mi morate pomoći! Velim vam samo vama u prilog!“

„Kako meni?“

„Ta vi ste tu čitavu stvar zasnovali, a ja sam bio tek glupo orudje . . .“

Gordon je šutio.

„Pa što kaniš sada učiniti?“ pitao je nenadano.

„Onaj stranac mi je rekao, da ćete mi nabaviti novaca i putnicu.“

„No hodi.“

„Kamo?“ Okonek je postao neobično nepovjerljiv.

„Zar misliš, da to ide tako brzo? Nekoliko ćeš dana biti kod mene sakriven, dok ti ne budem sve nabavio.“

Pošli su šuteći.

„Ako bi me sada uhvatili, moglo bi zlo ispasti,“ rekao je odjednom Okonek. Osjetio je neodoljivu potrebu, da govori.

„Misliš, da ne bi mogao za sebe jamčiti?“

„O, vi ne znate, što je to zatvor. Čovjeku je da poludi. Čovjek kaže sve, jer misli, da će se tako osloboditi; čovjek bi odao sve. Zatvor je gorji od smrti. A taj požar, to umorstvo, za to bi bilo zatvora, dvadeset, trideset godina tamnice . . .“

Gordon nije ništa rekao.

Okoneku je postajalo neugodno. Htio je govoriti, samo govoriti, da zatomi svoj strah.

„Vojnici su sigurno ubili petoricu. No ta se marva odista nije mogla zauzdati. Oni su, dašto, morali robiti, pljačkati i ubijati . . ."

Okonek je počeo za sebe govoriti dug obrambeni govor.

Mislio je naravno, da će se moći sve lijepo u miru urediti; htio je samo podučiti radnike, što bi se trebalo učiniti . . . O Bože, o Bože, tko bi si samo mogao misliti, da će tako ispasti . . .

Neprestano je govorio i podjedno opetovao jedno te isto, brbljao je i prekidao sam sebe uzdišući i jaučući zbog velike nesreće, u koju ga je svalio Gordon.

Paliti! Da tvornicu jednoga lihvara spale radničke sile, da, to bi bilo nešto drugo! To je onako neke vrsti samosvojno! Ali biti krivac zbog bunjenja i huškanja na plačkanje i pustošenje nedužnih ljudi . . . ne! to ne ide. Uostalom on i ne zna, što je govorio. Pa neka ga rasijeku u komade, ne bi mogao opetovati ni jedne riječi svoga govora. Onaj stranac mu ga je napisao, a on ga je kao papiga na izust naučio . . . Stranac mu je sveto obećao, da mu se ne može ništa dogoditi, a sada vojnici kao ludi jure okolo i traže ga, da ga uapse . . .

„Od kuda ti to znadeš?"

„Ta vidio sam, da su mnogi ljudi uapšeni, a ti će već sve izbrbljati. Bože i kako će govoriti!"

Došli su do jedne močvarne kaljuže.

Okonek se sve življe udubljivao u svoj govor. Što je Gordon više šutio, to je on osjećao sve veću potrebu, da govori.

Gordon je krivac cijeloj njegovoj nesreći. Otkako je ustrijelio šumara, ta morao ga je u samoobrani ustrijeliti, pripao je djavolu. Gordon mu ne smije zamjeriti, no on je za njega gori od samoga Sotone . . . Agitacija za osamsatni rad i povišenje radničke plaće i njega vrlo interesira. Gordon i sam dobro znade, kako je snažno radio u agitaciji. No ovako, kako je danas došlo . . .

To je bio redoviti refrain. Svakim korakom, što ga je učinio, rastao je strah i groza pred nečim neugodnim, što ga očekuje. Bilo mu je, kao da mu netko neprestano stupa iza peta.

U to su došli na neku usku stazicu između dvije široke močvarne kaljuže.

„Kamo ćemo?“ odjednom je zapitao Okonek i zbunjeno se ogledavao.

U isti mah ga je Gordon svom snagom gurnu u strmu jamu.

Okonek je zavrisnuo kao zvijer i potonuo.

Kako je svom silom gurnuo Okoneka, izmaknuo se i Gordon, pa mu se jedna noga skliznula u jarak, tako da je i sam pao.

Još prije nego li se je mogao uspraviti na tom močvarnom tlu, izronio je Okonek, pa se u smrtnoj borbi grčevito uhvatio za njegove noge.

Gordon je osjećao, kako ga očajnom snagom vuče u dubinu, kako se pod njim ruši mokro tresetište, ali je u isti mah oslobodio jednu nogu i užasno udario Okoneka u glavu.

Užasan vrisak!

Gordon se izvukao i munjevitom brzinom počeo trčati oko jame. Na drugoj strani bile su visoko postavljene gomile treseta, koje je počeo divljom žurbom bacati u vodu.

Snaga mu je bila kao u diva. Za nekoliko časaka bila je jama, na mjestu, gdje je bacio Okoneka, sasvim zasuta.

Zatim se osvijestio. Zgadilo mu se.

Ne! K vragu! Još nije pao do grobara jednoga slugana.

Čekao je, ne će li Okonek konačno ipak izroniti.

Ne!

Već je htio otići, ali se u brzo dosjetio, da je to sve potrajalo tek nekoliko trenutaka. Okonek bi još mogao biti živ.

Opet je čekao, brojao je do hiljade, da prodje neko vrijeme, a onda je htio otići, ali ga je neki neobični strah zadržavao, da još straži oko jarka.

Konačno je sam sebe nadgovorio, da Okonek mora biti već odavna mrtav, pa je otišao.

Bio je sasvim miran.

Bilo je potrebno! Moralo se dogoditi!

Ta što je život jednoga sluge? Doigrana je bila uloga, koju mu je on dodijelio.

On je bio samo orudje, a ključ lako odade lopova.

Pljunuo je.

Samo vrisak, onaj strašni samrtnički vrisak nije mogao zaboraviti. Upravo je šumio u njegovim ušima.

No došavši bliže kući, zaboravio je i na vrisak.

Sad je pomišljao na uništenje jedne cijele pokrajine. To mu je bila naredna osnova . . .

Ha ha ha, taj smiješni Schopenhauer, koji proklinje život i opet ne će da ga žrtvuje.

To je Bakunin bio ipak drugačije konzekventan.

I opet je mislio na svećenika, kojim bi predobio za svoje razorne osnove tisuće i tisuće, samo da Hartmann opet dobije nešto za ponovnu izgradnju . . .

Smijao se.

IV.

Kad je stupio u dvorište, spazio je svijetlo u svojoj radnoj sobi.

Pola je umrla!

Znao je posve sigurno.

U sobi je sjedila Hela, bolnih, razrogačenih očiju. Kad je unišao, samo ga je letimice pogledala i opet zurila preda se.

Gordonovo je odijelo bilo puno blata i vode, no on se nije na to osvrtao. Na smrt umoran bacio se u jedan stolac i gledao ju je, a da ju nije vidio.

„Pola je umrla", odjednom je rekla.

„Znam."

Opet je prošlo nešto vremena.

„Bila ti je draga?" pitala ga je.

„Da."

Kratko se nasmijala.

„Pa zašto si onda došao k meni? Što si htio od mene?"

„Nisam htio, da svoju sliku u mojoj duši zaprljaš općenjem s drugim."

„Lažeš!"

„Ne! Kad sam ti došao, nisam na to mislio, ali kad sam te vidio, opet sam te uzljubio."

„Pa zašto si zapravo došao?"

„Da oslobodim za sebe Ostapa . . . On je počeo ljubiti život."

„To ste učinili vas dvojica." Učinila je gest rukom prama gradu.

On joj nije odgovorio.

„Gdje je Ostap?" pitala ga je malo kašnje.

„Objesio se."

Ona se nije iznenadila.

Tako su sjedili gotovo jedan sat, a da nisu ni riječi prozborili.

„Danas sam te prestala ljubiti," rekla mu je konačno i ustala.

Pružila mu je ruku.

On je primio i poljubio joj ruku.

„Zahvalan sam ti," rekao je posve tiho. „Ljubav za tebe učinila me je tvrdim i očajnim. Inače možda ne bi mogao sve to učiniti . . ."

„Zdravstvuj!"

„Kamo ćeš?"

„Kući."

Jedan je časak promišljavao, da je noć i da pada kiša. No nije rekao ni riječi, znao je, da ne bi koristilo, da ju zaustavlja.

Kod vrata je zastala.

„Dakle je zbilja bila tvoja draga?"

„Da."

Otišla je.

Gordon je još dugo sjedio, onda je mehanički ustao i promijenio odijelo. U sobi je bila čitava mlaka smeća i blata.

Ogavno!

Otišao je u sobu, gdje je ležala Pola. Dugo je gledao mrtvo lice i uzeo je obadvije ledene ruke u svoje.

Kanarinac je bio mrtav. No sad imade mira.

Vani je počelo svitati.

On je zurio napolje.

Mrtva ruka gorila je medju njegovim grozničavim prstima.

Gledao je u daljini tamne obrise štaglja. To je bio krematorij, Ostapov veliki grob.

Ujutro će ga nestati u vatri! Ujutro će postati pepeo iz koga je nastao.

Tada ću biti slobodan za novo djelo . . .

Konac.

Vinko Omelat. Dobrova

U nakladi zavoda IGN. GRANITZ izašle su naredne knjige:

*MACHAR: **„Rim“** (novo)*	*K*	*8.—*
*FREIMARCK: **„Marija Antoinetta“** (novo)*	*„*	*12.—*
*STRINDBERG: **„Otok blaženih“** (novo)*	*„*	*4.—*
***Ljubavne priče** iz 1001 noći I. dio* .	*„*	*6.—*
***Ljubavne priče** iz 1001 noći II. dio* .	*„*	*6.—*
***Knjiga ljubavi** zbirka svjetskih novela*	*„*	*5.—*
*TOLSTOJ: **„Kreutzerova sonata“**,*	*„*	*4.—*
*AANRUD: **„O malim ljudima i životinjama“***	*„*	*4.—*
*GORKIJ: **„Gradić Okurov“***	*„*	*4.—*
*PREVOST: **„Poludjevice“***	*„*	*4.—*
*STRINDBERG: **„Vještica“***	*„*	*3.—*
*DUNCKER: **„Markiza Pompadour“** (tvrdovez)*	*„*	*12.—*
*MARIJA BARUNICA WALLERSSE CI- DEVANT GROFICA LARISCH: **„Moja prošlost“** (novo)* . . , . . .	*„*	*8.—*

Knjige odpremaju se pouzećem.

*Naručuju se kod **Nakladnog zavoda Ign. Granitz, Zagreb,** Gg. knjižari! Odlučili smo, da od sada dajemo knjižarima i preprodavaocima, koji raspačavaju naše knjige, originalni knjižarski rabat.*

